

देवकुमारी थापाका कथामा सामाजिकता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर - तह नेपाली विषयको द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी
मिठू पोखरेल
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाण्डौं
नेपाली शिक्षण विभाग

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षण विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) द्वितीय वर्षका छात्रा मिठू पोखरेलले “देवकुमारी थापाका कथामा सामाजिकता” शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यो शोध कार्य मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

प्रा. डा. कुल प्रसाद कोइराला
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाण्डौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

स्वीकृती पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षण विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) द्वितीय वर्षका छात्रा मिठू पोखरेलले स्नातकोत्तर तह दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ पार्नु भएको देवकुमारी थापाका कथामा सामाजिकता यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधि लागि उपयुक्त ठहरिएको हुनाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति :

१. विभागीय प्रमुख : भगवान चन्द्र उपाध्याय
२. सोध निर्देशक : प्रा. डा. कुल प्रसाद कोइराला
३. बाह्य परीक्षक : प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी

कृतज्ञता ज्ञापन

यो शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको स्नातकोत्तर तह अन्तर्गत आंशिक परिपूर्तिका लागि दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यकीय सुझाव तथा आइपरेका समस्याहरू समाधानार्थ सल्लाह सुझाव र निर्देशन दिदै उत्साहपूर्वक प्रेरणा दिनु हुने यस शोधपत्रका निर्देशक आदरणीय गुरु भगवानचन्द्र उपाध्यायप्रति हार्दिक कृतज्ञता गर्दछु । त्यसैगरी यस शोध पत्रलाई यस तवरले तयार पार्न हरतबरले मार्ग निर्देशक गर्नुहुने आदरणीय गुरु कुल प्रसाद कोइरालाज्यूलाई विशेष धन्यवादका साथ हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु । यो शोधपत्रलाई स्वीकृत गर्नुहुने नेपाली विभागका सम्पूर्ण गुरुज्यूहरू तथा नेपाली शिक्षण विभागप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता गर्न चाहान्छु । शोध व्यक्तित्वका विषयमा जानकारी दिई सहयोग गर्नुहुने पूजा श्रेष्ठलाई पनि धन्यवाद दिनु मेरो कर्तव्यमा परेको छ ।

मलाई यो अवस्थासम्म प्रत्यक्ष रूपमा माया र ममताको अविरल उर्जा दिएर शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा लाग्न प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने मेरा पूजनीय बुवा कपिल मणि पोखरेल तथा आमा राधा पोखरेलप्रति अत्यन्तै ऋणी छु । साथै दिदीहरू इन्दिरा खतिवडा बहिनीहरू रमा, गीता, र स्नेहा भाइहरू विपिन र दिपिन पोखरेल तथा यस कार्यमा हरतरहले निरन्तर सहयोग पुऱ्याउने मेरा मामाहरू तिल कोइराला, भुवन कोइराला प्रा.डा. कुमार प्रसाद कोइराला र कृष्ण कोइराला माइजुहरू सुमना माया तथा दाइहरू राम, रेवती र विदुर कोइराला तथा यतिबेला यो सफलतामा सम्भन्नु आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु । यसैगरी मलाई अध्ययनप्रति विशेष प्रेरणा हौसला प्रदान गरी यस अवस्थासम्म ल्याउन महत्वपूर्ण सहयोग प्रदान गर्नुहुने मेरा आदरणीय भिनाजु कुमार प्रसाद खतिवडा तथा दिदी इन्दिरा पोखरेल - खतिवडा) प्रति हार्दिक प्रकट गर्न चाहान्छु ।

यस शोधकार्यमा प्रशासनिक सहयोग गर्ने रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसका कर्मचारी वर्ग, सामग्री सडकलनमा सहयोग पुऱ्याउने पुस्तकालय परिवार तथा प्रशासनिक रूपमा निर्देशनात्मक सहयोग पुऱ्याउने क्याम्पस प्रमुख रुद्र प्रसाद पौडेल तथा नेपाली शिक्षण विभाग प्रमुख भगवानचन्द्र उपाध्यायप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । कम्प्युटर टाइपम सहयोग गर्नुहुने बरहथा सर्लाही स्थित त्रिवेणी प्रिन्टर्सका राज चौधरीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्तमा म यो शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कनको लागि रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
काठमाडौं नेपाली विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

त्रि.वि. दर्ता नं. ६-१-२२३-१२९-९६

क्याम्पस रोल नं. ४००५४९

अनुक्रमाङ्क : ६७

शोधार्थी

मिठु पोखरेल

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

विषय सूची

विषयवस्तु नं.	पेज
------------------	-----

अध्याय-एक

१. विषय परिचय	१
२. समस्याकथन	१
३. शोधकार्यकाउद्देश्यहरु	१
४. पूर्वकार्यको समीक्षा	१
५. शोधकार्यको औचित्य	३
६. शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
७. शोधपत्रको रुपरेखा	४
७.१ सामाजिक सङ्कलनविधि	४
७.२ शोधको सैद्धान्तिकढाँचा	४
कथाकार देवकुमारी थापाको जीवनी, व्यक्तित्व, कृतित्व	५
२.१ जन्म, बाल्यकाल र प्रारम्भिकशिक्षा	५
२.२ किशोरावस्थातथाशिक्षा-दीक्षा	५
२.३ युवावस्थाशिक्षा-दीक्षातथा पेसा	६
२.४ वैवाहिक सम्बन्धतथापारिवारिक विवरण	७
२.५ आर्थिक अवस्था	७
२.६ कथा लेखनको सुरुआत	८
२.७ पुरस्कार तथामानसम्मान	८
निष्कर्ष	९

अध्याय- दुई

कथाकार देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व

३.१ निजीव्यक्तित्व	११
३.२ सामाजिकव्यक्तित्वका रुपमाथापा	१३
३.३ नेपालीभाषा साहित्य सेविकाथापा	१४

३.४	अध्यात्मिकव्यक्तित्व	१५
३.५	साहित्यिकव्यक्तित्वका रूपमा देवकुमारी थापा	१६
३.५.१	कथाकारको रूपमा देवकुमारी	१७
३.५.२	बालसाहित्यकारको रूपमा देवकुमारी	१७
३.५.३	सम्पादकको रूपमा देवकुमारी	१९
३.५.४	निबन्धकारका रूपमा देवकुमारी	१९
३.५.५	समालोचकका रूपमा देवकुमारी	२०
३.५.६	कवयित्रीका रूपमा देवकुमारी	२०
३.५.७	निष्कर्ष	२१

अध्याय-तीन

देवकुमारी थापाको कथायात्रा

४.	देवकुमारी थापाको कथायात्रा	२२
४.१	प्रथम चरणकाकथाहरू (वि.सं. २००३-२०२२)	२३
४.१.१	सामाजिककथा	२४
४.१.२	मनोवैज्ञानिककथा	२४
४.१.३	सामाजिकयथार्थवादी र प्रयोगवादीकथा	२४
४.१.४	वैज्ञानिककथा	२४
४.२	दोस्रो चरणकाकथाहरू (वि.सं. २०२२ सालदेखि हालसम्म)	२५
४.२.१	सामाजिककथा	२५
४.२.२	यथार्थवादी र मनोवैज्ञानिककथा	२५
४.२.३	राजनीतिक व्यङ्ग्यवादीकथा	२६
४.२.४	निष्कर्ष	२७

अध्याय- चार

कथाकार देवकुमारी थापाकाप्रतिनिधिकथाहरूमा सामाजिकपक्षको अध्ययन

५.१	‘भविष्यनिर्माण’ कथाको विश्लेषण	२८
५.१.१	‘भविष्यनिर्माण’ कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	२८
५.१.२	भविष्यनिर्माणकथाको सामाजिकपक्ष	२९
५.२	फीजकथाको विश्लेषण	२९
५.२.१	फीजकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	२९
५.२.२	फीजकथाको सामाजिकपक्ष	३०
५.३	मुक्तिकथाको विश्लेषण	३१
५.३.१	मुक्तिकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	३१
५.३.२	मुक्तिकथाको सामाजिकपक्ष	३२
५.४	प्रलयप्रतीक्षाकथाको विश्लेषण	३४
५.४.१	प्रलयप्रतीक्षाकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	३४
५.४.२	प्रलयप्रतीक्षाकथाको सामाजिकपक्ष	३५
५.५	जीवन फेरि पलाउन सक्छकथाको विश्लेषण	३६
५.५.१	जीवन फेरि पलाउन सक्छकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	३६
५.५.२	जीवन फेरि पलाउन सक्छकथाको सामाजिकपक्ष	३७
५.६	अवचेतन मन कथाको विश्लेषण	३८
५.६.१	अवचेतन मन कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	३८
५.६.२	अवचेतन मन कथाको सामाजिकपक्ष	३८
५.७	परदेशीकथाको विश्लेषण	३९
५.७.१	परदेशीकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	३९
५.७.२	परदेशीकथाको सामाजिक पक्ष	४०
५.८	कुकुरको छाउरो कथाको विश्लेषण	४०
५.८.१	कुकुरको छाउरो कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४०
५.८.२	कुकुरको छाउरो कथाको सामाजिकपक्ष	४१
५.९	त्यो उपहार कतिबहुमूल्यथियो कथाको विश्लेषण	४२
५.९.१	त्यो उपहार कतिबहुमूल्यथियो सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४२
५.९.२	त्यो उपहार कतिबहुमूल्यथियो कथाको सामाजिकपक्ष	४२

५.१०	हिङ्गको गन्धकथाको विश्लेषण	४३
५.१०.१	हिङ्गको गन्धकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४३
५.१०.२	हिङ्गको गन्धकथाको सामाजिकपक्ष	४४
५.११	गति-अगति कथाको विश्लेषण	४५
५.११.१	गति-अगति कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४५
५.११.२	गति-अगति कथाको सामाजिकपक्ष	४५
५.१२	मन मान्दैन कथाको विश्लेषण	४६
५.१२.१	मनमान्दैन कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४६
५.१२.२	मन मान्दैन कथाको सामाजिकपक्ष	४७
५.१३.	एउटाअर्को वर्णसङ्कर कथाको विश्लेषण	४८
५.१३.१	एउटाअर्कोवर्णसङ्कर कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४८
५.१३.२	एउटाअर्को वर्णसङ्कर कथाको सामाजिकपक्ष	४८
५.१४	भ्रमलको कथाको विश्लेषण	४९
५.१४.१	भ्रमलको कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	४९
५.१४.२	भ्रमलको कथाको सामाजिकपक्ष	५०
५.१५	सेतो बिरालो कथाको विश्लेषण	५१
५.१५.१	सेतो बिरालो कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५१
५.१५.२	सेतो बिरालो कथाको सामाजिकपक्ष	५१
५.१६	रिट्ठेको प्रश्नकथाको विश्लेषण	५२
५.१६.१	रिट्ठेको प्रश्नकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५२
५.१६.२	रिट्ठेको प्रश्नकथाको सामाजिकपक्ष	५३
५.१७.	पिँढीको फाँटविश्लेषण	५४
५.१७.१	पिँढीको फाँटकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५४
५.१७.२	पिँढीको फाँटकथाको सामाजिकपक्ष	५४
५.१८	मोतीहुननसकेको आँसु कथाको विश्लेषण	५५
५.१८.१	मोतीहुननसकेको आँसु कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५५
५.१८.२	मोतीहुननसकेको आँसु कथाको सामाजिकपक्ष	५६

५.१९	स्वास्तीमान्छे कथाको विश्लेषण	५७
५.१९.१	स्वास्तीमान्छे कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५७
५.१९.२	स्वास्तीमान्छे कथाको सामाजिकपक्ष	५७
५.२०	स्वादकथाको विश्लेषण	५८
५.२०.१	स्वादकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५८
५.२०.२	स्वादकथाको सामाजिकपक्ष	५८
५.२१	पदच्युतकथाको विश्लेषण	५९
५.२१.१	पदच्युतकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	५९
५.२१.२	पदच्युतकथाको सामाजिकपक्ष	६०
५.२२	दुई परिस्थितिकथाको विश्लेषण	६१
५.२२.१	दुई परिस्थितिकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६१
५.२२.२	दुई परिस्थितिकथाको सामाजिकपक्ष	६१
५.२३	मखमलीकथाको विश्लेषण	६२
५.२३.१	मखमलीकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६२
५.२३	मखमलीकथाको सामाजिकपक्ष	६३
५.२४	खाटानबसेको घाउकथाको विश्लेषण	६४
५.२४.१	खाटानबसेको घाउकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६४
५.२४.२	खाटानबसेको घाउकथाको सामाजिकपक्ष	६४
५.२५	समुद्रको बालुवाकथाको विश्लेषण	६५
५.२५.१	समुद्रको बालुवाकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६५
५.२५.१	समुद्रको बालुवाकथाको सामाजिकपक्ष	६५
५.२६	तिर्खाकथाको विश्लेषण	६६
५.२६.१	तिर्खाकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६६
५.२६	तिर्खाकथाको सामाजिकपक्ष	६७
५.२७	घटना-दुर्घटनाकथाको विश्लेषण	६७
५.२७.१	घटना-दुर्घटनाकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६७

५.२७.२	घटना-दुर्घटनाकथाको सामाजिकपक्ष	६८
५.२८	लोगनेमान्छेको उमेर कथाको विश्लेषण	६९
५.२८.१	लोगनेमान्छेको उमेर कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	६९
५.२८.२	लोगनेमान्छेको उमेर कथाको सामाजिकपक्ष	६९
५.२९	गाँठो फुकेपछिकथाको विश्लेषण	७०
५.२९.१	'गाँठो फुकेपछि'कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७०
५.२९.२	गाँठो फुकेपछिकथाको सामाजिकपक्ष	७१
५.३०.	भोक्तृप्तिकथाको विश्लेषण	७२
५.३०.१	भोक्तृप्तिकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७२
५.३०.२	भोक्तृप्तिकथाको सामाजिकपक्ष	७२
५.३१	अचानो कथाको विश्लेषण	७३
५.३१.१	अचानो कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७३
५.३१.२	अचानो कथाको सामाजिकपक्ष	७३
५.३२	सम्बन्धकथाको विश्लेषण	७४
५.३२.१	सम्बन्धकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७४
५.३२.२	सम्बन्धकथाको सामाजिकपक्ष	७५
५.३३.	चर्केको छानाकथाको विश्लेषण	७६
५.३३.१	चर्केको छानाकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७६
५.३३.२	चर्केको छानाकथाको सामाजिकपक्ष	७६
५.३४	मोहको एउटाक्षणकथाको विश्लेषण	७७
५.३४.१	मोहको एउटाक्षणकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७७
५.३४.२	मोहको एउटाक्षणकथाको सामाजिकपक्ष	७७
५.३५	कथाकथाको विश्लेषण	७८
५.३५.१	कथाकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	७८
५.३५.२	कथाकथाको सामाजिकपक्ष	७९
५.३६	बलेको आगो कथाको विश्लेषण	८०
५.३६.१	बलेको आगो कथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	८०

५.३६.२	बलेको आगो कथाको सामाजिकपक्ष	८०
५.३७	सूत्र वाईकथाको विश्लेषण	८२
५.३७.१	सूत्र वाईकथाको सङ्क्षिप्तकथावस्तु	८२
५.३७.२	सूत्र वाईकथाको सामाजिकपक्ष	८२

अध्याय- पाँच

६.	विषय परिचय	८४
६.२	अध्ययनको निष्कर्ष	८४
	सन्दर्भ सूची	

अध्याय-एक

१. विषय परिचय

नेपाली साहित्य आकाशकी चिरपरिचित नक्षत्रको नाम हो देवकुमारी थापा । देवकुमारी थापाका थुप्रै कथाहरू प्रकाशित छन् । सबै कथाहरूले सामाजिकता बोकेका छन् । कुनै पनि साहित्यको परिवेश प्रायः सामाजिक वातावरणसँग सम्बन्धित हुन्छ । देवकुमारी थापाका कथामा भएका सामाजिकतालाई प्रष्ट्याउने र सामाजिक पक्षलाई समेट्न गरी खोज र अनुसन्धान भएका छैनन् । तसर्थ, उक्त रिक्ततालाई महसुस गरी त्यसको परिपूर्ति गर्न तथा देवकुमारी थापाका कथामा रहेको विभिन्न मनोविज्ञान, आदर्श, समाजमा हुने परम्परा मूल्य र मान्यताहरूको खोजी गरी यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

२. समस्या कथन

यस शोधकार्यका समस्या निम्नानुसार रहेका छन् ।

क. कथाकार देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व र कृतित्व कस्तो छ ?

ख. थापाको कथा यात्रा कहिले देखि प्रारम्भ भयो र विकास कसरी भयो ?

ग) देवकुमारी थापाको कथामा के कस्तो सामाजिकता पाइन्छ ?

३. शोधकार्यका उद्देश्यहरू

यस शोधकार्यका उद्देश्यहरू यस प्रकार रहेका छन् :

क. कथाकार देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व र कृतित्वको परिचय दिनु ।

ख. थापाको कथा यात्राको विवेचना गर्नु ।

ग. थापाका कथामा चित्रित सामाजिकताको निरूपण गर्नु ।

४. पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली कथा क्षेत्रमा रहेकी देवकुमारी थापाका बारेमा तथा उनीद्वारा सिर्जित कथाहरूका बारेमा सामान्य टिकाटिप्पणी र चर्चा परिचर्चा भएको देख्न पाइन्छ । जसका कारण देवकुमारी थापाका कथाहरूका सहभागिता तथा विश्लेषण गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ । विभिन्न खोज तथा अनुसन्धानका क्रममा कथाकार देवकुमारी थापाका कथामा गरिएको अध्ययनलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सूर्यविक्रम ज्ञवाली : (२०१५) लेभभल्लको कथा सङ्ग्रहको भूमिका लेखने क्रममा इतिहासकार सूर्यविक्रम ज्ञवालीले थापाका बारेमा र उनको कथाकारिताको विषयमा चर्चा गरेको पाइन्छ ।

बालकृष्ण सम : (२०२१) लेकथाकार देवकुमारी थापाको प्रसिद्ध कथा सङ्ग्रह 'सेतो बिरालो' को भूमिका लेखने क्रममा सु-प्रसिद्ध नाटककार बालकृष्ण समले थापाको कथाकारिता र साहित्यिक योगदानको मुक्तकण्ठले प्रशंसा गरेको पाइन्छ ।

बालकृष्णपोखरेल (२०२७) ले कथाकार देवकुमारी थापाको टपरी कथा सङ्ग्रहको भूमिका लेखने क्रममा प्रसिद्ध भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेलले थापाको कथाकारिताको सन्दर्भमा स्पष्ट रूपमा प्रकाश पारेको देखिन्छ ।

नरेन्द्र चापागाई (२०४३) ले केही सृष्टि केही दृष्टि मा देवकुमारी थापाका दुई कथा सङ्ग्रह र उनको कथाकारितामा समालोचनात्मक मूल्याङ्कन प्रस्तुत गरेको भेटिन्छ ।

ददिराज सुवेदी (२०४५) लेदधिराज सुवेदी 'प्रतिभा र प्रस्तुति' मा कथाकार देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व र कृतित्वको विहङ्गावलोकनमा थापाको व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा परिचय दिँदै विश्लेषण गरेको पाइन्छ ।

प्रमोद प्रधान (२०५६) लेदेवकुमारी थापाका क्षण विचार र स्मृतिहरू, सृष्टि प्रकाशन गृह, विराटनगर (२०५६), कवि प्रमोद प्रधानले देवकुमारी थापाका क्षण विचार र स्मृतिहरू निबन्ध, लेख तथा संस्मरण मा कथाकार देवकुमारी थापाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको साथै थापालाई निबन्धकारका रूपमा चिनाइएका कुरा उल्लेख छ ।

रजिता शर्मा (२०५७) लेदेवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथाको विश्लेषण (अप्रकाशित शोधपत्र) यस शोधपत्रमा देवकुमारी थापा र उनका प्रतिनिधि कथाको वर्गीकरण र विश्लेषण गरी बालमनोवैज्ञानिक कथाकारका रूपमा प्रस्तुत गर्न खोजिएको हो ।

लक्ष्मी उप्रेती : (२०५९) लेसम्पादक लक्ष्मी उप्रेतीद्वारा सम्पादित साहित्यकार देवकुमारी थापा (व्यक्तित्व, कृतित्व) मा नारी स्रष्टा, साहित्यकार, मनोविश्लेषणवादी, कथाकार,

समालोचक, निबन्धकारका रूपमा चिनाउँदै उनका कृतिहरूको समीक्षात्मक टिप्पणी गरेको पाइन्छ ।

विवश पोखरेल : (२०६८) ले साहित्यकार विवश पोखरेलद्वारा देवकुमारी थापालाई परिचित गराउँदै र उनको स्मरण गर्दै कथाकारिता र नेपाली कथाको फाँटमा उदीयमान, चर्चित रभावी सन्ततिका निम्ति प्रेरणाको स्रोतको रूपमा लिन सकिने कुराको व्याख्या गरेको पाइन्छ ।

यसरी आधुनिक नेपाली कथाकार देवकुमारी थापाका बारेमा जे-जति व्याख्या विश्लेषण तथा चर्चा परिचर्चा भए ती अझ पनि पर्याप्त हुन सकेको छैनन् । बालमनोविज्ञानमा आधारित, मनोविश्लेषणवादी कथाकी स्तम्भ थापाका कथाहरूमा धेरै कुराहरू समेटिएको छ । तर, ती सम्पूर्ण कुराहरूमध्ये उनका कथामा रहेका सामाजिकतालाई समेटेर कहिलेकतै पनि अनुसन्धान तथा व्याख्या विश्लेषण नगरिएको हुनाले यस शोधकार्यका उनका प्रतिनिधि कथामा रहेको सामाजिक पक्षको विश्लेषण गरिएको ।

५. शोधकार्यको औचित्य

नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा धेरै कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् । तीमध्ये कथा विधा आफैमा एउटा सशक्त र जिउँदो विधा हो । जसले समाजको यथार्थलाई गति प्रदान गर्ने काम गर्दछ । कथामा विविध विषयहरू समावेश गरिएको हुन्छ । कथामा कथावस्तु, कथानक, भाषाशैली, उद्देश्य, पात्र परिवेश तथा शीर्षक आदि

विषयहरूको उठान गरिएको र त्यसमा चर्चा गरिएको पाइन्छ । त्यसकारण देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथामा पाइने सामाजिक पक्षलाई समेट्न तथा प्रतिनिधि कथा भित्रका सैंतीस वटा कथाको सामाजिक पक्षको विश्लेषण तथा चर्चा गर्न बाँकी देखिन्छ । अतः थापाका कथाले नेपाली समाजमा रहेका विभिन्न सामाजिक पक्ष, सामाजिक पछौटेपन, यसले पारेको प्रभाव आदि कुराहरूको चर्चा परिचर्चा गरी विश्लेषण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । तसर्थ, उक्त रिक्ततालाई

भदै यस शोधकार्यले देवकुमारी थापाका कथामा रहेका सामाजिक पक्ष र त्यसले समाजमा खेल्ने भूमिकालाई स्पष्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ ।

६. शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रमा कथाकार देवकुमारी थापाको कृतित्व, व्यक्तित्व र थापाका प्रतिनिधि कथामा रहेका विभिन्न सैतीसवटा कथामा चित्रित सामाजिकताको निरूपन गरिएको छ । यही अध्ययनको सीमा हो ।

७. शोध पत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रको संरचनालाई क्रमबद्ध, व्यवस्थित र सङ्गठित पार्ने क्रममा यस कार्यलाई विभिन्न अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । प्रत्येक अध्यायलाई बेग्लाबेग्लै शीर्षकका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.१ सामाजिक सङ्कलन विधि

पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरेर सामाग्री सङ्कलन गरिएको छ । अन्तर्वार्ता विधिको प्रयोग गरेर थापाका व्यक्तित्व र कृतित्व सम्बन्धि सामाग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

७.२ शोधको सैद्धान्तिक ढाँचा

कथा सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक आधार बनाएर विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरेर यो शोध गरिएको छ ।

परिच्छेद - एक शोधको परिचय

परिच्छेद - दुई कथाकार देवकुमारी थापाको जीवनी कृतित्व र व्यक्तित्व

परिच्छेद - तीन थापाका कथा यात्रा ।

परिच्छेद - चार थापाका कथामा सामाजिकता

परिच्छेद - पाँच निष्कर्ष

कथाकार देवकुमारी थापाको जीवनी, व्यक्तित्व, कृतित्व

२.१ जन्म, बाल्यकाल र प्रारम्भिक शिक्षा

कथाकार देवकुमारी थापाको जन्म १४ अप्रिल १९२८ मा भारतको पश्चिम बङ्गालको दार्जिलिङ जिल्ला अन्तर्गत पर्ने खर्साङ्गको गिद्धे पहाडमा बुवा हस्तबहादुर कटुवाल र आमा रमादेवी कटुवालको कोखबाट भएको हो । पितृस्नेहबाट विमुख भएकी थापाको जन्म बुबाको मृत्यु भएको दुई महिना पछि गर्भे-टुहरीका रूपमा भएको देखिन्छ (चापागाई २०५५:६) । उनले मातृस्नेह पनि लामो समयसम्म पाउन सकिनन् । उनी केवल बाह्र वर्षकी हुँदा आमाले पनि संसार छेडेपछि हजुरआमा तथा दाजु र दिदीहरूबाट उनको लालन पालन भएको देखिन्छ । (उप्रेती : २०६९:१७)

उनकी आमा शिक्षित, धार्मिक, स्नेहमयी, सुन्दर, आदर्शमयी नारी भएकोले त्यसको प्रत्यक्ष प्रभाव कथाकारमा पर्न गएको थियो । उनकी हजुरआमा शिक्षित तथा केटाकेटीलाई असाध्यै माया गर्ने, अनुशासनमा राख्ने र कसैले अनुशासन विपरीत कार्य गरेमा कडा भन्दा कडा सजाय दिनमा पनि पछि नपर्ने हुनुहुन्थ्यो (उप्रेती: २०५९:१८)

घरमा आमा, हजुरआमा दाजु तथा दिदीहरू शिक्षित भएकोले उनको अक्षरारम्भ घर मै भएको थियो । घरमा पढ्न र लेख्न दुवै कुरा जानेपछि मात्र उनी विद्यालयमा भर्ना भएकी थिइन् । त्यस बेलाको समाजमा छोरीलाई पढाउनु हुँदैन, छोरी पढेमा बोक्सी हुन्छन्, पोइल जान्छन् भन्ने सामाजिक रूढी र कु-संस्कारलाई उनका परिवारले लत्याएर नै पढाएका थिए (उप्रेती: २०५९:२३) हुन त उनको परिवारमा शिक्षाको अभाव नभएको हुनाले पनि उनमा सामाजिक अन्धविश्वासले जरा गाड्न पाएको थिएन ।

२.२ किशोरावस्था तथा शिक्षा-दीक्षा

कथाकार थापाको अक्षरारम्भ घरमा भएपछि औपचारिक शिक्षाको शुरुवात दार्जिलिङ्गको सेन्टजोसेफ स्कूलमा भएको हो । सानै उमेरदेखि कुशाग्रबुद्धिकी धनी कथाकारमा स्मरण शक्ति पनि बेजोड रहेको थियो । उनको बाल्यकाल तथा किशोरकाल खर्साङ्गमै बितेको देखिन्छ (उप्रेती: २०६९:१७) त्यसबेला कक्षा ६ मा

छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था हुनाले उनले पनि त्यसमा भाग लिएकी थिइन् । बङ्गाल भरिका विद्यालयबाट छानिएका विद्यार्थीहरूबीच प्रतिस्पर्धा हुने भएकोले उनी पनि आफ्नो स्कुलबाट छानिएकी हुनाले प्रतिस्पर्धामा तृतीय स्थानमा आएकीले कक्षा दससम्म छात्रवृत्तिमा अध्ययन गरेको बुझिन्छ (शर्मा, २०५७:२) ।

२.३ युवावस्था शिक्षा-दीक्षा तथा पेसा

सानै उमेरमा आमाको मृत्यु तथा गर्भमै हुँदा बुबाको मृत्यु भएको कारण हजुरआमाबाट पालन-पोषण भएकी कथाकारले सन् १९४३ मा सेन्ट जोसेफ स्कुलबाट मेट्रिक परीक्षामा दार्जिलिङ जिल्लामा प्रथम स्थानमा प्रथम हुनुका साथै दुईवटा विषय (अङ्ग्रेजी र इतिहास) मा विशिष्ट श्रेणी प्राप्त गरेकी थिइन् । उनले कलकत्ताको सर जोन एण्डरसन हेल्थ स्कुलमा तीनवर्षे लेडी हेल्थ डिप्लोमा कोर्समा अविभाजित बङ्गालमा सर्वप्रथम स्थान बैशिष्ट्यका साथ ओगटेकी थिइन् (उप्रेती: २०५९:१२) ।

त्यसैबाट पनि उनको पढाइको स्तर विशिष्ट थियो भन्न सकिन्छ । जीवनमा कहिल्यै पनि टयुसन नपढेकी उनलाई आफ्नो समयमा अहिलेको जस्तो भारी किताब नभएको र कक्षामा गुरुले पढाएको कुरा फेरि दोहोर्‍याउनु नपर्ने, सम्पूर्ण मुखाग्र हुन्थ्यो भन्ने कुरा देखिएको छ (उप्रेती: २०५९:१२)

कथाकार देवकुमारी थापाले सर जोन एण्डरसन हेल्थ स्कुलमा तीन वर्षे लेडी हेल्थ डिप्लोमा कोर्स पूरा गरेको देखिन्छ । यो कोर्स पूरा गरी भारतको बङ्गाल स्थिर स्वास्थ्य विभागमा लेडी हेल्थ भिजिटर भई काम गरेको देखिन्छ । यसका साथै विभिन्न सामाजिक संघ संस्थामा समेत काम गरेको देखिन्छ । २०२२ सालमा नेपाल आएपछि पनि थुप्रै संघ संस्थामा काम गरेको देखिन्छ (शर्मा २०५७:६) । यसरी हेर्दा नेपालमा आए पछि सामाजिक संघ संस्था आवद्ध भई समाज सेवा गरेकोले समाज सेवा नै उनको मुख्य पेसा देखिन्छ भने भारतमा रहनुजेल उनको मुख्य पेसा लेडी हेल्थ भिजिटर अथवा नर्स रहेको देखिन्छ ।

२.४ वैवाहिक सम्बन्ध तथा पारिवारिक विवरण

कथाकार देवकुमारी थापा आफ्नो अध्ययन र सामाजिक सेवामा रहेर काम गर्न थालेकोले पनि हुनसक्छ उनको विवाह केही ढिलो अर्थात् ३९ वर्षको उमेरमा सन् १९६७ मा मेजर बबरसिंह थापासँग भयो । आफू परिपक्व भएपछि वैवाहिक सम्बन्ध जोडेकी हुनाले उनलाई साहित्य सिर्जनामा वैवाहिक जीवनले केही असर नपारेको देखिन्छ (उप्रेती:२०५९:५६) । हुन त उनका श्रीमान् पनि साहित्यलाई नकारात्मक दृष्टिले होइन सकारात्मक दृष्टिले नै हेर्ने गर्दथे । उनले मेजर थापासँग बिहे गर्नु अघि देवकुमारी सिंह लेख्दै आएकोमा विहेपछि देवकुमारी थापा लेख्ने गरेकी हुन् । उनका कुमारी अवस्थामा लेखेका कथाहरूमा देवकुमारी सिंह नै रहेको देखिन्छ (उप्रेती: २०५९:१२) ।

सन् १९९० डिसेम्बरमा पतिको निधन हुँदा उनको वैवाहिक जीवन २४ वर्ष बितेको थियो (उप्रेती: २०६९:२३) । उनीबाट सन्तान नजन्मिए पनि धर्मपुत्रीबाट सन्तान सुख प्राप्त गरेको थिईन । काठमाण्डौबाट ५ वर्षकी पूजालाई ल्याएर धर्मपुत्री बनाएर उनले पालेको देखिन्छ । वि.सं. २०४१ सालदेखि मालती पनि सहयोगी हुँदै छोरी जस्तै भईन । सफा चिटिक्क घर, फूलवारी, कुकुर पाल्नुपर्ने, खाजा-खाना र गीता पाठको एकनासको समय विताउनु पर्ने दिनचर्या देवकुमारीको थियो (चापागाई:२०५५ पृ.ख.) उनी खाना खाँदाखाँदै पनि साहित्यको संसारमा घुलमिल हुन एकैछिन टक्क अडिने अनि खाना खाईसकेपछि लेखनका लागि बस्ने गर्दथिन । उनलाई भेट्न आउने मानिससँग भेट गर्न निस्कँदा जस्तो पायो त्यस्तो लुगामा ननिस्कई सफा चिटिक्क सारी मिलाएर लगाई निस्कने बानी उनको थियो (पूजा श्रेष्ठबाट) ।

२.५ आर्थिक अवस्था

आर्थिक दृष्टिकोणले हेर्दा उनको पारिवारिक अवस्था मध्यम वर्गको रहेको थियो (शर्मा :२०५७:२) । उनी सानै छँदा बुवा-आमा दुवैको मृत्यु भए पनि उनलाई उनका अभिभावकबाट कहिल्यै पनि आर्थिक अभाव खट्किन नदिएको कुरा थाहा हुन्छ । विवाह अगाडि आर्थिक अभाव नभेलेकी कथाकारलाई विवाह पश्चात पनि आर्थिक अभाव कहिल्यै भएको देखिदैन । यसरी हेर्दा विवाह अगाडि मध्यम खालको आर्थिक

अवस्था रहेपनि विवाह पछि उच्च खालको आर्थिक अवस्था रहेको पाइएको छ (शर्मा :२०५७:३) ।

२.६ कथा लेखनको सुरुआत

वि.सं. २००३ सालमा अखिल भारतीय गोर्खा लिगका तत्कालीन सभापति डमबरसिंह गुरुङ्गको आग्रहले 'गोर्खा पत्रिका' मा सर्वप्रथम 'पतन' कथा लेखेर कथाकार थापा नेपाली साहित्यमा देखा परेकी हुन् (शर्मा,२०५७:३) । त्यसपछि उनका कथा सङ्ग्रह क्रमशः 'एकादशी', कथा सङ्ग्रह (२०११) 'भ्रमलको' कथा सङ्ग्रह (२०१५) 'सेतो बिरालो' कथा सङ्ग्रह (२०२१) 'प्रलय प्रतीक्षा' कथा सङ्ग्रह (२०४४) 'देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथाहरु' (२०५१) जस्ता कथा सङ्ग्रहहरु र 'क्षण, विचार र स्मृतिहरु' निबन्ध सङ्ग्रह (२०४९) पनि प्रकाशित भएका छन्। त्यसैगरी 'रामको कथा' बालकथा सङ्ग्रह (२०१३), 'वरपरबाट' बालकथा सङ्ग्रह (२०३३), 'कथाको बटुलो' बालकथा सङ्ग्रह (२०४२) पनि प्रकाशित भएका छन् भने 'पुञ्ज्यात्मा आमा' जीवनी (२००९), 'छ तारा' जीवनी (२०१०) समेत प्रकाशित भै सकेका छन् (प्रधान, २०४९ पृ.ख.)

यसरी सङ्ख्यात्मक हिसाबले थोरै तर गहन र बालमनोविश्लेषणात्मक कथाहरुमा अतिरिक्त जीवनी र निबन्ध लेखेर नेपाली साहित्यको विशाल महलमा अर्को इटा थप्न सफल भएकी छन् कथाकार देवकुमारी थापा। बालबालिकाको साथै नेपाली साहित्यको फाँटमा उत्रने, नेपाली साहित्यलाई माया गर्नेका लागि उनका उपर्युक्त कृतिहरु कोशेढुङ्गा सावित भई सकेका छन् । नेपाली साहित्य स्रष्टा, सर्जक, अध्येता तथा पाठक सम्पूर्णको मनलाई एकाएक आकृष्ट बनाउन सफल उनका कृतिहरु बाल, बृद्ध, युवायुवती आदि सबैका लागि रोचक र प्रिय छन् ।

२.७ पुरस्कार तथा मानसम्मान

कथाकार देवकुमारी थापाले सर्वप्रथम कक्षा ३ मा पढ्दा कक्षामा आएका इशाई पादरीबाट प्रभु इशुको जीवनी नडराई अङ्ग्रेजीमा फटाफट भनेको देखेर एउटी हिन्दुकी छोरीले इशुको बारेमा यति राम्रो भनेको सुनेर खुशीले १० रुपैयाँ पुरस्कार दिएका थिए । यो नै उनको जीवनको प्रथम पुरस्कार देखिन्छ । त्यस्तै उनले नृत्य प्रतियोगितामा दार्जिलिङ्गबाट ६ वटा स्वर्णपदक प्राप्त गरेको बुझिन्छ (उप्रेती):२०६९:७५),

चित्रकलामा 'सूर्यास्त' शीर्षकको चित्र लेखेर सो वापत पनि स्कुलमा पुरस्कार प्राप्त गरेकी थिइन् (उप्रेती, २०६९:७५) । साथै उनले प्राप्त गरेका पुरस्कारहरूमा उत्तम कुँवर स्मृति पुरस्कार, प्रतिभा पुरस्कार, रत्न श्री स्वर्णपदक, नुरगङ्गा पुरस्कार, महेन्द्र प्रज्ञा पुरस्कार (२०५५) जस्ता पुरस्कार प्राप्त गर्न सफल भएकी थिइन् । त्यसैगरी उनलाई प्राप्त मानसम्मानहरूमा सेवापदक (२०३५) गोरखा दक्षिण बाहु चौथो (२०४८) समेत प्राप्त गरेको देखिन्छ । (चापागाई ; २०५५: पृ.ख.) यसका साथै उनी २०५५ कार्तिक ११ गते विराटनगरमा नागरिक अभिनन्दनद्वारा अभिनन्दित (सम्मानित) भएको देखिन्छ (चापागाई ; २०५५: पृ.ख.) यसका साथै लोकप्रियदेवि पुरस्कार, नारी साहित्य प्रतिष्ठानद्वारा प्रदत्त पुरस्कार, कवि गोविन्द श्रेष्ठ बालसाहित्य पुरस्कार लगायत अन्य थुप्रै पुरस्कारहरू पाएको देखिन्छ (उप्रेती; २०६९:७६) उपर्युक्त पुरस्कारहरूका अलावा देवकुमारी थापाको स्वाभिमान् नै स्वयम् महत्वपूर्ण पुरस्कार थियो । अर्को उनको अनुशासन नै पूर्ण पुरस्कार थियो । उनको गौरवपूर्ण व्यक्तित्व नै उनले प्राप्त गरेको पुरस्कार मानिएको देखिन्छ । (उप्रेती; २०६९:७४)

यसका साथै २०५९ मा उनको अमृत महोत्सवमा वनिता प्रकाशनले सम्मान गरेको देखिन्छ । त्यस्तै जनज्योति महिला उपभोक्ता सहकारी संस्था, धरिणिधर पुरस्कार प्रतिष्ठानबाट पनि उनी सम्मानित भएको देखिन्छ । कर्म गर फलको आशा नगर भन्ने आदर्शबाट प्रभावित थापाले आफ्नो जीवनकालमा अनगिन्ति पुरस्कार तथा मान सम्मान प्राप्त गर्न सफल भएको देखिन्छ । (उप्रेती; २०६९:७७) निष्कर्ष

निष्कर्ष

कथाकार देवकुमारी थापाले वि.सं. १९८५ वैशाख २ गते अर्थात १४ अप्रिल १९२८ मा जन्म भई दार्जिलिङ्गको सेन्ट जोसेफ स्कुलबाट औपचारिक शिक्षाको थालनी गरेको देखिन्छ । मेधावी छात्राको रूपमा स्कुले जीवन व्यतित गरेको थापा सोही समयदेखि नै पुरस्कार र मान सम्मान प्राप्त गर्न थालेको देखिन्छ । सामाजिक सेवा जीवनको मुख्य पाटो भएकोले वैवाहिक जीवन केहि ढिलो गरी ३९ वर्षको उमेरमा भएको देखिन्छ । मध्यम वर्गीय परिवारमा जन्मे हुर्केको थापाको वैवाहिक सम्बन्ध स्थापित भएपछि पनि सो अवस्था कायम रहेको देखिन्छ । नैसर्गिक रूपमा आमा बन्न नसकेपनि पूजा र

मालतीलाई धर्मपुत्री बनाएर सन्तान सुख प्राप्त गरेको देखिन्छ । वैवाहिक जीवन सुरुवात गरेको २४ वर्षमा उनका पति मेजर ववरसिंह थापाको निधन भएको देखिन्छ। सामाजिक सेवामा जीवन समर्पण गरेको थापाले थुप्रै मान सम्मान तथा पुरस्कार समेत प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

अध्याय-दुई

कथाकार देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व

३.१ निजी व्यक्तित्व

गोरो वर्ण, छोटो कद, बान्की परेकी कथाकार थापा कोलाहलपूर्ण वातावरण भन्दा शान्त प्राकृतिक वातावरण मन पराउने स्वभावकी देखिन्छन् । साधारण पहिरन -ताँत र कट्टनको घरबुना सारी र प्रायः मोतीको गहना लगाउन रुचाउने) मन पराउने (पूजा श्रेष्ठ, थापाबाट प्राप्त जानकारी) उनी आफ्नो फूलबारी भित्रका फूलहरु (प्रायः स्वीट पी, चमेलिया) को स्याहार सम्भार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका पशुपंक्षी (कुकुर, बिरालो) पालनमा उनलाई ठूलो शौख रहेको देखिन्छ (उप्रेती, २०६९:२९)। यसबाट उनमा प्रकृतिप्रेमको झलक पाउन सकिन्छ । शिष्ट, सौम्य र सुसभ्य जीवन बाँचन रुचाउने उनी एक आदर्श पत्नी, एक आदर्श आमा, एक आदर्श सेविका र एक आदर्श नारीका रूपमा प्रतिष्ठित रहेको थिइन् । (चापागाई;२०५१ पृ.ज.)

कथाकार थापाको व्यक्तित्व, उनको भेषभुषा शील-स्वभाव, आनी-बानी तथा साहित्य सिर्जनाको लगनशीलता उनीबाट सिर्जित एवम् संरचित साहित्यमा प्रतिविम्बित भएको पाइन्छ । जहिलेदेखि उनी विराटनगर बसोबास गर्न थालिन, त्यो बेलादेखिको उनको भेषभुषा स्वच्छ एवम् सौम्यता यौवनकालमा मात्र होइन वृद्धअवस्थामा पनि त्यत्तिकै मात्रामा रहेको थियो । (चापागाई; २०५१ पृ.भ.) विराटनगरमा 'दिज्यु' को नामबाट चिरपरिचित र आदर्शको शिक्षा दिने उनको भेषभुषाबाट कहिल्यै पनि सम्पन्नताको प्रदर्शन भएको देखिदैन । (चापागाई; २०५१ पृ.भ.) सादा जीवन उच्च विचार, मितभाषी, मृदुभाषी र स्पष्टभाषी भएकीले गर्दा स्रोतहरु उनको वाणीमा मन्त्र मुग्ध हुने गर्दथे । साहित्यिक एवम् सामाजिक समारोहहरुमा मन्तव्य व्यक्त गर्दा कसैले उनलाई महान भनाउने, देखाउनेहरुको खण्डन गर्दै आफू कहिल्यै आफ्ना विचारलाई आद्धितीय सिद्ध गर्ने महत्वकांक्षामा उताउलिनन् बरु उनी पूर्वीय एवम् पश्चिमी जगतका सुन्दर दृष्टान्त दिएर श्रोताहरुलाई द्रवीभूत बनाउन पछि पर्दिन थिइन् (चापागाई ; २०५१

पृ.भ्र.)कथाकार देवकुमारी थापालाई पशुपंक्षी पालनमा पनि उत्तिकै शौख रहेको थियो र ती पालिएका प्राणीहरूप्रति एउटी आमा आफ्ना सन्तानप्रति जति भावविभोर बन्दिन् त्यत्तिकै भावविभोर आफ्ना पालिएका प्राणीप्रति देखिन्थिइन् । उनी आफ्ना सन्तानको बालबालिकाहरूप्रति ममता राखिन् र ती बालबालिकामा नैतिक मर्यादा, आदर्शता र सच्चरित्रताको विकास होस् भन्ने हेतुले उनले प्रयाप्त कथाहरू लेखेको पाइन्छ । देशका आपराधिक कार्य गरी जेलको कोठरीमा थुनिएर, लागुपदार्थ सेवन गरी लडिएका र शिक्षाको उज्यालो घामबाट बञ्चित रहेका लाखौ बालबालिकाहरूको जीवन अँध्यारो भविष्यतिर धकेलिदै गएको देखेर उनी सदैव संवेदनशील देखिन्थिन् । उनको शीतल छहारी पाएका बालबालिकाहरू कहिल्यै पनि दरिद्रता र हिनता बोधले ग्रसित देखिएनन् र उच्चताभाषले उन्मत्त पनि कहिल्यै देखिएनन बरु अनुशासित र इमान्दार देखिएका छन् (चापागाई ; २०५५ पृ.ख.)

आमा हुनबाट नैसर्गिक रूपमा बञ्चित भएपनि मातृशक्ति उनमा अत्यधिक रहेको पाएको छ (चापागाई ; २०५५ पृ.ख.) उनमा अगाध वात्सल्य रहेको थियो । नैसर्गिक रूपमा आमा नबनेपनि अगाध मातृत्वको सेचनद्वारा उनले लाखौ बालबालिकाहरूको मानसिक रूपमा प्रतिस्थापित भइसकेकी व्यक्तित्व हुन् । उनले पिछडीएको समाजलाई चेतनशील बनाउने, अँध्यारोबाट उज्यालोतर्फ लैजाने र नारीहरूलाई आदर्श बन्ने प्रेरणा दिएर आफ्नो सुमधुर शीलस्वभावको उदाहरण प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । (चापागाई ; २०५५ पृ.ख.) । यसरी उनको यो गरीयसी व्यक्तित्व प्रेरणाको श्रोत बनिसकेको कुरा ज्ञान हुन्छ । थापा एक आदर्श पत्नीको दायित्व पूरा गरीसकेकी व्यक्तित्व पनि हुन् । उनका पतिले लामो समयसम्म सैनिक जीवन विताएका भए पनि दाम्पत्य जीवन सदैव सुमधुर रहेको पाइएको छ (उप्रेती; २०६९:२३) । यसबाट पनि उनको व्यक्तित्व महान थियो भन्न सकिन्छ ।

“सुर्यविक्रम ज्वालीको सुसङ्गतबाट जीवनको गहिराइतर्फ दृष्टि दिने सिके” भन्ने कथाकार थापाको ज्वालीप्रति अगाध श्रद्धा रहेको देखिन्छ (सुवेदी ; २०४५:४३)। कुनै पनि भावुक चिन्तनशील व्यक्तिले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा विशेष व्यक्तिबाट प्रभाव

ग्रहण गरेको हुन्छ । ज्वली सुमधुर स्वभाव एवम् स्वच्छ र निर्मल आदर्शकै प्रेरणा स्वरूप थापाको अभिव्यक्तिमा पनि सौम्य, सुन्दर झलक पाउन सकिन्छ (सुवेदी ; २०४५:४३)। हाम्रो समाजमा धेरैजसो मानिसहरूमा आत्म भिमान र घमण्डमा भिन्नता नदेख्ने एउटा नराम्रो चलन छ । केही व्यक्ति कुरौटे भएर पनि अत्यन्त अहंकारी हुन्छ, भने कोही व्यक्ति गम्भीर भएर पनि अत्यन्तै विनय देखिन्छन् , जसरी 'सूर्यविक्रम ज्वली' भनेर कथाकारले ज्वलीजीप्रति सम्मान व्यक्त गरेको देखिन्छ । त्यसरी नै अनाथ, अपाङ्ग, अशक्त तथा अभावग्रस्त मानिसप्रति उनी सधैं द्रविभूत देखिन्छन् (सुवेदी;२०४५:४३) आजको सामाजिक परिवेशमा राष्ट्रिय स्वाभिमानलाई जोगाई आफ्नो राष्ट्र भाषा, साहित्य र सामाजिक परम्परा तथा संस्कृतिप्रति स्नेह दर्शाउदै बाचौ अनि बाँचन सिकौ भन्ने भावनालाई मूर्तरूप दिन खोज्ने कथाकारमा राष्ट्रप्रेम छचल्किएको देखिन्छ । त्यसैले पनि उनी वि.सं. २०२२ सालमा प्रवासी जीवन त्यागी नेपाल फर्केकी हुन् भन्ने बुझिन्छ (उप्रेती; २०६९:२३) ।

३.२ सामाजिक व्यक्तित्वका रूपमा थापा

निजी व्यक्तित्व जति फराकिलो थियो त्यति नै सामाजिक व्यक्तित्वको पनि धनी थिइन् कथाकार देवकुमारी थापा। सामाजिक सेवाको थालनी उनले स्वास्थ्य विभाग, पश्चिम बङ्गाल, भारतमा लेडी हेल्थ भिजिटर भएर काम गरेबाट भएको देखिन्छ (उप्रेती,२०६९:६६) । उनले प्रवासमा सामाजिक सेवाका कार्यहरू धेरै ठाउँमा गरेको देखिन्छ । नेपाली साहित्य सम्मेलन, दार्जिलिङमा कोषाध्यक्ष पदमा रहेर काम गरेकी, बुद्धिष्ठ भिक्षा समिति, दार्जिलिङको सभापति पदमा रहेर काम गरेबाट उनी एक समाजसेवी नारीका रूपमा चिनिएकी र प्रतिष्ठित रहेकी देखिन्छन् ।(उप्रेती :२०५९:९:१०)

वि.सं. २०२२ सालमा नेपाल आएपछि पनि समाज सेवाको कार्यलाई उनले निरन्तरता दिएको देखिन्छ । उनले बालमन्दिर, विराटनगरको अध्यक्ष पदमा ३० वर्ष सेवा पुऱ्याई बाल एवम् प्रौढ कथाहरूको सिर्जना गरेर समाजलाई परिस्कार गर्न मद्दत पुऱ्याएको देखिन्छ । कथाकार थापा मीठो, सरल, शान्त र प्रिय जीवनयापन गरी वर्तमान विराटनगर उप-महानगरपालिका वडा नं. १७ मा स्थायी बसोबास गर्दै आएको देखिन्छ

। त्यस्तै गरी उनी विराट साहित्य संस्थानका अध्यक्ष, पूर्वाञ्चल साहित्य प्रतिष्ठान, विराटनगरको अध्यक्ष, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान) प्राज्ञ सभा, काठमाण्डौको सदस्य, आमा मिलन केन्द्र, क्षेत्र नं. १ मोरङ अध्यक्ष, प्रतिभा पुरस्कार प्रतिष्ठान, विराटनगरको सम्मानार्थ संरक्षक, गुरुकुल विद्यालय, विराटनगरको सदस्य बालसाहित्य समाज नेपालका लागि रु. ३०,०००।- को अक्षयकोष जम्मा गरेर शुभारम्भ गरेको आदि सामाजिक सेवाहरूबाट उनले समाजसेवा गरेको देखिन्छ (उप्रेती, २०५९:१०) । त्यस्तै उनी स्नातकोत्तर क्याम्पस, विराटनगरको सञ्चालक समितिको सदस्य पनि रहेको देखिन्छ (खनाल, चक्रपाणि) । वि.सं. २०२५ सालदेखि निरन्तर ३० वर्षसम्म विराटनगरमा बाल मन्दिरको स्थापनादेखि नै संरक्षिका भई सेवारत रहेको देखिन्छ । उनी बालमन्दिरमा सेवारत रहँदा कुशल आमाको कक्षासमेत सञ्चालनमा ल्याई १६ वर्ष देखि ४५ वर्षसम्मका महिलालाई चेतना दिन र ज्ञान दिनका लागि प्रभावकारी ढंगले लागेको देखिन्छ (उप्रेती, २०६९:६७) ।

नेपाली मदर टेरेसाको रूपमा चीरपरिचित थापाले मृत्युपर्यन्त समाजसेवा गरेको देखिन्छ । उनको व्यक्तित्वको अध्ययन गर्दा सामाजिक सेवा र साहित्य सेवा दुई फाँटमा विभक्त भएको देख्न सकिन्छ (सुवेदी :२०४५:४३) । यसरी साहित्य र समाजसेवा उनका जीवनरथका दुई पाङ्ग्रा हुन् भन्नु अतिशयोक्ति हुँदैन ।

३.३ नेपाली भाषा साहित्य सेविका थापा

दार्जिलिङ्गबाट आफ्नो पतिका साथ नेपाल आई विराटनगरमा बसोबास गर्नु भएका थापाले विराटनगर आएपछि विभिन्न सामाजिक, साहित्यिक व्यक्तिहरूको सम्पर्कमा रही साहित्य उन्नयनका लागि विशेष प्रयत्न गरेको देखिन्छ । विराटनगरका सबै प्रतिभा साहित्यकारहरूमा उहाँको प्रेरणा स्मरणीय रहेको कुरा उल्लेख भएको छ । यसै क्रममा कतिपय साहित्यकारहरू विशिष्ट व्यक्तित्व सामाजिक प्रगति र साहित्य उन्नतिमा लागेपनि तिनको कार्यको बोध नभएको स्थिति देखि उहाँले आफ्ना पतिको सम्झनामा समेत ख्याल गरी बबरसिंह थापा सेवा गुठी २०६० स्थापना गर्नु भएको देखिन्छ ।

यसैगरी देवकुमारी थापाको देहावसान २०६८/१/२२ का दिन भएपछि सो सेवा गुठीले देवकुमारी थापाप्रति सम्मान जनाउन देवकुमारी थापा सेवा सम्मान/पुरस्कार प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाएको छ । सो सम्मान नेपाली भाषा साहित्यमा विशेष योगदान गर्ने विशिष्ट प्रतिभालाई प्रदान गरिने व्यवस्था अनुसार उहाँको वार्षिक पुण्य तिथिको दिन प्रथम पटक ५१,११११- को पुरस्कार बौद्धिक साहित्यकार इन्द्रबहादुर राई : दार्जेलिङ्गलाई प्रदान गरिएको थियो भने गतवर्ष अर्थात् २०६९ मा पत्रकार कथाकार, उपन्यासकार तथा बुद्धिजीवी मदनमणि दीक्षित : काठमाडौं र यस वर्ष अर्थात् २०७० मा साहित्यकार एवम् संस्कृतिविद् सत्यमोहन जोशी: काठमाडौंलाई अर्पण गरिएको देखिन्छ । (कविराज न्यौपाने अध्यक्ष, बबरसिंह थापा सेवा गुठी)

३.४ अध्यात्मिक व्यक्तित्व

देवकुमारी थापा कलिलै उमेरदेखि आध्यात्मिक प्रकृतिकी थिइन । बुबाको मृत्युपछि बैरागिउर अध्यात्मिकतालाई अपनाउदै उनकी आमा काशी जानुले पनि उनमा केही प्रभाव परेको देखिन्छ । धर्म कर्ममा लगाव भएकी हजुरआमाको लालनपालनमा बाल्यकाल बिताएकी थापाको लेखन कार्यको सुरुवात पनि अध्यात्मबाट अभिप्रेरित भई भएको बुझिन्छ । उनले 'रामको कथामा' 'पुण्यात्मक आमा' जस्ता कृति लेखनुले पनि बालकदेखि नै अध्यात्मिक आस्था भएको बुझिन्छ । यसैका माध्यमले बालबालिकालाई नैतिक र चरित्रताको शिक्षा प्रदान गरेर आध्यात्मिक भाव जगाउने जमर्को गरेको देखिन्छ । उनका रचनाहरूमा प्रायः कुनै न कुनै कोणबाट रोचकताका साथ आध्यात्मिक सन्दर्भ जोडिएका छन् । यस्तै गुरुकुलमा सहयोग गर्नु पनि अध्यात्मिक आस्था भएकाले हो भन्न सकिन्छ (उप्रेती २०६९:७२) ।

दार्जेलिङ्गमा उनी बुद्धिष्ट भिक्षा समितिको सभापति भई यस क्षेत्रमा प्रत्यक्ष सहभागी भएको देखिन्छ । गीताका ज्ञाता पण्डितहरूबाट गीता पाठ र व्याख्या सुन्ने गरेकी थापा भगवान कृष्णका लीलाबाट आनन्दित हुन्थिन । उनका श्रीमान् छउन्जेल हरेक विहीबार पण्डित घरैमा आएर धर्म संस्कार र गीता सम्बन्धी प्रवचन दिने गरेको देखिन्छ । उनी आफूले बुझेका राम्रा-राम्रा अध्यात्मका कुरा अरुलाई सुनाउँदा आनन्दले रमाउने गरेको बुझिन्छ । विभिन्न चाडपर्व मनाउँदा आफ्नो धर्म संस्कृतिलाई उनले

महत्व दिएको बुझिन्छ । उनले देवी देवताका मूर्ति तथा फोटोहरू पूजाकोठामा सजाएर राखेको देखिन्छ । पुराण तथा धार्मिक प्रवचन भएका ठाउँमा गएर गुरुहरूको कुरो एकचित भएर सुन्ने गरेको देखिन्छ । उनी तीर्थ ब्रत गर्ने विभिन्न मन्दिर जाने गरेको देखिन्छ । राम, कृष्णको रथयात्रामा पनि सकुञ्जेल उत्साहित भएर सहभागी हुने थापाले हिन्दु धर्म माने तापनि सबै धर्म संस्कृतिको सम्मान गर्ने गरेको देखिन्छ । उनले घरमा सकुञ्जेल नियमित पाठपूजा गरेको साथै कहिलेकाँही निष्ठाका साथ यज्ञ होम पूजा लगाएको देखिन्छ । उनलाई स्वामी विवेकानन्द र रामकृष्ण परमहंस आश्रमका साधुहरूको सङ्गतबाट अध्यात्मिक चिन्तनले जरा गाडेको देखिन्छ । उनी आफूले पहिले भेटेका अध्यात्मिक व्यक्तित्वहरूको वातावरणबाट सधैं ओतप्रोत भएको देखिन्छ । (उप्रेती: २०६९:७२)

ध्यान गर्दा शक्ति र शान्ति दुवै प्राप्त हुन्छ भन्ने विश्वासका साथ एकचित भएर ध्यान गर्ने र अरुलाई पनि ध्यान गर्न सल्लाह दिने गरेको देखिन्छ । सानातिना सङ्कट पर्दा ध्यान गरेर समहालिनेम थापाले कहिलेकाहीं आफ्नो मन्तव्यमा पनि आध्यात्मिक भाव प्रकट गरेको देखिन्छ । उनले बालकलाई भगवानको रूपमा हेर्ने गरेको देखिन्छ । उनले अध्यात्मिक पुस्तकहरू थुप्रै पढेको देखिन्छ भने साइ भजन भएका ठाउँमा जान पाउँदा मन्त्रमुग्ध हुने गरेको देखिन्छ । उनी मानव मनमा बसेको अध्यात्मिक भावकी पुजारी भए पनि घर व्यवहार लठिभद्र पारेर तीर्थ ब्रत गर्ने मानिसलाई भने उनले मन नपराएको देखिन्छ । (उप्रेती, २०६९:७३)

३.५ साहित्यिक व्यक्तित्वका रूपमा देवकुमारी थापा

साहित्य एउटा कला हो, जीवनका लागि अनेकौँ कुराहरूको आवश्यकता भएभैं कलाका लागि पनि कला अत्यन्त देखिन्छ । त्यसैले कथाकार थापाको साहित्यिक व्यक्तित्व चाहिँ कथाकार, बालसाहित्यकार, सम्पादक, निबन्धकार, संस्मरण लेखिका, समालोचक तथा कवयित्रीका रूपमा रहेको पाइन्छ । उनको साहित्यिक यात्राको सुरुवात कक्षा ७ मा अध्ययनरत रहँदा स्कुलको पत्रिकामा प्रकाशित 'टुपेडो' शीर्षकको निबन्धबाट भएको देखिन्छ (उप्रेती, २०६९:४४) ।

३.५.१ कथाकारको रूपमा देवकुमारी

वि.सं. २००३ सालदेखि कथा लेखन सुरु गरेकी कथाकार थापाको व्यक्तित्व सबैभन्दा प्रभावशाली साहित्यिक व्यक्तित्वका रूपमा रहेको देखिन्छ । उनको 'पतन' शीर्षकको कथा नै सर्वप्रथम प्रकाशित कथा हो । त्यसपछि 'एकादशी' (२०११), भ्रमलको (२०१५), सेतो बिरालो (२०२१), टपरी (२०२७), भोक्तृपति (२०४१), प्रलयप्रतीक्षा (२०४४), देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथाहरू (२०५१) गरी जम्मा सातवटा कथा सङ्ग्रहहरू प्रकाशित भएका छन् (प्रधान, २०४९:पृ.क.) उनको 'एकदशी' का ११ वटा कथाहरू, 'सेतो बिरालो' का २५ वटा कथाहरू, 'भोक्तृपति' का १५ वटा कथाहरू, 'प्रलयप्रतीक्षा' का १३ वटा कथाहरू गरी जम्मा ६४ वटा कथाहरू सङ्ग्रहित भएका देखिन्छन् (प्रधान, २०४९) ।

उनको 'भ्रमलको' का ९ वटा कथा र 'सेतो बिरालो' का १० वटा कथाहरू तथा विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित कथाहरू जम्मा गरेर 'टपरी' कथा सङ्ग्रहको जन्म भएको छ । यसका साथै उनका सबै कथा सङ्ग्रहभित्रका र विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित उत्कृष्ट जम्मा ३७ वटा कथाहरू यस 'देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथा' भित्र समावेश भएको पाइएको छ । 'भविष्य निर्माण' भोक्तृपति जस्ता उत्कृष्ट कथाहरू यस सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित रहेका छन् । वि.सं. २००३ सालदेखि २०४८ सालसम्मको ४५ वर्षको अवधिमा कथाकार थापाका ८४ वटा भन्दा बढी कथाहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ (प्रधान, २०४९:पृ.ख.)

३.५.२ बालसाहित्यकारको रूपमा देवकुमारी

साहित्यकार देवकुमारी थापाले सन् १९५१ मा 'हिमाल किशोर' पत्रिकाको सम्पादन गरेको देखिन्छ (प्रधान, २०४९) । यही पत्रिकाको माध्यमद्वारा उनको बालसाहित्य प्रखर बन्दै आएको हो । उनको 'पुण्यात्मा आमा' (२०१०) 'छ तारा' (२०११), जस्ता जीवनीहरू र 'रामको कथा' (२०१३) 'वरपरबाट' (२०३३), गरी जम्मा ७ वटा बालकथा सङ्ग्रहहरू प्रकाशित भएको देखिन्छ ।(सुवेदी:२०४५:४०)

प्रस्तुत छ तारा भित्र छ जना नेपाली व्यक्तिहरु जसमा पृथ्वीनारायण शाह, अमरसिंह थापा, बलभद्र कुँवर, भानुभक्त आचार्य, अरनिको र राष्ट्रपिता श्री ५ त्रिभुवन जस्ता गुणी र वीर व्यक्तित्वहरुको सङ्क्षिप्त जीवनी प्रस्तुत गरिएको छ भने 'पुण्यात्मा आमा' भित्र स्वामी रामकृष्ण परमहंसको पत्नीको जीवनगाथा समेटिएको छ (प्रधान, २०४९पृ.ख).

साहित्य भनेको स्रष्टाका सजीव अनुभूतिहरुको कलात्मक तथा भावनात्मक आत्मप्रकाशन हो । भावनामा आधारित, कल्पनामा उत्प्रेति सौन्दर्यमय कलात्मक अभिव्यक्ति समेत हो (उप्रेती, २०५९:१४) असल बाल साहित्यले बालबालिकाको मानसिक विकासमा ठूलो योगदान पुऱ्याउन सक्छ भन्ने कथाकारले बालसाहित्यको माध्यमद्वारा चरित्रवान् बालकहरुको निर्माण गरेर उनीहरुमा नैतिक आदर्श भर्ने क्रममा जीवनका सम्पूर्ण दिनहरु बिताएको देखिन्छ। उनका बालकथाहरु असल बाल-बालिकाको महत्व अभिभावकहरुलाई बुझाउने उद्देश्य राखेर सरल भाषाशैलीमा संरचित भएको पाइन्छ । अभिभावकले बालकको रक्षाका लागि यथोचित सल्लाह प्राप्त गर्ने खालका कथाको सिर्जना उनीबाट भएको देखिन्छ । उनका बालकथाहरु प्रायः प्रचलित पूराकथालाई नै बाल उपयोगका निम्ति उपजीव्य बनाएर लेखिएको पाइन्छ (सुवेदी: २०४५:४४) ।

थापाका बालकथाहरुमा मूलतः मातृहृदयको नैसर्गिक प्रवाह पाइन्छ । आफ्ना बालकथाहरुमा उनी एक उपदेशिका मात्र नबनी ममताको न्यानो स्पर्शले बालबालिकाहरुको हृदयलाई न्यानो स्पर्श प्रदान गरेको देखिन्छ । उनले बालकथा र जीवनीका माध्यमबाट नेपाली बालबालिकाको चरित्र निर्माण, राष्ट्रप्रेम, मानव प्रेम लगायतका मानवोचित भावनालाई अघि बढाउने कार्य गरेको देखिन्छ । ठाडो उपदेश र कोरा शिक्षा दिनुभन्दा बालकथाका माध्यमद्वारा बालबालिकाहरुलाई नैतिकवान, चरित्रवान, बनाउने उद्देश्य उनका बालकथाहरुको रहेको देखिन्छ (सुवेदी: २०४५:४४)।

आजको युगको आकाङ्क्षा अनुरूप बाल-हृदय र बाल-मस्तिष्कलाई माथि उठाउन जुन किसिमको वातावरणको आवश्यक छ, त्यस्तो वातावरणको सिर्जना हुन नसकेकामा कथाकार चिन्तित देखिन्छन् (सुवेदी:२०४५:४४) । देशका सम्पूर्ण नागरिकले बाल-बालिकाको चरित्र निर्माण गर्ने वातावरण सृजना गर्नु पर्दछ भन्ने विचार कथाकारबाट व्यक्त भएको पाइन्छ । (सुवेदी,२०४५:४४)।

३.५.३ सम्पादकको रूपमा देवकुमारी

देवकुमारी थापा कथाकारका अलावा सम्पादकीकाका रूपमा पनि परिचित छन् । कथाकार थापाले विभिन्न पत्रपत्रिकाको सम्पादन र कृति सम्पादन गरेको देखिन्छ । दार्जिलिङमा रहँदा सन् १९५१ मा 'हिमाल किशोर' नामको बालपत्रिकाको सम्पादकका रूपमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएको पाइएको छ । यो 'हिमाल किशोर' पत्रिका २४ अडकसम्म प्रकाशित भई पछि बन्द भएको थियो (प्रधान,२०४९:पृ.घ.) ।

दार्जिलिङमै हुँदा नेपाली साहित्य सम्मेलनबाट प्रकाशित हुने दयालो पत्रिकाको पनि सम्पादन उनीबाटै भएको देखिन्छ । विराटनगर आगमनपछि वि.सं. २०१९ सालमा 'ऐसेलु' सामयिक पत्रिकाको साथै 'पारिजात' पत्रिकाको नारीपृष्ठको सम्पादन गरेको देखिन्छ । त्यस्तै उनले कृति सम्पादनतर्फ २०३८ सालमा 'नेपाली साहित्य आजको सन्दर्भमा' भन्ने कृतिको संयुक्त रूपमा सम्पादन गरेको देखिन्छ (प्रधान; २०४९पृ.घ.) ।

३.५.४ निबन्धकारका रूपमा देवकुमारी

साहित्यका अन्य फाँटजस्तै निबन्ध लेखनमा पनि उनले महत्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ । विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित हुने उनका लेख निबन्धहरूबाट छानेर उनको 'क्षण विचार र स्मृतिहरू' भन्ने निबन्ध सङ्ग्रह प्रकाशित भएको पाइएको छ (प्रधान, २०४९ पृ.ड) । उनको प्रथम निबन्ध चाहिँ उनी कक्षा ७ मा अध्ययन गर्दा स्कूलको पत्रिकामा प्रकाशित भएको 'ट्रेपेडो' शीर्षकको निबन्ध रहेको देखिन्छ (उप्रेती; २०४९:४४) ।

उनको क्षण, विचार र स्मृति मध्ये क्षणमा ६ वटा रचना महान सङ्गीतकार फिलिक्स मेण्डलसनको त्याग विख्यात साहित्यकार बाखकी धर्मपत्नी अन्ना मेक डालिनाको समर्पण, प्रसिद्ध दार्शनिक आर्थर सोपेनहारप्रति उनकी आमाको दुर्व्यवहार, यहूदी सङ्गीतकार नवमी शीमाको राष्ट्रप्रेम तथा प्रसिद्ध चित्रकार गोंगेको कला साधना र कृतनतालाई अत्यन्तै मर्मस्पर्शी, सरल र सरस भाषाशैलीमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ (प्रधान ; २०४९ पृ.ड) ।

उनकाविचारभित्र ९ वटा लेखहरू रहेका देखिन्छन्, जसमा घटनाक्रम संस्मरणलाई उनले आफ्ना विचार पुष्टि गर्ने माध्यम बनाएको देखिन्छ । त्यस्तै 'स्मृतिहरू' भित्र रहेका चारवटा रचनामा क्रमशः कवि शिरोमणि लेखनाथ पौड्याल, महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, इतिहासकार सूर्य विक्रम ज्ञवाली र युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको सम्झना मात्र नभई उनीहरूको आनी-बानी र कृतित्वको समेत सङ्क्षिप्त एवम् यथार्थ चित्रण गरिएको देखिन्छ (प्रधान; २०४९, पृ.ड) ।

३.५.५ समालोचकका रूपमा देवकुमारी

साहित्यका विविध विद्यामा कलम चलाउन सक्षम कथाकार थापाले समालोचना तर्फ पनि आफ्नो कलम चलाएको पाइन्छ । उनले आवेग (२०३६) मा बालमनोवैज्ञानिक कथा 'तलतल', 'बरगाछी' (२०४०) (वि.पी. स्मृति अड्क) मा 'प्रवित्रा' कथाको समालोचना विजुवा (सन् १९८६) मा 'चाँदनी शाहका गीतमा नारी सुलभ पक्षहरू' शीर्षकका समीक्षात्मक लेखहरू प्रकाशित गरेको देखिन्छ भने 'ऐसेलु' (२०४७) मा ' नेपाली भाषाका केही अब्यय शब्दहरू शीर्षकको भाषिक चर्चा रहेको देखिन्छ (प्रधान; २०४९ पृ.छ.) । यसरी हेर्दा उनी बहुमुखी प्रतिभाकी धनी नारी स्रष्टा भएको प्रमाणित हुन्छ ।

३.५.६ कवयित्रीका रूपमा देवकुमारी

देवकुमारी थापा मूलतः कथाकार, बाल साहित्य लेखिका र त्यसपछि निबन्धकार भए पनि उनको कलम अन्य विद्यामा पनि फाटफुट चलेको पाइन्छ । उनका केही कविता र केही समीक्षात्मक लेखहरू प्रकाशित छन् (प्रधान; २०४९: पृ.च.) । कविताका फाँटमा पनि पनि उत्तिकै परिचित बनाउने थापाका कविताहरूमा 'भानु' (असोज, २०३८) मा प्रकाशित 'समय' 'विकुल' (फागुन २०३०) मा 'जाँगर'

एकान्तवास, 'मृत्यु' र विराट -असार २०३८) जस्ता कविता प्रकाशित भएको देखिन्छ (प्रधान; २०४९:पृ.च.) ।

यस प्रकार साहित्यकार देवकुमारी थापाले नेपाली साहित्यको विभिन्न विधामा कलम चलाएर, पत्रिकाको सम्पादन गरेर, भाषा र साहित्यको क्षेत्रमा अमूल्य योगदान दिएको पाइन्छ । अझ भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेलको शब्दमा भन्ने हो भने थापाले नारी लेखिकाको खाँचो मात्र नटारेर नेपाली साहित्य मन्दिरको देउरालीमा थप फूलपाती समेत चढाएकी छिन् (प्रधान; २०४९ पृ.छ)। यसैगरी कथाको फाँटमा कहिल्यै नअस्ताउने नक्षत्र बनेर उदाएकी छिन् ।

३.५.७ निष्कर्ष

कथाकार थापाको निजी व्यक्तित्व जति सबल, सभ्य र सु-संस्कृत छ त्यति नै सामाजिक व्यक्तित्व पनि उज्ज्वल देखिन्छ । साहित्यमा प्रवेश गरेदेखि कथाकार, बालकथाकार, कवयित्री, निबन्धकार सम्पादिका तथा समालोचक भएर साहित्यमा उत्कृष्टता हासिल गरेको देखिन्छ ।

अध्याय-तीन

देवकुमारी थापाको कथायात्रा

४. देवकुमारी थापाको कथायात्रा

“जीवनमा कुनै घटनाले च्वास्स छुन्छ, अनि एउटा विचारको सृष्टि हुन्छ र कथा लेख्न थाल्छु” (प्रधान, २०४९:पृ.ख.) भन्ने कथाकार थापाबाट ‘नालापानीको खलङ्गाभिन्न’ भन्ने कथा नालापानीमा जाँदा लेखिएको र ‘समुद्रका बालुवा’ शीर्षकको कथा गोपालपुरको समुद्रमा जाँदा लेखिएको कुरा थाहा हुन्छ । यदि घटनाले च्वास्स छोएको बेला कथा लेखिएन भने त्यो कथा त्यतिकै मरेर जान्छ र त्यसलाई कल्पना गरेर वा तानतुन गरेर लेख्न सकिदैन (शर्मा;२०५७:१०) ।

थापाका कथाहरूमा नैसर्गिक यथार्थवादी प्रवृत्ति रहेको देखिन्छ । उनका कथाको मूल प्रवृत्ति स्वस्थ मनोविश्लेषण गर्नु रहेको देखिन्छ । यो स्वस्थ मनोविश्लेषणभिन्न प्रायः नैसर्गिक अस्तित्व पनि प्रवाहित हुने गरेकोले उनका कृतिहरूमा अरुका तुलनामा सङ्क्षिप्त भईकन पनि गहिराई र सुक्ष्मता रहेको देखिन्छ । उनको यो प्रतिनिधि कथा भित्रका धेरै कथाहरूमा मानव मनमा लुकेर बसेका सार्वकालिक तथा विश्वजनित प्रवृत्तिहरूको उद्घाटन गरिएको पाइन्छ । साथै युगीन जटिलता तथा सम-सामयिक मानवीय समस्याहरूको पनि प्रकाशन गरेको देखिन्छ (चापागाई; २०५१: पृ.भ) ।

कतिपय कथाहरूमा शिक्षित एवम् सहरीया परिवेशका पात्रहरू र तिनीहरूको चाल चलन, रीतिरिवाज, परम्परालाई समेत उद्घाटन गर्नुले सामाजिकता बोकेका छन् भन्न सकिन्छ । प्रथम नारी मनोवैज्ञानिक कथाकारका रूपमा नेपाली कथा-यात्रामा देखापरेकी थापाका यस प्रवृत्तिका कथाहरू नैसर्गिक सीमाको उल्लङ्घन नगरिकनै मानवीय मर्यादाको धरातलमा उभिएको देखिन्छ । उनका कथाका पात्रहरूमा कि प्रवासी नेपालीको जीवन कि तराईवासी नेपालीको जीवन र मानसिकताको आरोप गरेको पाइन्छ तर उनका कथामा ग्रामीण समाजको प्रतिनिधित्व गर्ने पात्रहरू नदेखिए तापनि मानसिक नैसर्गिकता चाहिँ रहेको देखिन्छ (चापागाई; २०५१: पृ.भ.)।

एउटी नारी कथाकारले पुरुषको मानसिकताको चित्रण गर्दा र एउटा पुरुष कथाकारले नारी मानसिकताको चित्रण गर्दा कल्पनाको आधारमा गर्नुपर्ने हुन्छ । तर पुरुष कथाकारले पुरुषको र महिला कथाकारले महिलाको मानसिकताको चित्रण गर्दा त्यो यथार्थ र सजीव हुन्छ । यस सन्दर्भमा नेपाली नारीमा मनलाई मर्यादित रूपमा प्रयोग गर्ने कथाकारको दाँजोमा उनी सर्वश्रेष्ठ मानिन्छन् (चापागाई ; २०५१) ।

उनले आफ्ना कथामा नारीलाई अस्तित्व सून्य रूपमा कहिल्यै प्रयोग गरिनन् । नारीलाई मर्यादित रूपमा प्रयोग गर्ने कथाकारको दाँजोमा उनी सर्वश्रेष्ठ मानिन्छन् । (चापागाई, २०५१:पृ.ड.) ।

त्यसैगरी उनले पुरुष पात्रको चित्रण गर्दा कहिल्यै पनि मर्यादाको सीमा नाघेको देखिदैन । उनका हरेक कथा छोटो छन् तर मानवमनका हरेक कुनामा पस्न सक्ने खालका छन् । यी छोटो कथाहरूमा सोभो वर्णन बाहेक मनस्तत्वका आधारमा उभिएको अर्को चित्र पनि पाइन्छ । त्यो चित्र उनले लामो वर्णनद्वारा हाम्रा सामू उपस्थित नगराई एउटा सानो भनाइबाट छर्लङ्ग बनाईदिनेछन् भने छोटो कथा लेखन उनको कलाको सीप भएको पाइन्छ । उनका छोटो कथामा पाठको हृदयलाई द्रवित पार्ने क्षमता रहेको पाइन्छ । (चापागाई : २०५१) पृ.ट. ।

कथाकार थापाका विभिन्न कथाहरूमध्ये यहाँ प्रतिनिधि कथाभित्रका ३७ वटा कथाहरूको विकाशक्रम छुट्याइएको छ । यस सङ्ग्रह भित्रका कथाहरूमध्ये पनि कुन कथा पहिले लेखिएको हो र कुन कथा पहिले प्रकाशित भएको हो भन्ने कुरा खुल्न नसकेकोले उनको यस सङ्ग्रहभित्रका कथालाई दुई चरणमा विभाजन गरिएको छ । प्रवासमै रहँदा लेखिएका र स्वदेश (नेपाल) मा लेखिएका कथाहरूका आधारमा थापाको कथायात्रालाई प्रथम चरण र दोस्रो चरणमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ प्रथम चरणका कथाहरू (वि.सं. २००३-२०२२)

कथाकार थापाका प्रतिनिधि कथा सङ्ग्रह भित्र रहेका कथाहरूमध्ये प्रथम चरणमा पर्ने कथाहरू प्रवासमा लेखिएको देखिन्छ । अथवा २००३ साल देखि नेपाल आउनु भन्दा अगाडि अर्थात् २०२२ सालसम्म लेखिएका कथाहरू प्रथम चरण अन्तर्गत रहेका देखिन्छन् । यी कथाहरू प्रवासको माटोलाई छोएर उभिएका छन् । यस चरणका

कथाहरू 'भविष्य निर्माण', 'अवचेतन मन', 'परदेशी', 'भ्रमलको', 'सेतो बिरालो', 'रिट्ठेको प्रश्न', 'पिँढीको फाँट', 'स्वास्तीमान्छे' 'खाटा नबसेको घाउ', 'समुद्रका बालुवा' 'गाँठो फुकेपछि', 'सम्बन्ध' 'मोहको एउटा क्षण' र सुत्रवाइ हुन् । यस चरणका कथाहरूको परिवेश भारतीय नेपाली समाज त्यसमा पनि विशेष : दार्जिलिङ रहेको देखिन्छ । प्रथम चरणका कथाहरूमा यस चरणमा लेखिएका कथाहरू चौधवटा रहेका छन् । तिनीहरूलाई विषय वस्तुका आधारमा निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छ ।

४.१.१ सामाजिक कथा

देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथा सङ्ग्रहभित्र सङ्ग्रहित कथाहरूमध्ये पहिलो चरणका कथाहरूमा 'सेतो बिरालो' र 'खाटा नबसेको घाउ' गरी दुईवटा कथा रहेका छन् ।

४.१.२ मनोवैज्ञानिक कथा

यस सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित पहिलो चरणका कथालाई नारी मनोविज्ञानमा आधारित र पुरुष मनोविज्ञानमा आधारित गरी दुई भागमा बाँडिएको छ । जसमध्ये नारी मनोविज्ञानमा आधारित कक्षामा 'अवचेतन मन' ' भ्रमलको' 'स्वास्ती मान्छे' 'गाँठो फुकेपछि' 'सम्बन्ध' र भविष्य निर्माण रहेका छन् । त्यसैगरी पुरुष मनोविज्ञानमा आधारित कथामा 'परदेशी' र 'मोहको एउटा क्षण' रहेका छन् ।

४.१.३ सामाजिक यथार्थवादी र प्रयोगवादी कथा

'रिट्ठेको प्रश्न' कथा यस सङ्ग्रहको सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । यसका साथै 'समुद्रका बालुवा' यस सङ्ग्रहको प्रयोगवादी कथा रहेको छ ।

४.१.४ वैज्ञानिक कथा

'पिँढीको फाँट' र 'सूत्र वाइ' यस कथासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित पहिलो चरणका कथामध्येका वैज्ञानिक कथा हुन् । यसरी थापा पहिलो चरण (२००३ देखि २०२२ सम्म) लेखिएका चौध वटा कथाहरूलाई उपयुक्त अनुसार वर्गीकरण गरिएको छ ।

४.२ दोस्रो चरणका कथाहरू (वि.सं. २०२२ सालदेखि हालसम्म)

उनका दोस्रो चरणका कथाहरू नेपाल-प्रवेश (वि.सं. २०२२) पछि लेखेका देखिन्छ । वि.सं. २०२२ सालदेखि हालसम्म लेखिएका कथाहरूलाई नै यस चरणमा राखिएको हुनाले यसचरणमा पर्ने कथाहरूमा 'फीज', 'मुक्ति', 'प्रलय प्रतीक्षा', 'जीवन फेरी पलाउन सक्छ', 'कुकुरको छाउरो', 'त्यो उपहार कति बहुमुल्य थियो', 'हिङ्को गन्ध', 'गति अगति', 'मन मान्दैन', 'एउटा अर्को वर्णसङ्कर' 'मोती हुन नसकेको आँसु', 'स्वाद', 'पदच्युत', 'दुई परिस्थिति', 'मखमली', 'तिर्खा', 'घटना', 'लोग्नेमान्छेको उमेर', 'भोकतृप्ति', 'अचानो', 'चर्केको छाना', 'कथा' 'बलेको आगो' आदि पर्दछन् । (उप्रेती : २०५९:११)

यी दोस्रो चरणका कथाहरू विशेषगरी तराईका जनजीवन, परम्परा संस्कृतिमा आधारित रहेका देखिन्छ । यी कथाहरूमा सामाजिक, सांस्कृतिक तथा सम-सामयिक प्रभाव भन्दा बढी मानवीय प्रवृत्ति र शाश्वतता बढी प्रखर रहेको देखिन्छ । (उप्रेती : २०५९:११)

उनका यस चरणका कथाहरूमा सामाजिक र कतिपय कथाहरूमा बढी मनोवैज्ञानिकता मुखरित भएको देखिन्छ । उनका यस चरणका कथाहरूमा ग्रामीण परिवेशको चित्रण भन्दा शहरीया परिवेशको चित्रण बढी रहेको देखिन्छ । तर जे होस प्रत्येक कथाहरू शहरीया सामाजिक परिवेशका भएकोले हरेक कथाहरूमा सामाजिक यथार्थपनको अभाव देखिदैन ।

उपयुक्त वर्गीकरण अनुसार देवकुमारी थापाका दोस्रो चरणका कथाहरूलाई विषयवस्तुका आधारमा निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छ

४.२.१ सामाजिक कथा

'प्रलय प्रतीक्षा', 'हिङ्को गन्ध' 'गति अगति', भोक तृप्ति, स्वाद एउटा अर्को वर्ण सङ्कर, 'मोती हुन नसकेको आँसु' यस सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथाहरू हुन् । यी कथाहरू दोस्रो चरण अर्थात् वि.सं. २०२२ भन्दा पछि लेखिएका हुन् ।

४.२.२ यथार्थवादी र मनोवैज्ञानिक कथा

'कथा' मखमली', 'बलेको आगो' र चर्केको छाना यस सङ्ग्रहका यथार्थवादी कथा हुन् । त्यस्तै कथाकार थापाका प्रतिनिधि कथा भित्रका कथाहरूमध्ये केही कथाहरू

मनोवैज्ञानिक रहेका छन् । यिनीहरूलाई पनि नारी मनोविज्ञान, पुरुष मनोविज्ञान र बाल मनोविज्ञानमा आधारित गरी तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । 'फिँज' 'मुक्ति', 'मन मान्दैन', 'दुई परिस्थिति' र तिर्खा उनका नारी मनोविज्ञानमा आधारित कथाहरू हुन् । यसै गरी जीवनफेरी पलाउनसक्छ र 'लोगने स्वास्नीको उमेर' पुरुष मनोविज्ञानमा आधारित कथा हुन् । यसका साथै 'कुकुरको छाउरो' त्यो उपहार कति बहुमुल्य थियो र 'पदच्युत' उनका बालमनोविज्ञानमा आधारित कथाहरू हुन् ।

४.२.३ राजनीतिक व्यङ्ग्यवादी कथा

घटना दुर्घटना र 'अचानो' प्रतिनिधि कथाभिन्न सङ्ग्रहित देवकुमारी थापाका राजनैतिक व्यङ्ग्यभाव प्रकट गर्ने कथाहरू हुन् । उनका यस चरणका कथाहरूमा सामाजिक र कतिपय कथाहरूमा बढी मनोवैज्ञानिकता मुखरित भएको देखिन्छ । उनका यस चरणका कथाहरूमा ग्रामीण परिवेशको चित्रण भन्दा शहरीया परिवेशको चित्रण बढी रहेको देखिन्छ । तर जेहोस् प्रत्येक कथा र शहरीया सामाजिक परिवेशका भएकाले हरेक कथाहरूमा सामाजिक यथार्थपनको अभाव देखिदैन ।

यसरी पहिलो चरण र दोस्रो चरणका कथाहरूलाई संयुक्त रूपमा प्रस्तुत गर्दा 'सेतो विरानो' 'खाटा नबसेको घाउ', प्रलय प्रतीक्षा, 'हिङ्गको गन्ध' गति अगति, 'भोक तृप्ति', 'स्वाद' 'उउटा अर्को वर्णसङ्कर' 'मोती' हुन नसकेको आँसु, गरी नौ वटा सामाजिक कथाहरू रहेका छन् । यसैगरी 'अवचेतन मन' 'भ्रमलको', 'स्वास्नी मान्छे', गाँठो फूकेपछि, 'सम्बन्ध', 'भविष्य निर्माण', 'फिँज', 'मुक्ति', 'मन मान्दैन', दुई परिस्थिति, 'तिर्खा', 'परदेशी', 'मोहको एउटा क्षण', 'जीवन फेरि पलाउन सक्छ', 'लोगने मान्छेको उमेर', कुकुरको छाउरो', 'त्यो उपहार कति बहुमुल्यथियो' र 'पदच्युत' गरी जम्मा अठार वटा मनोवैज्ञानिक कथा रहेका छन् । यस्तै पिँडीको फँट र 'सुत्रवाई' मनोवैज्ञानिक कथा 'समुन्द्रका बालुवा' प्रयोगवादी कथा 'रिट्टेको प्रश्न' सामाजिक यथार्थवादी 'मखमली' कथा 'बलेको आगो' चर्केको छाना, यथार्थवादी कथा तथा घटना दुर्घटना र 'अचानो राजनैतिक व्यङ्ग्यवादी कथाहरू रहेका छैन ।

४.२.४निष्कर्ष

कथाकार कदेवकुमारी थापाको फाँटमा वि.सं. २००३ मा प्रवृष्टि भएपछि २०२२ सम्मको अवधीलाई प्रथम चरण र वि.सं. २०२२ देखि हालसम्मलाई दोस्रो चरण गरी वर्गीकरण गरिएको छ । यी दुवै चरणमा लेखिएका सम्पूर्ण कथाहरूलाई विषयवस्तुका आधारमा समेत वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ । उपर्युक्त यस खण्डमा कुन कथा कुन विषयसँग सम्बन्धित छन भन्ने कुरालाई समेत वर्गीकरण गरी देखाइएको छ ।

अध्याय- चार

कथाकार देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथाहरूमा

सामाजिक पक्षको अध्ययन

कथाकार देवकुमारी थापा नेपाली नारीकथाकारहरूका तुलनामा अग्रपक्तिमा रही आएका कथाकार हुन भने अर्कोतिर पुरुष सहित समग्रहमा आफ्नो छुट्टै पहिचान र अस्तित्व स्थापना गर्न सक्षम कथाकार हुन्। यहाँ उनले लेखेका 'प्रतिनिधि कथा' भित्र सङ्ग्रहित कथाहरूको क्रमिक रूपमा सामाजिक पक्षको विश्लेषण गरिएको छ।

५.१ भविष्य निर्माण कथाको विश्लेषण

५.१.१ भविष्य निर्माण कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

कथाकार देवकुमारी थापाद्वारा लिखित 'भविष्य निर्माण'कथा नारी मनोवैज्ञानिक कथा मध्येको श्रेष्ठ कथा मानिएको छ । नरेश नामको छोराको भविष्य निर्माणको कल्पना आमाबाट गरिएको कथनलाई चरितार्थ पार्न यो कथा सफल देखिन्छ ।

यस कथामा तनिजना पात्रहरू रहेका छन् । छोरा नरेश, आमा पार्वती र बाबु कप्तान कृष्ण बहादुर । पार्वती आफ्नो छोरोलाई भारतकै एक सर्वश्रेष्ठ व्यक्ति बनाउने एकान्त स्वप्नमा बाँचेकी तर यो कुरा आफ्नो श्रीमानलाई समेत भनेकी हुन् । विश्वमा चलेको युद्धको हावाले कहीं पनि शानित नभएकाले उनी अत्यन्तै चिन्तित देखिन्छन् । यो हावाले छोरोलाई नभेटोस भन्ने उनको चाहना रहेको छ। छोरोलाई बाबुको पाखुरामा लागेको चोटले गर्दा पछि ठूलो भएर जर्मनहरूलाई मार्छु भन्ने भावना जागृत हुन्छ र एउटा काठको बन्दुक देखाएर 'मार्छु' भन्छ । बुद्धवाणी, गनधीवाणी छोराका कोठामा टाँसेपनि छोरोलाई युद्धको हावाले छोएपछि पार्वती चिन्तित देखिन्छन्। सबै जर्मनहरू खराब हुँदैनन् उनीहरू ज्ञानी पनि हुन्छन् र रोग निको पार्ने औषधी पनि बनाउँछन् भन्ने आमाको कुराले छोराको मन-परिवर्तन हुन्छ र पछि ठूलो भएर जर्मनी जान्छु अनि जर्मनहरूलाई साथी बनाएर रोगी निको पार्ने डाक्टर 'बन्छु' भन्छ । यसरी आमाले छोराको भविष्य निर्माणमा रचनात्मक भूमिका खेलेको पाइन्छ । यो कथा बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको छ । 'ऊ' पात्रबाट कथावाचन भएकोले तृतीय

पुरुष शैलीमा यो कथा लेखिएको छ । यस कथामा धेरै पात्रहरूको प्रयोग नगरी केवल तीन पात्रहरू उभ्याई आमा पार्वतीको परिचयबाट कथाको सुरुवात भएर छोराको भविष्य निर्माणमा पुगेर रोकिएको देखिन्छ ।

५.१.२ भविष्य निर्माण कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथाको समाज दार्जिलिङ्गको तुङ्गसुङ्ग बस्ती रहेको देखिन्छ । यसमा युद्धको चपेटाले विश्व नै खतरामा परेको स्थिति रहेकोले तत्कालीन समाज त्रसित अवस्थामा रहेको देखिन्छ । युद्धको विभीषिकाबाट बालकहरूको मनमा त्यो युद्धको छाप नपरोस् भन्ने भावना प्रत्येक समाजमा रहेका आमाबाबुलाई परेको स्थितिको चित्रण पार्वतीको चरित्रबाट देखाइएको छ । त्यसैगरी सैनिक सेवामा रहेका व्यक्तित्वहरूले आफ्नो कुरा सोझै बताउने र त्यसबाट समाजलाई राम्रो वा नराम्रो दुवै असर पर्ने, त्यस्तै आफूले गरेका कामको परिणामबाट पछि पछुताउने स्थितिको चित्रण यस कथाका पुरुष पात्र कृष्ण बहादुरको चरित्रबाट देखाएको छ । त्यस्तै बालबालिकाहरू हरेक समाजमा निश्छल हुन्छन् । उनीहरूको बाल मस्कि अत्यन्त सोभो र जुन रङ्गमा मिसायो त्यस्तै बन्ने वस्तु 'पानी' जस्तै हुन्छ भन्ने अवस्थाको चित्रण यस कथाका बाल पात्र नरेशको चरित्रबाट प्रष्ट भएको छ । जनमानसमा दोस्रो विश्वयुद्धको प्रभाव परेको स्पष्ट रेखाङ्कन गरिएको छ । यो बालमनोवैज्ञानिक कथा हो । यसरी, यस कथामा तत्कालीन अवस्थाको भारतीय एउटा बस्तीको सामाजिक अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । प्रवासको माटोलाई छोएर लेखिएको यो कथाको 'ऊ' पात्रबाट कथावाचन भएको देखिन्छ । तृतीय पुरुष शैलीमा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी कथा लेखिएको छ । सरल, शिष्ट भाषा शैलीको प्रयोग यस कथामा देखिन्छ । प्रवासी नेपालीहरूले बोल्ने भाषा जस्तै अखवार, अजीव आदिको प्रयोगका साथमा है, रै, त जस्ता निपात र छोटो-छोटा वाक्यको प्रयोगले कथालाई प्रभावकारी पारेको देखिन्छ ।

५.२ फीज कथाको विश्लेषण

५.२.१ फीज कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

'फीज' कथामा जम्मा पाँचजना पात्रहरू रहेका छन् । यस कथाको पुरुष पात्र श्याम पढेलेखेको शिक्षित व्यक्ति हो, कलेजमा पढाउँछ । उसकी श्रीमती रुपा पनि शिक्षित नारी हुन् । शिक्षित एवम् सहरीया भएको कारणले बुहारी भएर पनि बुहार्तन

स्वीकार गर्न नसकेकी ढोंगी सभ्य नारी हुन उनी । आमा श्यामलाई बालक अवस्थादेखि हुर्काएर प्रोफेसर बनाई बुहारी भित्र्याएपछि त काम अलि फुर्सद पाइन्छ होला भन ठान्छिन् तर त्यो कुराको विपरित भन बुहार्तन आफू स्वयमले खेप्नु पर्छ । अर्की पात्र फुफु आफ्नी छोरी श्यामालाई माइतीमै दाजुको छोरो प्रोफेसर श्यामले पढाउने कलेजमा पढाउने मनसायले ल्याउँछिन् । श्याम र आमा श्यामा आएदेखि प्रफुल्ल देखिन्छन् । श्यामले बहिनी श्यामाको आफैँले पढाउने कलेजमा भर्ना गरीदिन्छ । श्यामा रूपाले सिनेमा हेर्न जाने प्रस्ताव गर्दा पनि नमानी घरमै बसेर दाजुसँग पढ्न रुचाउँछिन् । श्याम र श्यामाविच दाजुबहिनीको पवित्र नाता भएरै पनि रुपाचाहीं सशङ्कित नजरले हेर्ने गर्छिन । उनलाई छात्रावासमा बस्न पठाउन भन्छिन् । त्यो कुराले रातभर श्याम सुत्न सक्दैन । केही दिन पछि रूपाले आफ्नो पेटमा बच्चा रहेको जानकारी गराएपछि श्याम अब पकका पनि आफ्नी श्रीमतीमा नारी सुलभपन आउँला भन्ने आशामा मुग्ध हुन्छ ।

यसरी यस कथामा प्रोफेसर जस्तो पदमा पुगेको छोरालाई बुहारीबाट हेपिएकोले चिन्तित आमा र आधुनिक विचारधारीकी स्वास्नी पाएकोमा खुशी छोराको चित्रण गरेको देखिन्छ । बुहारी विहे गरेर आफूलाई बूढेसकालमा सुख होला भन्ने सम्झने ती आमा भन धेरै काम गर्नुपर्दा दुःखित हुन्छिन् । रुपा जस्तो आधुनिक जीवनसाथी पाएकामा जति नै स्वास्नीप्रतिको घमण्ड चकनाचुर भएर जान्छ । आदर्श परिवारमा हुर्केकी आदर्श बहिनी माथि स्वास्नीको यस्तो नराम्रो बनाइले जति नै सभ्य र आधुनिक हौं भनेर आवाज उठाउँदै हिड्ने शहरका नारीको विचारधारामा आधुनिकता नभएको देखेर ती नारीको चरित्रलाई समुद्रको फीँजको सज्ञा दिन्छन् र उनीहरू गहिराईमा पुग्न नसकेको स्थितिको चित्रण यस कथामा गरेको देखिन्छ ।

५.२.२ फीँज कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथाको सामाजिक परिवेश स्वदेशकै रहेको देखिन्छ । यसमा शहरीया समाजको चित्रण एकापट्टी छ भने गाउँको समाज अर्को पट्टी छ । शहरीया वा ग्रामीण जुनसुकै समाजमा घटनसक्ने घटनालाई यथार्थ रूपमा कथाकारले यस कथामा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । शहरीया परिवेशमा हुर्केकी नारी र ग्रामीण परिवेशमा हुर्केकी नारीको तुलनात्मक चित्रण यसमा गरिएको छ । शहरमा बस्ने नारी देखावटी सभ्य,

शिक्षित र आधुनिक बन्न खोजे पनि उनीहरू भित्र रहेको पुरानो मान्यताले आधुनिक बन्न नसकेको र ग्रामीण समाजमा हुर्केका नारीहरू आदर्श एवम् सभ्य र सुललित रूपमा प्रस्तुत हुन सकेको देखिन्छ । शहरीया परिवेशमा एकले अर्काको महत्व नराख्ने बढी अहमको भावना बोकेका मानिसहरूको अन्तरसम्बन्ध हुन्छ तर ग्रामीण समाज एक अर्काप्रति उत्तरदायी बन्ने सरल मिजासिलो सुख दुःखमा साथ दिने खालको हुन्छ भन्ने सामाजिकता यस कथाले बोकेको देखिन्छ ।

उपयुक्त कथामा आधुनिक, स्वतन्त्र, सभ्य र स्वाधीन समाजमा हुर्केका हामी नारी हौं भन्ने कतिपय नारीहरू बाहिरबाट आधुनिकताको स्वाङ्ग गरेपनि त्यही पुरानो मान्यता र परम्पराबाट प्रेरित शहरीया नारी र जनमदादेखि आफूमा ओतप्रोत भएर रहेको आदर्शताका प्रतिबिम्बको रूपमा रहेका ग्रामीण नारीहरूका विचमा स्थान तथा समाज अनुरूपको मान्छेको स्वभाव हुन्छ भन्ने कुरालाई यस कथाका पात्रहरूको एक अर्काको चरित्रबाट स्पष्ट पारिएको छ । मानवीय मनोवृत्ति समाज अनुसार पृथक रहन्छ भन्ने कुराको पुष्टि यस कथाबाट भएको छ ।

यो कथा बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको देखिन्छ । यसमा तृतीय पुरुषको प्रयोग गरिएको छ यसका साथै सरल र शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाएको देखिन्छ । 'फर्जुल खर्ची' 'आड थाप्नु' जस्ता केही तराईका भाषालाई समेत यसमा प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

५.३ मुक्ति कथाको विश्लेषण

५.३.१ मुक्ति कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा एउटी सतीसावित्री नारीले लोग्नेको लामो आयुको कामना नगरी छोटो आयुको कामना गरेको देखिन्छ । लामो आयुको कामना गर्दा लोग्नेलाई भ्रन दुःख होला भन्ने सोचेर उसलाई मुक्ति दिएकी हुनाले यो कथाको शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

घरमा धनसम्पत्ति भएर पनि कर्णको शरीर हाडछाला मात्र बाँकी रहेको छ । यसको कारण ऊ दिनहुँ अत्यधिक चुरोटको सेवन गर्छ । प्रेमपछिको वैवाहिक जीवनमा पनि कान्ता र कर्णको विच प्रेमको बन्धक खुकुलो भएको छैन । उनीहरू एक अर्कालाई खुबै माया गर्छन् । कान्ताको मनमा भित्र भित्र चुरोटको कारण आफ्नो श्रीमान्को यो

हालत भएको भन्ने हुन्छ त्यसैले चुरोटको सेवन हटाउन हर प्रयास गरिँन् । तर सफल हुन सकिदैनन् । एकदिन दुईदिन गर्दागर्दै नेपाली प्रसिद्ध धावक कर्ण कटुवालको घाँटी दुख्ने विमार देखापर्छ । सामान्य उपचार पछि निको हुन्छ फेरि विमार बुल्किन्छ । उपचारमा लैजादा डाक्टरले 'वायोप्सी' गर्ने सल्लाह दिए अनुसार रोगको निदानका लागि 'वायोप्सी' गरिन्छ । जसको परिणाम स्वरूप क्यान्सरको पत्ता लाग्छ । भारतको भेलोरमा लगेर पूनः वायोप्सी गरिन्छ । यहाँ पनि क्यान्सरकै पत्तो लाग्छ त्यो पनि अन्तिम चरणमा पुगिसकेको अवस्थामा अन्ततः केही सीप नचल्ने देखिएपछि कान्ता कर्णलाई लिएर घरमा आई पुरोहित बोलाई कर्णकै हातबाट गाईदान गराउछिन । कर्णको घाँटीमा प्वाल परेकोले डा. ले लाबरको नलीमार्फत फलफूलको रस ख्वाउने व्यवस्था मिलाई दिएका हुन्छन् । अन्त्यमा कर्णकै आग्रहमा कान्ताले अब कणले यो भन्दा बढी दुःख नखेपोस भनेर 'कमपोस' चक्की पिसेर मसिनो बनाई फलको रसमा मिसाई लाबरनलीमा हाली दिइन् र कर्णलाई बोभिलो जीन्दगीबाट मुक्ति दिलाइन् । यिनै घटनाक्रम सँगसँगै कथाको समाप्ती हुन्छ। मुख्यतः कथाको कथावस्तु यही हो ।

५.३.२ मुक्ति कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथामा हाम्रो समाजमा हुने गरेका विविध राम्रा नराम्रा सामाजिक पक्षहरूलाई समेटेको देखिन्छ । कर्ण एउटा राष्ट्रिय स्तरको धावक भएर पनि धुम्रपान तथा मध्यपानलाई अगाल्न पुग्नु, उसको शरीर कमजोर हुँदा पनि के को कारणले हो भन्ने कुरा नबुझ्नु हाम्रो समाजको पछ्यौटेपनको उपज हो भन्न सकिन्छ । त्यस्तै विरामी भएपछि अस्पताल लैजानु, औषधीमूलो गरेर भएपनि उमेरलाई लम्याउन सकिन्छ भन्ने चेतना हुनु अर्को प्रसङ्ग हो । समाजको अग्रपंक्तिमा रहेका व्यक्तिहरूका कारण समाज सचेत बनाउन सकिन्छ र समाज अग्रगमन तर्फ उन्मुख हुन्छ, यो सकारात्मक पक्ष हो । कुलतले ज्यान लिन सक्छ भन्ने भनाई बुझेर पनि बुझ्न पचाउन खोज्नु पनि सामाजिक क्षेत्रमा गलत प्रकृया हो । रक्सी, चुरोट, बिडी, सिगरेट आदिले शरीरलाई कुनै फाइदा गर्दैन भन्ने चेतनाको अभावका कारण ज्यान जोखिममा पर्न सक्छ । अतः सचेत समाज र अचेत समाजका बीच थुप्रै अन्तरहरू हुन्छन् भन्न खोज्नु यस कथाको सामाजिक पक्ष हो ।

वास्तवमै यो कथा हाम्रो समाजमा देखिने घटनाकै एउटा अंश हो । एउटी पतिपरायण नारीले आफ्नो श्रीमान्का लागि लामो आयुको कामना नगरी श्रीमानलाई दुःखबाट छुटकारा दिन मुक्ति दिएको कुरा यस कथाको अर्को पक्ष हो । यसरी आफूले साहारा लिएर लोग्नेको इच्छालाई पूरा गरेकी नारीको यथार्थ चित्रण यस कथामा रहेको छ ।

संसारिक मायामोहबाट अनादि र अनन्ततातिरको मुक्ति नभई रोगग्रस्त शरीरबाट आत्माको मुक्ति यस कथाको सार्थकता देखिन्छ । आदतका कारण क्यान्सरले जन्म र क्यान्सरको जलनबाट मुक्त हुनका लागि गरिने शारीरिक परित्याग सह्य बन्न गएको यस कथामा धन सम्पत्ति, सन्मत्रता, प्रसिद्धि आदिबाट सुख-सम्पन्न स्थितिमा जीवन बाँच्ने सौभाग्य प्राप्त रहँदा पनि मान्छे आदतको दास बनेको र त्यसैका कारणले शरीरमा जघन्य रोगको आक्रमण भई असह्य अवस्थामा पुगेको आत्मालाई कालको प्रतीक्षा नगरी आफैले मुक्त गराउन खोज्नु त्यो आत्माप्रति सम्मान पुऱ्याउनु हो भन्ने कुरा यस कथामा देखाएको छ । क्यान्सरका रोगीले जलन सहन नसकी विष खाएर मर्ने इच्छा राख्नुक स्वभाविक देखिन्छ तर आफूले गहिरो प्रेम गरिएकी पत्नीका मनमा त्यस्ता ज्वलित रोगीलाई विषय खुवाएर पीडित अवस्थामा हेरिरहनु भन्दा त्यसबाट मुक्त गराउनु कतै अस्वभाविकता पनि भल्केको देखिन्छ । परिवार तथा समाजकै बोझका रूपमा आफूलाई हेरेको ठान्ने त्यस्ता रोगीलाई चाँडै मुक्त गराउने प्रयत्न एक नयाँ प्रस्तावको रूपमा आएको देखिन्छ । नारीको पतिप्रतिको प्रेम र दायित्व सम्भव भएसम्म रोगबाट मुक्त गराई स्वस्थ तुल्याउनु र सम्भव नहुँदा रोग सल्किरहन नदिई उसलाई शरीरबाटै मुक्ति दिलाउनु यथोचित हुने तथ्य यस कथाले देखाएको छ । यसर्थ यो कथा दार्शनिक दृष्टिलाई मूर्तरूप दिन सफल रहेको देखिन्छ ।

यस कथामा पनि कथाकारले शिष्ट र सरल भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । शहरीया परिवेशमा लेखिएको यो कथामा सामाजिक वातावरणको चित्रण छ । यो कथा कथाकारबाटै वाचन भई तृतीय पुरुष कथन ढाँचा अँगालेर वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको देखिन्छ । 'दिखाए' 'अलाप' जस्ता तराईको बोलीलाई प्रयोग गर्दै

‘ जन्मेपछि मर्नु निश्चित छ’ ‘ हुने हुनामी हुन्छ’ ‘नौनारी गलेर आउनु’ जस्ता उखान टुक्काको प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाएको देखिन्छ ।

५.४ प्रलय प्रतीक्षा कथाको विश्लेषण

५.४.१ प्रलय प्रतीक्षा कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

एउटा गाउँले परिवेशमा लेखिएको यस कथामा एउटा सन्तले संसार प्रलय हुन्छ भनेर भनेको कुरामा सम्पूर्ण अशिक्षित गाउँलाई विश्वस्त हुन्छन् । एकजना यूवा शिक्षक भनेर त्यस गाउँमा गएका हुन्छन् । एक वर्ष अगाडि गाउँलेहरू संसार प्रलय हुन्छ भन्ने सन्तप्रति विश्वास राखेर दिनहुँ विभिन्न खानेकुरा, मेवा मिष्ठान चढाउँछन् । अर्कोतिर गाउँलेहरू संसार प्रलय हुने कुराबाट त्रसित भई आफूसँग भएका सम्पूर्ण खाद्यवस्तु तथा अन्य जीवजन्तु जस्तै गाई, भैंसी, बाख्रा, खसीहरू सबै कोही बेचेर त कोही काटेर खान्छन् । भोज लगाउँछन् । आखिर प्रलय त हुन्छ नै किन राख्ने सम्पत्ति भन्दै आफूसँग भएको सारा धनसम्पत्ति सक्छन् प्रलय हुने तोकेको एक दिन अघि । ती यूवा जो शिक्षक भनेर त्यहाँ आएका थिए, उनी पनि गाउँलेको भनाईलाई पहिले नपत्याए पनि पछि-पछि पत्याउन विवश भए । गाउँलेहरू भकाभकी खसी, राँगा, बोका, हाँस, कुखुरा, सुँगुर आदि सबै काटेर भोज लगाउन व्यस्त भए, कुनै चाडबाड आए भैं । अर्कोतिर बिक्रम जो शिक्षक थियो उसले घरबेटीको छोरी अचानक आफ्नो कोठामा छिरेर प्रलय भएपछि हामी कुनै सुखभोग गर्न पाउँदैनौं त्यसैले भन्ने अभिव्यक्तिबाट उनमा यौनावेग तीब्र छ भन्ने बुझेर एक अर्काले यौन तृष्णा पूरा गर्छन्, विना सङ्कोच, विना हिचकिचाहट । जब प्रलय हुने दिन आयो, गाउँलेहरू सबै भजन किर्तन गरेर बसे कुनै पाहुनालाई स्वागत गर्न पर्खे भैं । तर तोकिएको दिन प्रलय नभएपछि सबै गाउँलेहरू, गाउँबुढाहरू सन्त कुटीतिर लागे । त्यहाँ त फुलमाला, दुबो आदि छरपष्ट थिए । सन्त थिएनन् न त गाउँलेले चढाएका गहना, बस्त्र, धनसम्पदा नै थिए । यसबाट गाउँलेहरू आक्रोसित भए किनकी उनीहरूसँग धान, मकै, कोदो आदिको बिउ समेत बाँकी थिएन । नत खसी, बोका, राँगा, कुखुरा, सुँगुर, हाँस परेवा नै बाँकी थिए । बाँकी थिए भने केवल गाई गोरुहरू चाहि थिए । एउटा छट्टले सोझा गाउँलाई छक्याएर गयो । सारा लुट्यो । पढेलेखेको बिक्रम भने मनमनै सोचन थाल्यो ‘म

शिक्षित भएर पनि मूर्ख रहेछु र हुतिहारा रहेछु एउटी किशोर भन्दा पनि” सोच्दा सोच्दै र घरवेटीकी छोरी मैयाप्रति माया उम्रेर आउँदा-आउदै कथा समाप्त हुन्छ ।

५.४.२ प्रलय प्रतीक्षा कथाको सामाजिक पक्ष

अशिक्षित ग्रामीण परिवेशमा लेखिएको यस कथामा आजको समय एक्काइसौं शताब्दीमा कुदिरहे पनि गाउँ अशिक्षाको कारणले अस्तव्यस्त र पछि परेको कुरालाई प्रस्तुत पारिएको छ । अन्धविश्वासले जरा गाडेको हाम्रो समाज कसैले केही भनेर वा देविदेवताको कुरा गरेर भुण्ड्याउन सक्ने रहेछन् भन्ने कुरा यस कथामा उल्लेख छ । ग्रामीण समाजभित्र अन्धविश्वासले जरा गाडेको हुनाले सन्त जस्ता दलालले धर्मको नाममा ठगी गरेर र गाउँलेले दुःख पाएको स्थितिको चित्रण पनि यसमा पाइन्छ । धेरै ठूलो समाजलाई केही एक दुईले पनि ठग्न सक्ने तर बिक्रम जस्ता शिक्षित व्यक्तिले सन्तजस्तो धूर्त ठगबाट अशिक्षित ग्रामीण जनतालाई बचाउन नसकेको कुराको चित्रण समेत यस कथामा पाइन्छ । एउटा खल चरित्रबाट धर्मको नाममा गरेको ठगीबाट हाम्रो समाज अभै सामाजिक कुरीति, कुसंस्कार, अन्धविश्वास र पछ्यौटेपनबाट ग्रसित छ भन्ने बुझ्न सकिन्छ । धर्मको नाममा आफ्नो भए भरको सम्पत्ति सक्न पनि पछि नपर्ने हाम्रो समाजको यथार्थ चित्रण यस कथामा पाइन्छ । डरलाग्दो रोग निको पार्न डाक्टरको मा जानु भन्दा धामी भाक्रीको भर परेर मृत्यु वरण गर्ने आडम्बरी र अन्धविश्वासी समाजको परिचय समेत यस कथामा दिइएको छ ।

यसप्रकार यो कथा हाम्रो समाजमा घट्ने घटनाकै एउटा अंश हो । ग्रामीण क्षेत्रमा घट्ने घटनालाई यथार्थ रूपमा कथाकारले प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । अशिक्षाले गर्दा जनता दुःखित रहेकाले देशको प्रत्येक गाउँमा शिक्षाको अपेक्षा कथाकारले राखेको देखिन्छ । लाटा सोभा जनतामा नचाहिंदो भ्रम फैलाउन तिनीहरूको शोषण गर्न पल्केका माहात्माहरूका कु-कृत्यलाई उदाङ्गो पारिनाका साथै युवा मानसिकतामा काम पिपासाको परिपूर्ति गर्ने कामनाको प्रवृत्ति रहेको विसङ्गत परिस्थितिको सक्कल चित्र उतारिएको प्रस्तुत कथा सामयिक परिस्थितिलाई स्पष्ट पार्न सफल रहेको देखिन्छ (चापागाई; २०४४:१४) ।

प्रलय भई संसार समाप्त हुने भ्रम फिजाई जनताबाट सुनचाँदी, भेटी उठाई सम्पत्ति कुम्ल्याउन पल्केका धर्मका र भविष्य दर्शनका ठेकेदारहरू यसरी नै जनताको

शोषण गर्दछन् । मरिन्छ भन्ने भएपछि सोभा जनता मीठो मसिनो खाएर आनन्द अनुभव गर्दछन् तर एउटा युवा हृदयमा रहेको कामपिपासाको तृप्तिको हतार रहन्छ। उपर्युक्त तीनवटै प्रसङ्ग विसङ्गतिपूर्ण र असामाजिक देखिन्छ। प्रलय हुने विश्वासमा परेका मानिसहरूले एकातिर सम्पत्ति स्वाहा पार्दछन् अर्कातिर एउटी युवतीले हाकाहाकी आफ्नो जीवनसाथी रोज्दछे । आखिर प्रलय हुँदैन, सम्पत्तिको नाश गर्ने विचल्लीमा पर्छन । तर जीवनसाथीको चयन गर्ने युवतीको जीवनले भने सफलताको बाटो पक्रन्छ । यस प्रकारको विसङ्गत स्थिति बोध गराई यस कथामा कथाकारले युगको बास्तविक चित्र प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

नेपालको ग्रामीण परिवेशमा लेखिएको यो कथाको कथावाचक स्वयम् कथाकार भएकोले तृतीय पुरुष कथनढाँचा अँगाली बाह्यदृष्टिविन्दुमा लेखेको देखिन्छ । कहीं-कहीं ग्रामीण इलाकाको कथ्य बोली 'इसोर' 'शोर' 'संचर' आदिको पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

५.५ जीवन फेरि पलाउन सक्छ कथाको विश्लेषण

५.५.१ जीवन फेरि पलाउन सक्छ कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

'जीवन फेरि पलाउन सक्छ' शीर्षकीय कथामा म पात्र, शीला बस्नेत र विक्टर बस्नेत मुख्य पात्र छन् । शीला र विक्टर बस्नेतका सन्तान नभएपनि दोस्रो बिहे नगरी खुशीसाथ बसेका देखिन्छन् । म पात्रकी श्रीमती पहिले नै अकैसँग विवाह गरी गएको रहिछिन् । धनसम्पत्तिको तुलना गर्दा विक्टर बस्नेत र शीला बस्नेतको भन्दा म पात्रको बढी भए पनि बस्नेत दम्पतीकै जीवन सुखमय थियो । दुवै परिवारको फूलवारी सु-सम्पन्न थियो । सुरु-सुरुमा खासै सम्बन्ध नभएपनि विस्तारै सम्बन्ध बढाएर फूलको समेत आदान प्रदान गर्ने सम्म भएका थिए । यस्तै प्रक्रिया चलिरहँदा एकदिन विक्टर बस्नेतको हृदयगति बन्द भएर मृत्यु भयो । त्यसपछि शीलाको जवनमा ठूलो बज्रपात भयो । त्यो अधिसम्मको ढकमक्क फूलेको जीवन केहिबेरमै ओइलाएर झन्ड्यो । काजक्रियाभर विक्टरकोमा 'म' पात्र जान सक्दैन । वाध्यतावस तेह्रदिनको काममा भने म पात्र जान्छ । त्यसपछि कहिलेकाहीं जाने आउने गर्थ्यो । तर शीला भने एकलोपनको महशुस गरी एकोहोरिएर बस्ने गर्थिन । एकदिन मृत्युको मुखमा पर्न आँटेकी शीलाप्रति म पात्रको दया पलाउँछ । उसले शीलालाई मन पर्ने फूलको विउ

रोपन दिन्छ । शीलाको घरमा त्यो 'स्वीट पी' फूल फूलेपछि अब शीला बाच्चन सकिन्छन् भन्ने कुराले 'म' पात्र भएसम्म पुगेर कथाको समाप्ती हुन्छ ।

५.५.२ जीवन फेरि पलाउन सक्छ कथाको सामाजिक पक्ष

हाम्रो समाजमा नारी र पुरुष एउटा रथका दुई पाङ्गा हुन भन्ने उखानलाई यस कथाले प्रष्ट पारेको छ । विवाहित श्रीमान् त्यागेर श्रीमती अन्तै हिड्दा एकलो महशुस गरेपनि अर्को विवाह नगर्नु म पात्रको एकातिर त्याग त अर्कोतिर नामदीपन दुवै हाम्रो समाजका पाटा हुन । धन, सम्पत्ति, ऐस आराम भए पनि मानसिक सन्तुष्टी प्राप्त गर्न नसक्दा विकल्पको खोजी गरेर मानिस हिड्छ, यो पनि यस कथाको सामाजिकता हो । मानवीय समवेदनालाई आफ्नै ढंगबाट परिभाषित गरेर जीवनलाई व्यक्तीत गर्ने अवस्था शीलाको भएबाट एकलो जीवन विताउन कठिन हुने भएकाले मानिसले प्रणयशुत्रमा बाँधिनु पर्ने हाम्रो सामाजिक संस्कारलाई समेत यस कथाले समेटेको देखिन्छ । स्वदेशको परिवेशमा लेखिएको यस कथाको मुख्य परिवेश हेटौडा वरिपरिको प्राकृतिक वातावरण त्यहाँको चालचलन, रितिरिवाजलाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यहाँका मानिसहरूको बागवानीप्रतिको अभिरुचिलाई समेटेको देखिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा प्रथम पुरुष शैलीमा लेखिएको यस कथामा पुरुषको सुक्ष्म मनोवैज्ञानिक उपकार भएको देखिन्छ । मानिस सामाजिक प्राणी भएकाले कसैको सहारा लिन्छ वा केहि न केहि विकल्प रोज्नु पर्छ भनेर यस कथाकी शीलाले आफ्नो फूलवारीमा फूल रोपेर त्यही फूलको स्याहार गरेर पतिशोक भूलेर जीवन कटाएको देखिन्छ । यसप्रकार मानिसले जस्तो सुकै दुःख पीर परेपनि जीवनयात्राको रथ चलाउनुपर्छ, नाउ खियाउनु पर्छ भन्ने कुरा शीलाको चरित्रबाट चरितार्थ भएको देखिन्छ ।

यो कथा स्वदेशको परिवेशमा लेखेको देखिन्छ । यसको मुख्य परिवेश हेटौडा वरिपरिको प्राकृतिक वातावरण रहेको देखिन्छ । यो आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको कथा हो । यसमा 'म' पात्रबाट कथावाचन भई प्रथम पुरुष शैलीमा लेखिएको देखिन्छ । यस कथामा कथाकारले सरल, शिष्ट, भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । छोटो-छोटो वाक्यको प्रयोगले कथालाई प्रभावकारी बनाएको देखिन्छ ।

५.६ अवचेतन मन कथाको विश्लेषण

५.६.१ अवचेतन मन कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

नारीप्रधान यस कथामा मीता गुप्ता मुख्य पात्र छिन् । उनकै चरित्रमा कथावस्तु अगाडि बढेको देखिन्छ। अर्की नारीपात्र नर्सबाट यस कथाको वाचन भएको देखिन्छ । मीता गुप्ताका श्रमिन् एक सभ्य र भलाद्मी पुरुषपात्रका रूपमा देखिएका छन् । मीता गुप्ताको सिजेरियन् अपरेशन गर्न श्रीमान् गुप्ताले उनलाई अस्पतालमा लगेका हुन्छन् । उनको अपरेशन सफल हुन्छ । मीता गुप्ता अपरेशन पछि अवचेतन अवस्थामा बरबराउँदै शिशिर भन्ने व्यक्तिको नाम बोलाउँदै विवाहपूर्व गरेको गल्ती जसलाई उनले पहिले लुकाएपनि यो अवस्थामा सबै रहस्य खोल्छिन् । सो कुरा नर्सले सुनेर शिशिर को हो भन्ने बुझ्न खोज्छिन् तर मीता गुप्ताले भन्न नचाहेपछि आफूले ठूलो गल्ती गरेको अनुभव गरी नर्स चुप लाग्छिन् । यही अवस्थामा अवचेतन अवस्थामा मैले के भने त्यसबेला त्यहाँ को को थिए भनेर सोधेपछि नर्सले आफूले बाहेक अरुले नसुनेको बताएपछि मीता गुप्ता हुक्क हुन्छिन्। उनलाई आमा बनेर बच्चा-बच्ची काखमा राख्ने रहर भन्दा बढी आफूले चेतन अवस्थामा गरेको गलत कार्यका कारण आफ्नै दाम्पत्य जीवनमा आँच नआओस् भन्ने कुरामा विशेष सचेत देखिन्छिन् । तथापि अवचेतन अवस्थामा उनले विवाहपूर्वको गलत कार्यको पर्दाफास गरेकी थिइन् । उक्त कुरालाई एउटी नर्सले कदापि बाहिर नलैजाने, नर्सहरू मात्र विरामीको सेवामा तल्लीन हुन्छन् भन्ने कुरा गरेर मीता गुप्तालाई हुक्क पारेपछि कथाको समाप्ती हुन्छ ।

५.६.२ अवचेतन मन कथाको सामाजिक पक्ष

अवचेतन मन कथा हाम्रो समाजमा घट्न सक्ने यथार्थ घटनालाई विषयवस्तु बनाएर लेखिएको कथा हो। बंगाली पात्र राखेपनि यस कथाले नेपाली समाजको वास्तविकतालाई उजागर गरिदिएको छ । एकातिर समाजका युवा युवती विवाहपूर्व नै यौन र यौनिकतातिर ढल्कने प्रवृत्ति र अर्कोतिर अवैध ढंगबाट गर्भधारण गर्न पुगेको अवस्था देखिन्छ । यसमा कुनै युवती भने उसको समाजमा बेइज्यतीमात्र होइन तिरस्कृत हुनुपर्ने कुरालाई समेत प्रष्ट पारिएको छ । यदि कुनै युवतीले अवैध ढंगबाट गर्भधारण गरिन र त्यसलाई पचाउन सकिन भने पनि विवहपश्चात या कुनैपनि

समयमा मन अवचेतन हुन पुग्यो भने विगतको गल्तीको पर्दाफास हुन सकदो रहेछ भन्ने कुराको जानकारी यो कथाले गराउँछ ।

बङ्गाली पात्रलाई राखेर बङ्गाली नै परिवेशको यो कथा भए पनि हाम्रो नेपाली समाजमा हुने घटनाहरूको एउटा रूप हो। समाजका यथार्थ कुरालाई कथाकारले यस कथामा देखाउन सक्नु यस कथाको प्रमुख सामाजिक पक्ष हो ।

प्रवासमा लेखिएको यो कथा नारी-मनोविश्लेषणमा आधारित देखिन्छ। प्रवासको माटोलाई छोएर लेखिएको यो कथा आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा छ । यस कथाकी नर्स पात्रबाटै कथा वाचन भएको प्रथम पुरुष कथन ढाँचामा रहेको देखिन्छ । त्यसैले यो कथा आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा रहेको देखिन्छ। कथाकारले यस कथामा पनि सरल र शिष्ट भाषाको प्रयोग गरेको देखिन्छ । ठाउँ-ठाउँमा केबिन, सिस्टर, फार्म, अपरेशन जस्ता प्रवासी नेपालीको कथ्य बोलीलाई समेत स्थान दिएको देखिन्छ ।

५.७ परदेशी कथाको विश्लेषण

५.७.१ परदेशी कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथाको मुख्य पात्र परदेशी हो। यसैले चरित्रमा केन्द्रित रहेर कथा अधि बढेको छ । एउटी नर्सले जीवनमा घटेको आश्चर्यपूर्ण घटनालाई आफ्नो साथीसमक्ष चिठीका माध्यमद्वारा कथा वाचन गरेको देखिन्छ । आफ्नो अस्पतालमा एउटा पश्चिमी (यात्री) बेहोस अवस्थामा एक हप्तासम्म रहन्छ । एकरात एकदम छटपटीमा 'एल भी, एल भी.' भनेर कसैलाई बोलाएपछि उनले त्यो विरामीको सिरक मिलाउँदा आफ्नो हात समाएको अनि उसले दाहिले गालामा जोडेर 'एल.भी' भन्दै सन्तोषको सास फेरेर निदाउँछ । तर यो दृश्य अस्पतालकी मेटरनले देखेपछि नर्सलाई चेतावनी दिन्छन् तैपनि नर्स आफ्नो हात त्यसलाई समाउन दिइरहन्छन्, त्यो रोगीको मानसिक अवस्था ठीक होस भनेर बिमारीको आचरणलाई उनले सोध्दा आफ्नो दस वर्षीय छोरी हो भन्ने कुरा गर्छ । यसरी अवचेतन अवस्थामा पनि आफ्ना सन्तान प्रतिको माया आमाबाबुलाई अत्यन्त धेरै हुने कुरा देखाएर कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.७.२ परदेशी कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथा प्रवासको माटोलाई छोएर उभिएको देखिन्छ । यसका दुईजना पात्रहरू विदेशी देखिन्छन् । एक फिनलैण्डको परदेशी र अर्की बेलायती हन्ना मेट्रन । जहाँ जहाँ जन्मे हुर्केपनि त्याँको सामाजिक वातावरण पनि नेपालकै जस्तो हुदोरहेछ । तथापि की कडा अनुशासन भने हुदोरहेछ भन्ने कुराको आभास यस कथामा पाईन्छ । कथाकी एक पात्र नर्सले कथा वाचन गरेकाले प्रथम पुरुष शैलीमा लेखिएको छ । प्रवासमा लेखिएको कथा भएपनि र विदेशी पात्रहरू उभ्याए पनि नेपाली मात्रको सामाजिक सद्भावको स्पष्ट व्याख्या गरिएको छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको कथामा मानिसको अन्तरआत्माको के खोजेको छ त्यो पाउन सक्थो भने मानिसलाई विमारले पनि छोडन सक्छ भन्ने कुरा रोगीले नर्सको हात समाएर विस्तारै निको भएको घटनाले प्रष्ट्याएको छ । यस कथामा पनि कथाकारले सरल, शिष्ट र विदेशी पात्रको प्रयोग गरी प्रवासी भूमिमा लेखिए पनि शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोथ गरेको देखिन्छ । यस कथामा नर्सले आफ्नो आत समाउन दिएर रोगीको मानसिक अवस्था ठीक पार्न खोज्नु उनको आर्दशता ओ भन्ने अस्पतालमा अनुशानको कमी अन नदिने मेट्रन पनि दृढ व्यक्ति हुन् ।

यो कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । बाबुको छोराछोरीप्रतिको प्रेम स्नेह अवचेतन अवस्थामा पनि त्यतिकै प्रवल देखिन्छ जति चेतन अवस्थामा रहेको हुन्छ । साथै नर्स पनि सेवा भावनाले ओतप्रोत भएकीले रोगीले शारीरिक एवम् मानसिक दुवै प्रकारले सेवा गरेको देखिन्छ । यस प्रकार समाजमा सेवा नै धर्म हो भन्ने कुरा प्रसिद्ध छ भन्ने कुरा प्रस्टिन्छ ।

५.८ कुकुरको छाउरो कथाको विश्लेषण

५.८.१ कुकुरको छाउरो कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा एउटी सानी बच्चीले कुकुरको छाउरो घरमा ल्याएकी र त्यसको नाम प्लुटो राखेकी हुन्छे । प्लुटो र त्यो बच्चीसँगै खेल्ने, खाने गर्छन् मधुकरी (बच्ची) स्कूलबाट आउँदा प्लुटोले भुकेर स्वागत गर्दथ्यो । एकदिन मधुकरीको बाबु मातेर घरमा आउँदा कुकुर भुक्छ, उसले एक लात कस्सेर हिकाउँदा कुकुर कुई-कुई गरेर कराउँछ । मधुकरीले प्लुटोलाई फकाउँछे र नराम्रो दृष्टिले बाबुलाई हेर्छे । आफूलाई छोरेले त्यसरी हेरको देखेर छोरीलाई पनि एक थप्पड लगाउँछ । ऊ कुकुर बोकेर धेरैबेर रोइरहन्छे । एकदिन उ स्कूल गएको बखत घरमा कुकुर मर्छ भरे छोरीलाई कसरी फकाउनु भनेर आमा चिन्तित देखिन्छन् । छोरी घरमा आएपछि खाजा खाँदाखाँदै

आमाले 'बाबु' बरा प्लुटोको दुःख लुक्थो' भन्दा पनि सुनेको नसुन्यै गरेर खाइरहन्छे । जब खाजा खाएर एकटुक्रा रोटी लिएर 'प्लुटो-प्लुटो' भनेर कराउन थाल्छे तब आमा रिसाउँदै प्लुटो त अधि मच्यो भन्दा सुनेको नसुन्यै गरी खाइरही अहिले स्वाङ्ग पाछे भन्दा उ लडीबूडी गरेर रुन्छे अनि 'अधि त बाबु मरे भनेर पो त, मेरो प्लुटो मरेको होइन भन्ने ठाने' भन्दै रुन्छे । आमा एकटक लगाएर छोरीलाई हेरिरहन्छिन् । यत्तिकैमा कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.८.२ कुकुरको छाउरो कथाको सामाजिक पक्ष

कुकुरको छाउरो बाल मनोवैज्ञानिक कथा हो। यसमा मधुकरी नामकी एक बालिका, प्लुटो नामको कुकुरको छाउरो, आमा र बाबु आदि पात्रहरु देखिएका छन्। मधुकरी र कुकुरको छाउरो मुख्य पात्र रहेका देखिन्छन् । उनीहरुको केन्द्रीयतामा कथा अगाडि बढेको देखिन्छ । एउटी छोरीका लागि रक्सी खाएर मातेर राती अबेर घर आउने र विभिन्न वितण्डा मच्चाउने बाबुभन्दा एउटा कुकुर ठीक हुन्छ । कुकुरको छाउरोलाई स्वीकार गरिरहन्छे । यो कथा स्वदेशी वातावरणमा त्यसमा पन नेपालको तराई भेगको माटोलाई छोएर लेखिएको देखिन्छ । तराईको जङ्गललाई भोडा भनिन्छ । यस कथामा 'भोडा' शब्दोच्चारण भएकोले यो तराईको परिवेशमा लेखिएको भन्न सकिन्छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको र कथाकार नै कथावाचक भएको यो कथा तृतीय पुरुष शैलीमा लेखिएको छ ।

हाम्रो समाजमा पुरुषले रक्सी खाएर घरमा आतङ्क फैलाउँदा उसकी श्रीमतीमात्र होइन सन्तान पनि पीडित हुन्छन् भन्ने कुरा यस कथामा देखाइएको छ । एउटी सानी छोरीको मानसिकता बाबुले दिएको पीडाका कारण कुकुरको भन्दा बढी मानिसको (बाबुको) मृत्युको अपेक्षा राखेको कुरा प्रस्ट्याइएको छ । हाम्रो समाजमा खराब बाबुप्रति हरेक सन्तानको वितृष्णाको झलक देखाइएको छ । हरेक समाजका पुरुषलाई कुलतमा फस्न हुँदैन भन्ने सन्देश पनि मनोवैज्ञानिक ढंगबाट प्रस्ट पारिएको छ । उपर्युक्त हाम्रो समाजमा घट्ने तथा घट्न सक्ने यथार्थ घटनालाई कथाकारले यस कथाको विषयवस्तु बनाएको देखिन्छ । कुलतमा घर परिवारको सदस्य यदि लाग्यो भने ऊ प्रति परिवारको प्रेम हराउन सक्छ भन्ने कुरा देखाउन खोज्नुका साथै पशुप्रतिको निश्चल सत्यता समेत उद्घाटित भएको देखिन्छ । यसका साथै सरल

भाषाशैलीको प्रयोग तथा नेपाली जनजिब्रोमा आइरहने तथा पशु भित्रको आवाजहरूको अनुकरण गर्ने शब्दहरूको चयन यस कथामा गरिएको छ । समाजमा राम्रा घटनाले मानिसको जीवनमा आउन सक्ने परिवर्तनका अतिरिक्त नराम्रा घटनाले मानव मनमा पुऱ्याउन सक्ने चोटलाई समेत यस कथामा उतार्न खोजिएको देखिन्छ ।

५.९ त्यो उपहार कति बहुमूल्य थियो कथाको विश्लेषण

५.९.१ त्यो उपहार कति बहुमूल्य थियोसङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा दुईजना पात्रहरू देखिन्छन् । मालिकनी र नोकर एक घरमा राम्रोसँग बसेका थिए मालिकनी प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने खालकी थिइन् । किनभने कथाको शुरुवात प्राकृतिक सौन्दर्यको वर्णनबाट भएको देखिन्छ । प्रकृतिले उपहारस्वरूप दिएका सबै वस्तुहरू प्यारा हुन्छन् । त्यसैले मालिकनी हिउँदको घाम तापेर घरछेउको रुखमा बसेका चराहरूको सौन्दर्यबाट रसस्वादन गरेकी देखिन्छन् । चरा जस्तै उड्न पाए आफूले सोचेको ठाउँ फलेलुङ, सन्दकपुर, टाइगरहिल जस्ता ठाउँमा जानेजस्ता कुरा सोच्दै गर्दा एउटा अरु भन्दा भिन्नै सौन्दर्यको चरा आउँछ । नोकरबाट त्यसको नाम 'फाप्रे' भन्ने थाहा पाएपछि नोकरलाई साँढे राम्रो चरा रहेछ भनिन्छन् । त्यसरी नै एक दिन मालिकनी, पढिरहेकी अवस्थामा नोकरले मालिकनीलाई मनपर्ने चरो 'फाप्रे' उपहार दिन्छ । यसरी एउटा सौन्दर्यले गर्दा मृत्युको मुखमा परेको त्यो चरो देख्दा जति नै भित्र चोट परेपनि बालकको हृदयमा नराम्रो छाप पर्ला भन्ने सोचेर उसलाई स्यावासी दिदै आफ्नो कोठामा राख्ने कुरा गर्छिन । यसरी त्यो युवकको सीपप्रति मालिकनीले खुसी व्यक्त गर्दै कथाको समाप्ती हुन्छ ।

५.९.२ त्यो उपहार कति बहुमूल्य थियो कथाको सामाजिक पक्ष

स्वदेशको पृष्ठभूमिमा लेखिएको यस कथामा दुईजना पात्र देखिन्छन् । नोकर टेकबहादुर आफू गरीब, अनपढ हुनाले आफूलाई माया गर्ने मालिकनीलाई 'फाप्रे' चरो मन परेको थाहा पाएपछि एकदिन त्यसलाई माया गर्ने मालिकनीलाई 'फाप्रे' चरो मन परेको थाहा पाएपछि एकदिन त्यसलाई मारेर मालिकनीलाई उपहार दिन्छ र आफ्नो मालिकनी प्रतिको प्रेम भावना अभिव्यक्त गर्दछ भने प्रकृतिप्रेमी मालिकनीलाई चरो मारेकोमा दुःख लागेपनि अनपढ, गरीब बालक हाँसी-हाँसी उभिएको देखेर मालिकनी स्यावासीको पुरस्कार दिन्छन् । यसमा एउटी नारीको मातृवात्सल्य पोखिन खोजेको

पनि देखिन्छ । यस कथामा प्राकृतिक वातावरणको चित्रणले कथा रसमय बनेको छ । पहाडका चराहरु जाडो छल्लन तराई भर्ने कुराले मुखले वास्तविक कुरा ओकल्लन नसके पनि पशुपंक्षीले पनि फरक-फरक वातावरण र फरक-फरक सामाजिक परिवेश खोज्दा रहेछन् भन्ने कुरा प्रष्टिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यस कथाको वाचन मालिकनी (पात्र) बाट भएकोले प्रथम पुरुष शैलीमा लेखिएको देखिन्छ ।

यस कथामा हाम्रो समाजमा रहेका अशिक्षित गरीब किशोरहरु अरुको घरमा नोकर हुन बाध्य भएपनि उनीहरुमा सीप तथा जाँगर र ठूलाहरुलाई आदर गर्ने बानीलाई देखाउन खोजिएको छ । मालिकनीलाई मन परेको चरो मारेर नोकरले उपहार दिंदा मनमा पलाएको आदर्श ज्यादै आकर्षक ढंगबाट प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यसर्थ टेक बहादुर जस्ता कतिपय बालकहरु खान लाउन नपाएर अर्काको घरमा नोकर भएर रहेपनि उनीहरु भित्रको सीप जाँगर, कला भने मर्न सक्दैन भन्ने चित्रण गरिएको छ । गरीब कूलमा जन्मेका मानिसको पनि समाजका अन्य मानिस जस्तै आफूभन्दा ठूला मान्छेको आदर सत्कार गर्ने बानी हुन्छ भन्ने हाम्रो समाजको यथार्थलाई सरल शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरी चरितार्थ गरेको देखिन्छ । यसका साथै “हिउँदको घाम र बैँशको माया साँढै न्यानो हुन्छ” “जस्तालाई तस्तै” भन्ने समाजमा प्रचलित उखानको प्रयोगले यस कथाको सामाजिकतालाई अझ प्रष्ट पारेको देखिन्छ ।

५.१० हिङ्गको गन्ध कथाको विश्लेषण

५.१०.१ हिङ्गको गन्ध कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

हिङ्गको गन्ध कथामा म पात्र, लुखुरे मान्छे, म पात्रकी आमा र लुखुरेकाश्रीमतीहरु पात्रका रूपमा रहेका छन् । यस कथाको लुखुरे मान्छेको खानदानी अवस्थाबाट आफ्नो आर्थिक स्थिति तल गिरेको देखिन्छ । उसलाई खान लाउनको ठूलो समस्या हुन्छ तैपनि उसले तीनवटी श्रीमती ल्याएको हुन्छ । ती श्रीमतीहरुबाट धमाधम छोराछोरी जनमन थालेपछि उसको परिवार भन कङ्गाल हुन्छ किनकी ऊ अत्यन्त अल्ले प्रवृत्तिको मान्छे थियो । ग्यालग्याल्ली बच्चाहरु र तीनवटी श्रीमतीहरुका साथमा उ विराटनगरमा बसेको हुन्छ । छोराछोरी विरामी पर्दा औषधी उपचार गर्ने, बिहान बेलुकी छाक टार्ने कुनै उपाय थिएन तैपनि विगतको खानदानी अवस्थाको नक्कल गर्न भने लुखुरे छोड्दैन । अरु त परै जाओस् नुहाउन समेत नजान्ने भन्ने धाक उसमा छँदै

थियो । यो कुरा नजिकबाट नियालेको म पात्रले अझ धेरै जान्न चाह्यो कि लुखुरे फारवेसगञ्ज किन जान्छ ? यसै क्रममा जब लुखुरे आफ्नो घरबाट हिँड्यो तब पछि पछि म पात्र पनि लागिहाल्यो । खोज्दै जाँदा स्वदेशमा काम गर्न लजाउने त्यो आडम्बरी लुखुरे फारवेसगञ्जमा ओहोर-दोहोर गर्ने यात्रुहरूसँग भीख माग्दै गरेको देखेपछि आफूलाई नेपाली भएकोमा हिनताबोध हुँदै म पात्र सम्पूर्ण नेपालीको इज्जतमा धक्का लागेको महशुस गर्दै घर फर्केपछि कथाको अन्त्य हुन्छ । मुख्यतः कथाको कथावस्तु यहि हो ।

५.१०.२ हिङ्गको गन्ध कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथामा सामन्ती प्रवृत्तिको मान्छे निम्नस्तरमा भर्दा पनि उसमा रहेको फोस्रो आडम्बर तथा बहुपत्नी प्रथा नसकिएको स्थितिको चित्रणले गर्दा यो कथा पूरातनवादी र आडम्बरी समाजको ज्वलन्त उदाहरण हो। हाम्रो समाज गलत परम्परा र मान्यताबाट ग्रसित छ भन्ने कुरालाई उद्घाटन गरेको देखिन्छ । एउटा लुखुरे मान्छे आफ्ना तीन श्रीमतीहरूबाट नुहाइएको अवस्था, घरमा खाना नपाएको अवस्था तथा छोराछोरी विरामी पर्दा औषधोपचार गर्न नपाएको अवस्था र फारवेसगञ्जमा गएर भीख माग्नु जस्ता कारणले हाम्रो समाजका बेगलाबेगलै अवस्थाको चित्रण यस कथामा पाइन्छ। आर्थिक अवस्था निम्नस्तरको भएपनि बहुपत्नी प्रथा जस्ता कुप्रथाले हाम्रो समाज ग्रसित भएको यथार्थ पनि यहाँ पाइन्छ । यस कथाका नारी पात्रहरू जे जस्तो अवस्था भए पनि वरपरबाट मागेर भए पनि परिवारको छाक टार्ने, लोग्नेको इच्छा पूरा गर्नमा तल्लीन भएबाट पुरुष प्रधान समाजको यथार्थ चित्रण भएको छ ।

स्वदेशी (विराटनगर) सामाजिक वातावरणको चित्रण गरी आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यस कथाको कथा वाचन म पात्रबाट भएको छ । यस कथामा खानदानी मान्छेले आर्थिक स्तरबाट गिनु परेपनि घरका स्वास्नीहरूलाई दासी बनाउने र तिनीहरूबाट सेवा पाउने संस्कारलाई त्याग्न नसक्ने समाजको चित्रणछ। यस कथामा देशमा प्रजातन्त्र आएपछि राणाशाहीको विग्रदो आर्थिक स्थितिको यथार्थ चित्रण गरिएको देखिन्छ । ती खानदानी व्यक्तिहरूले विवश र बाध्यतापूर्वक जीवन निर्वाह गर्नु पर्ने स्थितिको चित्रण यस कथामा पाइन्छ । स्वदेशमा काम गर्दा लाज लाग्ने तर परदेशमा गएर तुच्छ काम गर्न वा मागेर खान समेत पछि नपर्ने नेपाली आडम्बरी

समाजको अवस्थालाई कथाकारले सहज, सरल एवम् शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरी उतारेको देखिन्छ । यस कथामा प्रयोग भएका बोलीहरु “खाइसेछ, सवारी भइसेछ” आदिले गर्दा समाजमा बोलीको समेत फरक-फरक आभास पाइन्छ भन्ने कुरा देखाउन खोजेको देखिन्छ। विभिन्न अनुकरणात्मक तथा निपात पदहरुको प्रयोग समेत यस कथामा पाइन्छ ।

५.११ गति-अगति कथाको विश्लेषण

५.११.१ गति-अगति कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो कथाको मुख्य पात्र सन्ते हो । उसकै चरित्रको सेरोफेरोमा कथाकारले कथा वाचन गरेको देखिन्छ। सन्ते चौध वर्षको केटो हो।उसको मालिकको घरमा सप्ताह पुराण लगाइएको हुन्छ । सातौँ दिन साङ्गे हुन्छ। उक्त दिन सन्ते खाली पेट हरेकृष्ण हरेराम जपूँ र मालिकनी तथा अन्य महिलाहरुले अह्नाएको काम फटाफट गरिरह्यो । कार्य समाप्तीसँगै सबैले प्रसाद र पञ्चामृत ग्रहण गरे । सन्तेको पनि खाना खानेबेला भएपछि खान गयो । भान्सेले दिए अनुसार उसले पुरी तरकारी, अचार खीर, मिठाई, दही आदि खायो । कसले कति खाएको भनेको सम्म पनि सुन्यो । खानपिन गरी सबै सुत्न गए र सन्ते पनि खाना खाएपछि एक खिली विडी खायो र बोरा ओछ्याएर सुत्यो । मध्यरातमा सन्तेलाई वाकवाकी लाग्यो, बमन गयो, दिशा गयो । यस्तो विरामले भेटेपछि सकुन्जेल उठेर बाहिर गयो नसकेपछि ओछ्यानमै गयो तर मस्त निन्द्रामा परेका कसैलाई बोलाएन । अन्ततः ऊ त्यही विमारका कारण अन्तरस्करणमा विलिन भयो । विहान अरु साथीले देखेर कराएपछि सबै भेला भए र हेर्दा त ऊ अघि नै मरिसकेको थियो । यसैबेला कसैले अगति परेर मरेछ भन्ने वाक्यका साथ कथाको अन्त्य हुन्छ। छोटो कथावस्तु यस कथाको यही हो ।

५.११.२ गति-अगति कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथामा साङ्गेको दिन दिउँसोभरि काम गरेर अबेर खाना खान पाएको सन्ते रातभरि झडाबान्ताका कारण मृत्युको मुखमा परेको हुनाले र सन्ते मर्दाखेरी उसको कामको चर्चा नगरी केवल अगति परेर मरेको बताएपछि तत्कालीन समाज पूरातनबादी मान्यतामा रहेको कुरा प्रस्ट हुन्छ। त्यसैगरी धार्मिक आस्था बोकेर पुराण लगाउनु पनि हिन्दु परम्परालाई जोगाई राख्नका लागि हाम्रो समाज अग्रसर भएको

कुरा पनि देखिन्छ । त्यस्तै तल्लो र उपल्लो वर्ग विभेदको दृष्टान्त दिनका लागि ठूलाले सानालाई हेप्ने र सन्ते जस्ता बालकलाई नोकर बनाएको कुरा प्रयाप्त छ । लाउँला र खाउँला भन्ने उमेरमा बढी कामको भारले गर्दा सन्ते औषधी उपचार नपाई मरेकोले निम्न वर्गीय मानिसहरू त्यसै मर्नुपर्छ भन्ने कुरा प्रस्ट हुन्छ । यो कथाले सहरीया परिवेशको प्रतिनिधित्व गरेको देखिन्छ । गरीबका छोराछोरीलाई नोकर राखी श्रमको शोषण गर्ने सहरीया मानिसको प्रवृत्तिलाई यहाँ देखाइएको छ । ती बालकहरू औषधी उपचारको अभावमा मृत्युलाई अँगाल्नु परेको अवस्थाले यस कथाले हाम्रो वरपरको त्यसमा पनि सहरीया सामाजिक परिवेशलाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा कथाकारबाटै वाचन भएको तृतीय पुरुष शैलीमा रहेको देखिन्छ । यो कथालाई हाम्रो समाजमा रहेको वर्ग विभेदको कथा भन्न सकिन्छ । हाम्रो सामाजिक परिवेशमा मानिस वर्गविभेदका कारणले गर्दा मानिस मनुष्यबाट भरेरपशुमा पुगेको देखिन्छ । मानिसमा हुनुपर्ने मानवीय गुणको अभाव यस कथाका मान्छेको सामाजिक विशेषता देखिन्छ । यस कथामा समाजमा घट्ने घटनालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । धनीवर्गले गरीबवर्गलाई हेप्ने, शोषण गर्ने प्रवृत्ति आज पनि हाम्रो समाजमा विद्यमान छ । सन्ते जस्ता कति बालकहरूको शोषण भइरहेको छ । विभिन्न कलकारखाना उद्योगमा बालमजदुरका रूपमा बालबालिकाहरूको प्रयोग गरिएकोले पनि कथाकारले यो वर्गविभेदमाथि व्यङ्ग्य गरेको देखिन्छ । “खपाखप” “वाकवाकी” “भुसुकक” जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथा रोचक छ । समाजमा वर्गविभेद नगरौं सामाजिक समानता कायम गरौं भन्ने कथाकारको दीव्य सन्देश यस कथामा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।

५.१२ मन मान्दैन कथाको विश्लेषण

५.१२.१ मन मान्दैन कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा लोग्ने र स्वास्नी दुई जना पात्रहरू छन् । पूर्व र पश्चिम विचार भएका दुईजना मानिसको विवाह भएको हुन्छ । उनीहरूमा विचार मिल्दैन । श्रमितीलाई आदर्श पुरुषका रूपमा हेर्न चाहन्छे । तर लोग्ने भने आदर्शलाई कुल्चिएर महत्वकाङ्क्षा र सफलतामा रमाउने देखिन्छ । ऊ प्रसिद्धि धन, ऐश,आरामसँग मख्ख पर्ने भएकोले एउटा श्रुद्र प्रवृत्तिको तस्करसँग सम्पर्कमा आउँछ । सफलताको चुलीमा

पुग्ने इच्छाले परिवारको पनि ख्याल नगरेको हुनाले र उसको साथी तस्करले आफ्नी श्रीमतीको बेइज्जत गर्दा समेत सहेर उल्टै तस्करको पक्षमा उभिएकाले श्रीमतीले घर छोडेको देखिन्छ । लोग्ने छोडेपनि स्वास्नीमा ऊप्रतिको सहानुभूति बाँचिरहेको हुन्छ । तीस वर्षपछि एउटा समारोहमा लोग्नेलाई देख्दा एक प्रकारको माया जाग्न पुग्छ । तर त्यही देशद्रोही तस्करको स्वागत लोग्नेले गरेको देखेपछि स्वास्नीभिन्न रहेको लोग्नेको माया हराएर जान्छ । तसर्थ उक्त समारोहबाट फर्केर तीस वर्ष अघि लोग्नेले सोधेको प्रश्नको उत्तर दिँदै आफूआदर्श रहेकी रतिमीलाई आदर्श बनाउन नसकेको हुनाले आजदेखि तिमी प्रतिको करुणा समाप्त भयो भनेर चिठीको माध्यमद्वारा कथा समापन भएको छ । मूलतः यस कथाको कथावस्तु यसै गरी विकसित भएको छ ।

५.१२.२ मन मान्दैन कथाको सामाजिक पक्ष

नारी पात्रको केन्द्रीयतामा अगाडि बढेको यस कथामा आदर्श नारीले पुरुषलाई पनि आदर्श बनाउन चाहेको तर असफल भएको कुरा व्यक्त भएको पाइन्छ । लोग्ने बढी महत्त्वकाङ्क्षी भएकोले कसैको पर्वाह गर्दैन तसर्थ उसकी श्रीमती आफ्नै खुट्टामा उभिएकी र कसैको सहारामा नबाँचेकी एक आदर्शमय नारी भएकोले ऊ पनि लोग्नेको घर छोडेर टाढा बसेकी देखिन्छे । भिन्न जति नै सहानुभूति रहेपनि लोग्नेबाट तीस वर्षपछि पनि त्यो व्यवहार नछोडिएको देखेर ऊ भिन्नको सहानुभूति मरेर गएको देखिएबाट हाम्रो समाजका दुइ जातमध्ये नारी भन्दा पुरुष कठोर हृदयका हुँदा रहेछन् भन्ने कुरा प्रस्ट हुन्छ ।

नेपालको शहरीया परिवेशमा लेखिएको यो कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हुनाले सामाजमा बस्ने प्रत्येक समुदायको प्रतिनिधित्व गरेको देखिन्छ । यसमा बढी सामाजिक परिवेश देख्न सकिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथामा आदर्शवादी नारीको मनोविश्लेषण गरिएको देखिन्छ । एउटी आदर्श नारीले हाम्रो समाजमा आफ्नो श्रीमान्को स्थान उच्च बनाउने प्रवृत्ति यस कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । तर श्रीमान्बाट अत्यन्तै पतीत् कार्य गरेमा पत्नीमा पतिप्रतिको सम्मानको भाव हराएर जान सक्ने कुरालाई प्रस्ट पारिएको छ । यस कथामा लोग्नेलाई आदर्श पुरुष बनाउन नसकेपछि स्वैच्छाले उसको घर छोड्न बाध्य भएकी एउटी नारी जो राष्ट्रप्रेम, आदर्शवादी र आत्मनिर्भर रहेकी देखिन्छन् । यसरी हाम्रो चरित्रको मान्छे आजको धूर्त

समाजमा टिक्न सक्दैन भन्ने कुराको पनि कथाकारले यस कथामा चित्रण गरेको देखिन्छ। यस कथाले हाम्रो समाजमा प्रायः घट्न सक्ने घटनालाई कथावस्तुका रूपमा ग्रहण गरेको देखिन्छ। सामाजिक यथार्थवादी कथा भएकाले हाम्रो समाजमा बोलिने भाषाको सरल, शिष्ट र कोमल शैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ।

५.१३. एउटा अर्को वर्णसङ्कर कथाको विश्लेषण

५.१३.१ एउटा अर्को वर्णसङ्कर कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो कथा दुई पुस्ताका बीचको सोचाई र मान्यताको समायोजनबाट देखापर्ने संस्कृतिका बारेमा केन्द्रित रहेको छ। यस कथामा तीनजना पात्रहरू रहेका छन्। आमा सङ्गीता, बाबु शैलेन्द्र र छोरी रीता। बाबु आमा छोरीलाई सरकारी स्कूलको सट्टा महङ्गो स्कूलमा पढाउने निर्णयानुसार छोरीको भर्ना गरिदिन्छन्। एकातिर महङ्गो शुल्क तिर्नुपर्ने, अर्कोतिर नेपाली संस्कार र संस्कृतिलाई भुलेर विदेशी संस्कृतिको सौखिन छोरी हुन थाली भनेर आमा चिन्तित देखिन्छन्। तर बाबुचाही आमाचाहींलाई सम्झाउनमै व्यस्त हुन्छन्। कहिले ट्रेकिङमा, कहिले साथीको जन्मदिनको भोजमा गएर रातिसम्म नआउने छोरीको व्यहोराबाट आमा निकै चिन्तित थिइन् तर बाबु छोरी सानै छ चिन्ता नगर भन्दछन्। यसरी सम्झाउँदा सम्झाउँदै छोरीको आगमन भएपछि कथाको समापन हुन्छ। छोरीलाई ठूलाबडाका छोराछोरी पढ्ने बोर्डिङमा राखेछि उनीहरूको प्रभाव पर्छ। छोरीले अङ्ग्रेजी शिक्षामा पारङ्गत हुनका लागि तिमीभित्रको परम्परावादी मान्यतालाई हटाउनु पर्छ। यदि आफ्नै पुराना मान्यता लागू गर्ने हो भने छोरीलाई बोर्डिङ स्कूलमा पढाउनै हुँदैन, पढाउनुपर्छ भन्ने तिमीभित्रको पुरानो धारणा हटाउनु पर्छ नत्र भने अर्को वर्णसङ्कर संस्कृतिको जन्म हुन्छ भनेर श्रीमानले श्रीमतीलाई सम्झाएको कुराबाटै कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ। दुई पुस्ताका बीचको सोचाई र मान्यताका आधारमा देखापर्ने संस्कृतिका बारेमा केन्द्रित हुँदा हुँदै कथा टुङ्गिन्छ।

५.१३.२ एउटा अर्को वर्णसङ्कर कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथा यसरी प्रमुख पात्रा सङ्गीताकै केन्द्रविन्दुमा अगाडि बढेको देखिन्छ। छोरीलाई बोर्डिङ स्कूलमा पढाउने तर आफ्नो पुरानो मान्यता कायम रहोस भन्ने धारणा भएबाट पूर्वीय र पाश्चात्य विचारधाराको विचमा ठूलो खाडल रहेको कुरा

प्रष्ट हुन्छ ।स्वदेशको वातावरण त्यसमा काठमाण्डौलाई परिवेश बनाएर लेखिएको यो कथा कथाकारबाटै वाचन भएर वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको छ । यसमा महङ्गो र विदेशी संस्कृतिमा अडेको बोर्डिङ स्कूलमा नेपालीका छोराछोरी पढाएपछि कि त्यसलाई पाश्चात्य संस्कृतिमा नै रहन दिनुपर्छ ।यदि नेपालीपन चाहिएमा छोराछोरीलाई सरक्क भिक्नु पर्छ । बोर्डिङमा पनि पढाउन चाहने र आफ्नो परम्पारवादी मान्यता पनि लागू गराउन खोज्दा नराम्रो स्थिति देखा पर्ने हुनाले बरु छोराछोरीकै स्थितितिर बाबु आमा लाग्दा मात्र राम्रो स्थिति देखापर्छ भन्ने कुरा प्रष्ट गर्न खोजिएको छ। हाम्रो समाजमा विभिन्न वर्गका मानिसहरु रहेका छन् । उच्च वर्गीय, मध्यम वर्गीय तथा निम्न वर्गीय मानिसहरुमध्ये निम्न वर्गीय मानिसहरु नै धेरै देखिन्छन् । ग्रामीण परिवेश र शहरीया परिवेशमा पनि विभिन्न विभेदीकरण पाइन्छ। ग्रामीण परिवेशमा हुर्किएका मानिसको र शहरीया परिवेशमा हुर्किएका मानिसको जीवनस्तर फरक-फरक हुन्छ। तसर्थ यस कथामा भएको घटनाक्रमले समय र परिस्थिति अनुसार चलन खोजेका बाबु र आमाचाहीं छोरी बोर्डिङमा पढेपनि आफ्नै संस्कृतिमा रमाए हुन्थ्यो भन्ने कामना गर्छिन । तर यो समाजका उच्च, मध्ययम वा निम्नवर्गका मानिसले आफ्ना सन्तानलाई राम्रो शिक्षा दिनका लागि बोर्डिङ स्कूल पठाएको देखिन्छ। बोर्डिङ पढेपछि पश्चिमी संस्कृतिमा छोराछोरी ढल्के भनेर तिनै बाबु-आमा दुःखी हुन्छन्।यस्तै स्थितिको चित्रण यस कथामा रहेको पाइन्छ । शहरीया परिवेशमा लेखिएको यो कथामा अलिअलि शहरीयाभाषाको प्रयोग गरेको देखिन्छ । ‘डिनर’ जन्मदिन मनाउने, च्यानल अत्तर आदि । त्यस्तै भवाम्म, च्वाक्क,थ्याच्य, चस्स जस्ता अनुकरणात्मक शब्द र “पो”, “नि” जस्ता निपातको प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसका साथै यस कथामा सरल र शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरी उत्कृष्ट बनाएको देखिन्छ ।

५.१४ भ्रमलको कथाको विश्लेषण

५.१४.१ भ्रमलको कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

भ्रमलको कथा एउटा नारी पात्रको सेरोफेरोमा दौडिएको छ । यस कथामा द्वादशीको रात वरिपरि स्वच्छ हरियाली वातावरण हुँदा पनि यस कथाकी पात्र जो एक नारी हुन् निदाउन नसकेको देखिन्छ । लोग्ने परदेश गएपछि ती महिला एउटा सून्य कोठाभित्र हेर्छिन । तर त्यहाँ के नभएजस्तो , के नपुगेजस्ता गरी छटपटीमा रहेकी

हुन्छन् । उनकी एउटी छोरी हुन्छन् । छोरीलाई कसरी पढाउने, हुर्काउने, भन्ने कुराले पिरोलिदै लोगनेसँग जान नसकेकी उनी रातभर एकलै भएको अनुभव गरिरहेको अवस्थामा बाहिरबाट कसैले ढोका घच्घचाएको आवाजले सायद लोगने नै होला भनेर खुसीसाथ खोलिन्छन् तर त्यहाँ वैशका सुकेका पात र सिन्का मात्र हुन्छन् । तीनैलाई टिपेर उनी छातीमा टाँस्छिन् । यसरी रातभर विरह वेदनाको छटपटीमा रहेको उनको लोगनेको बिहान सबेरै तार आईपुग्छ । तारमा हिजै राती उनले वीरगति प्राप्त गरेका हुन्छन् र कथाको अन्त्य हुन्छ । यसरी यस कथामा एउटी नारीको जीवनलाई केन्द्रविन्दु मानेर कथा अघि बढाइएको छ । लोगने लाहुरमा रहँदा उसको सम्भनाले रातभर सुत्न नसक्ने उनी हावाले ढोकामा धक्का दिँदा समेत पतिको आगमनको आशंकामा ढोका खोलिन्छन् तर बैशको सुकेका पात र सिन्कामात्र भेट्छिन् तैपनि लोगनेको भ्रमको मेट्न बैशका पात र सिन्कालाई छातीमा टाँस्छिन् । भोलिपल्ट विहानै लोगने मरेको तार आएसँगै कथाको अन्त्य भएको छ ।

५.१४.२ भ्रमको कथाको सामाजिक पक्ष

भ्रमको कथा पनि प्रवासको माटोलाई छोएर उभिएको कथा हो । दार्जिलिङको घुम-पहाडको थुम्कोको प्राकृतिक वातावरण चित्रणलाई यसमा स्पष्ट उतारिएको छ । द्वादशीको रात, चन्द्रमाको आभा, घुम-पहाडको थुम्को हुस्सु आदि प्राकृतिक वातावरणलाई यस कथामा जीवन्त रूपमा उतारिएको छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा कथाकारबाटै वाचन भएकोले तृतीय पुरुष शैलीमा लेखिएको छ ।

वीर गोर्खाका सन्तान हुनाले नेपालीहरू नेपालमा मात्रै होइन प्रवासमा रहेपनि लाहुर जाने प्रचलन आज पनि उत्तिकै रहेको देखिन्छ । यसरी लोगनेहरू लाहुर जाँदा लाहुरेका पत्नीहरूको वास्तविक अवस्था तथा वेदनापूर्ण जीवनको चित्रण यसमा देखाइएको छ । अझ, यसमा एउटी नारीको छैठौँ इन्द्रियले काम गरेको देखिन्छ । जतिखेर लोगनेको सम्भनाले उसलाई सताएको हुन्छ । वैशका सुकेका पात र सिन्कालाई लोगने ठानेर छातीमा टाँसेको अवस्थामै लोगनेले वीरगति पाएको देखिन्छ । यसरी जीवन उपार्जन गर्ने क्रममा विदेशी फौजमा भर्ना हुनु नेपालीहरूको एक प्रकारले सामाजिक परम्परा नै बनेको तथा भर्ना भएका कतिपय नेपालीका स्वास्नीहरूको पतिवियोगको वेदा र छटपटीलाई यहाँ चित्रण गरिएको छ ।

यस कथामा पनि कथाकारले सरल, शिष्ट, सभ्य भाषाशैली प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । ठाउ-ठाउँमा केही अनुकरणात्मक शब्दको समेत प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसका साथै पति परदेश गएको बेला घरमा स्वास्नी शून्य कोठाभित्र पतिको सम्भनामा तड्पिएकी र पति आइपुगिहान्छ कि भन्ने भ्रमकोमा बाँचेकी हुनाले 'भ्रमको' शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.१५ सेतो बिरालो कथाको विश्लेषण

५.१५.१ सेतो बिरालो कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

सेतो बिरालो चरित्रप्रधान कथा हो । यसमा मुख्य पात्रका रूपमा सेतो बिरालो र चन्द्रा रहेका छन् । सेतो बिरालोबाट कथा सुरु भएर सेतो बिरालोको मृत्युसँगै कथाको अन्त्य हुन्छ । प्रेमले तड्पिएकी नारीको रूपमा चन्द्र उभिएकी देखिन्छन् । चन्द्राको अवचेतन मनको काम भावनालाई यस कथामा चित्रण गरेको देखिन्छ । सेतो बिरालोलाई एउटा छाडापनको संज्ञा दिएको देखिन्छ । यसमा पूर्णिमाको रात, टहटह जुनमा चन्द्रा प्रेमपिण्ड उपन्यास पढ्दै गरेको अवस्थामा बिरालोले गिलासको पानी पोखेकाले एकान्त वातावरणमा बाधा उत्पन्न भएको देखिन्छ । उनले 'सी' भन्दै खेदाउँदा पनि म्याउँ-म्याउँ गर्दै कराइरहेकोले बिरालोलाई सुमसुम्याउन थालिन्छन् । बाहिरबाट अर्को बिरालो कराउनासाथ फुत्त उफ्रेर भ्यालको पर्दासमेत च्यादै बाहिर जान्छ । बिरालोलाई 'पुस' 'पुस' भनेर बोलाउँदा पनि नआएकाले उनी गीत गाउँदै कसैको सम्भनामा चिठ्ठी लेख्न थालिन्छन् । विहान हुनासाथ माटैमाटो भएर बिरालो घरभित्र आउछ, उसको जीउभरि उपियाँ परेको देखेर डी.डी.टी. पाउडर लगाई दिन्छन् । यसरी लगाएको दुई घण्टापछि बिरालोले जीउको डी.डी.टी. चाटेर मर्छ र उनले हिजो लेखेको चिठ्ठी पनि च्याती दिन्छन् र कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.१५.२ सेतो बिरालो कथाको सामाजिक पक्ष

प्रवासमा लेखिएको यो कथा प्राकृतिक सौन्दर्यको वर्णनले गर्दा अत्यन्त स्वादिष्ट र रमाइलो बनेको छ । यसका मुख्य पात्रहरू क्रमशः सेतो बिरालो र चन्द्रा रहेका छन् । सेतो बिरालोको केन्द्रीय चरित्रतामा कथा घुमेको देखिन्छ । यसमा मान्छेले बढी उच्छृङ्खल र छाडा स्वभावको हुने, समाजले पचाउन नसक्ने काम गरेमा तथा समाजले तिरस्कृत गरेका क्रियाकलापहरू जस्तै : रण्डीबाजी, वेश्यावृत्ति जस्ता कार्य

गरेमा नराम्रो परिणाम भोगनुपर्छ र समाजको नजरमा तल परिन्छ भन्ने यथार्थता पाइन्छ ।

यो प्रवासमा लेखिएको कथा भए तापनि हाम्रो नेपाली समाजमा भइरहने घटनालाई देखाइएको छ । ड्रग्स, स्म्याक्स, हिरोइन खाने, इन्जेक्सनको प्रयोग गर्ने हाम्रो समाजका युवावर्गलाई चेतना प्रवाह गर्ने काम कथाले गरेको छ । नराम्रो कामको परिणाम पनि नराम्रो हुन्छ र मृत्युको मुखमा पर्ने कुरा 'सेतो बिरालो' को माध्यमद्वारा कथाकारले देखाएकी छिन् । सामाजिक विकृति र विसङ्गतिको रूपमा लागू औषधको प्रयोगलाई कथाका माध्यमबाट देखाउँदै चेतना प्रवाह गर्ने काम समेत यसमा गरेको पाइन्छ ।

बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथाको कथा वाचक कथाकार आफैं भएकाले तृतीय पुरुषशैलीको प्रयोग र कहीं ठेट नेपाली शब्दको प्रयोग समेत भएको पाइन्छ । जसले गर्दा नेपाली जनजीवनको यथार्थ अवस्था पनि अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । *थ्याच्य, टुलुटुलु, बुरुक्क, टिडलिङ्ग, छताछुल्ल, फुत्त, हवार* जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथामा मिठास थपिएको छ । मानवोत्तर चरित्र 'सेतो बिरालो' लाई केन्द्रविन्दु मानेर लेखिएकोले शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.१६ रिट्ठेको प्रश्न कथाको विश्लेषण

५.१६.१ रिट्ठेको प्रश्न कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा धेरै पात्रहरू देखिन्छन् । रिट्ठे उसकी आमा, घडीवाला मधिसे, पुलिस, मार्ने केटाकेटी अदि । मूल पात्र 'रिट्ठे' को चरित्रमा कथावस्तु केन्द्रीत रहेको देखिन्छ । रिट्ठे मागेर जीवन धान्ने तर गरीब भएपनि घडी, औठी लगाउने र पोष्टरमा आफ्नो अनुसार छपाउने चाहना बोकेको पात्र हो । उउटा शुन्य अस्तित्वमा बाँचेको अनि मागेर जीवन धान्ने रिट्ठेकै चरित्र चित्रण यो कथामा गरिएको छ । सानै उमेरमा लक्का जवान जस्तो देखिने रिट्ठेप्रति उसकी आमा पुत्राभिमानले घमण्ड गर्दछे । जसरी राष्ट्रका आमाहरू आफ्ना सन्तानप्रति घमण्ड गर्दछन् । सिनेमामा देखाइने हिरो, हिरोइनको जस्तो घडी औठी लगाउने रहर उसमा पनि हुन्छ । तर, गरीबीका कारण उसको इच्छा पूरा हुँदैन । त्यसैले एकदिन घडी चोरेका कारण जेलमा पर्छ । छोरो घडी चोरेको आरोपमा जेल परेको सुनेर पुत्राभिमानि आमालाई नराम्रो लाग्छ ।

उसले छोरो रिट्ठेलाई “किन घडी चोरिस, तँलाई मैले भोकै राखें, नाङ्गै राखें ? भन्दै पिट्छे । यसरी छोरालाई पिट्दा पनि उसलाई आफ्नै शरीर दोब्बर दुखेको भान हुन्छ । रिट्ठे रूँदै आमालाई “किन जन्म दियोँ आमा यो ओडारमा, मलाई पनि घडी बाध्न मन लाग्छ, पोष्टरमा तस्वीर छाप्न मन लाग्छ” भन्ने प्रश्नले रिट्ठेकी आमालाई मात्र होइन, सम्पूर्ण समाज र राष्ट्रलाई नै प्रश्न सोधेको देखिन्छ । यस्तै प्रश्नका साथमा कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.१६.२ रिट्ठेको प्रश्न कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथामा एउटा निम्न वर्गीय नेपालीको चरित्र चित्रण भएको देखिन्छ । निम्न वर्गका मानिसहरूका पनि उच्च, कुलीन वर्गका मान्छेको जस्तै इच्छा र आकाङ्क्षा हुन्छन् । ती इच्छा र आकाङ्क्षा पूरा गर्नका लागि बाटो विराइएको अवस्थालाई यस कथाको मुख्य पात्र रिट्ठेको चरित्रबाट देखाइएको छ । रिट्ठेकी आमा एउटा निम्न वर्गीय नेपाली आमाकी प्रतिनिधि पात्र हुन् । नेपाली समाजमा यस्ता कैयौँ आमाहरू जो दुःखको दलदलबाट माथि उठ्न नसकेको अवस्था छ । बाह्र, तेह्र वर्षको रिट्ठेकी आमाको पुत्राभिमानमा धक्का लाग्नु नेपाली सामाजिकभित्रको अशिक्षा र आज्ञानताको पराकाष्ठा हो भन्ने देखिन्छ ।

प्रवासमा लेखिएको यो कथामा कथाकारले प्राकृतिक वातावरणको चित्रण गरेको देखिन्छ । रेलस्टेशनको सडक मुनि वास बस्ने खातेहरूको जीवनलाई यस कथामा चित्रण गरेको देखिन्छ । ओडारै भएपनि सफासुगधर पारेर फूल ढकमक्क फूलाएको देखा धनी सम्पन्नका घर भन्दा कमको देखिदैन उनीहरूको वासस्थान भित्रको सामाजिक परिवेश । यसले प्रवासमा बसेका निम्न वर्गको जीवन धान्ने नेपालीहरूको वास्तविकतालाई प्रष्ट्याएको देखिन्छ ।

दार्जिलिङमा प्रवासी जीवन विताउन बाध्य भएका मागी खाने निम्न अवस्थाका नेपालीहरूको चित्रण गरिएको छ, यस कथामा । मागी खाने भएपनि जीवनको उकालोमा चढ्ने आकांक्षा राखेको ठिटोको कथा यहाँ देखाइएको छ । छोरालाई जस्ता भए पनि आमाबाबु उनीहरूप्रति स्वाभिमानी देखिन्छन्, गौरव गर्दछन् भन्ने कुरा यसबाट भल्किएको छ । यसका साथै मानवीय भावना पनि उजागर भएको देखिन्छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको कथाका कथाकार स्वयम् कथावाचक भएकाले तृतीय पुरुष

दृष्टिविन्दुमा लेखिएको देखिन्छ । सरल भाषाशैलीको प्रयोग गरी कहीं-कहीं प्रवासी बोली “हाजतमा, कोठी” आदिको प्रयोग देखिन्छ । साथै “ठाउँ न ठहर” जस्तो नेपाली उखानको प्रयोग र ढकमक्क, टुलुटुलु, थिन्थिलो” जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाइएको छ।

५.१७. पिँढीको फाँट विश्लेषण

५.१७.१ पिँढीको फाँट कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

पिँढीको फाँट कथामा जम्मा दुई मुख्य पात्र देखिन्छन् । हजुरबा र नातिबीचको अन्तरसम्बादलाई यहाँ देखाइएको छ । भरखर अणुविज्ञानमा शोधकार्य सकेर डाक्टर गरेको नाति र सत्तरी वर्षका दार्शनिक हजुरबा देखिन्छन् । आजको एक्काइसौँ सताब्दीमा विभिन्न वैज्ञानिक उपकरणहरू बनाइए तापनि ती उपकरणहरू चलाउन नजानेर कतिपय स्थानमा विध्वंस भएको छ र सानो काम गर्नका निमित्त ठूला-ठूला शस्त्रको प्रयोग गर्ने आजको मान्छेमा वीरताको अभाव भएको कुरा हजुरबाबाट गरेको देखिन्छ भने यो शताब्दी बलियाहरूको युग हो युरेनियम र प्लुटोनियम हालेर कलकारखाना चलाएपछि त्यसलाई तह लगाउन सकियो भन्ने आजको वीरता नै यही हो भन्ने कुरा नातीबाट गरेको देखिन्छ । यसरी यिनै मेसिनबाट आफ्नी स्वास्नी, छोरा-बुहारीको मृत्युले हजुरबा शस्त्र अस्त्रको होडलाई नरसंहार सम्भन्ध्यन् । यसरी दुई पात्रका बीचमा वैचारिक भिन्नता भए पनि रगतको नाताले गर्दा दुवैलाई सम्यक बनाएको देखिन्छ । यस्तैमा कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.१७.२ पिँढीको फाँट कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथा अध्यात्मिक र वैज्ञानिक दुई पिँढीलाई एकाकार गरी प्रस्तुत गरिएको छ पुरानो मान्यता बोकेका हजुरबा वैज्ञानिक जमानाका कुरामा विश्वास गर्दैनन् तर नाति भने विज्ञान सम्मत ढंगबाट सृष्टिको शुरुवात भएको भन्ने तर्क अघि सार्दछन् । वैचारिक हिसाबले हजुरबा र नाति दुई फरक धारमा उभिएका छन्। बुढापाकाका कुरा तरुण, तन्नेरीले नपत्याउने हाम्रो समाजको सानो चित्र यहाँ प्रस्तुत भएको देखिन्छ । तर दुवै पात्रमा बिचारको दूरता रहेपनि रगतको सम्बन्धले नजिक ल्याएको देखिन्छ । पुरानो मान्यताका धनी हजुरबा अशत्र-शस्त्रको होडबाजी, साना कामका लागि ठूला शस्त्रको प्रयोग देखा चिन्तित देखिन्छन् भने नाति वैज्ञानिक विचारधारका हुनाले

जतिसब्दो बढी वैज्ञानिक उपकरण निर्माण गरियो, बनाएका मेसिन सजिलै चलाउन सकियो र सजिलै बन्द गर्न सकियो भने त्यही वीरता मान्ने परम्परा उल्लेख गरिएको छ ।

कथाकारबाट यो कथा स्वदेशको सामाजिक परिवेशमा लेखिएको देखिन्छ । यसमा अध्यात्मिक विचारधाराका हजुरबा र वैज्ञानिक विचारधाराका नातिबीच सिद्धान्त नमिले पनि दुवैले आफ्नो समय अनुसारको आधार अवलम्बन गरेपनि एक अकामा समानता रहेको देखिन्छ । शहरीया परिवेशको चित्रण तथा सामाजिक चालचलन, रीतिरिवाजको यथार्थता यसमा पाइन्छ । यसमा वैज्ञानिक समाज र अध्यात्मिकवादी समाजको चित्रण पाइन्छ । शहरीया परिवेशको चित्र उतारिएको यो कथा वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको छ। कथाकार स्वयम् कथावाचक भएकोले तृतीय पुरुष कथन शैलीमा लेखिएको देखिन्छ । हाम्रो समाजमा पुरानो पुस्ताबाट नयाँ पुस्तामा जाँदै गर्दा थुप्रै परिवर्तनहरू भएपनि रगतको नाता भने कहिल्यै टाढा नहुने कुरालाई यो कथामा प्रस्तुत गरिएको छ । हजुरबाको पिँठीको अध्यात्मिक र नातिका पिँठी वैज्ञानिक रहँदा दुवै पिँठीका बचिमा रहेको अन्तरलाई देखाइएको छ । पिँठीको फाँटबाट हुने वैचारिक द्वन्द्वलाई प्रस्तुत कथाले सम्यक बनाएको देखिन्छ । यसरी भिन्ना भिन्नै सिद्धान्तका भए पनि हामी सम्पूर्ण मानवमा मातृप्रेम रहनु पर्दछ भन्ने सन्देश यस कथाको माध्यमद्वारा कथाकारले दिएको देखिन्छ ।

यस कथामा कथाकारले सरल, शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । “डाक्टरेट, क्यालेण्डर, एक्साइटमेन्ट, यङ्गफुल पुअर, ओल्ड फगी” जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यस्तै सुलुलु, लहलह, भिलिक्क, चक्क” जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग तथा “त, नि, र” जस्ता निपातको प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाएको देखिन्छ । यसमा हजुरबाको पिँठी र नातिको पिँठी क्रमशः अध्यात्मिक र वैज्ञानिक हुनाले यसको शीर्षक पिँठीको फाँट” सार्थक देखिन्छ ।

५.१८ मोती हुन नसकेको आँसु कथाको विश्लेषण

५.१८.१ मोती हुन नसकेको आँसु कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो कथाका मुख्य पात्र मालिकनी र भुण्टे हुन् । मुख्य चरित्र भुण्टेकै केन्द्रीयतामा कथा लेखिएको देखिन्छ। एउटी सन्तानविहीन मालिकनी र नोकर

भुण्टेबीचको सम्वादबाट नै कथा अगाडि बढेको देखिन्छ । पहाडमा खाना लाउन र नूनको अभावमा मधेस पसेको भुण्टे नून पैसा मिल्नासाथ पहाड फर्कने विचारमा देखिन्छ । जिज्ञासु प्रवृत्तिको भुण्टे नयाँ कुरा देखासाथ मालकनीलाई सोध्ने र सुनेपछि पनि आश्चर्यमा पर्ने गरेको हुन्छ । ऊ मालिकनीले लगाएको मोतीलाई सिपीको आँसु भन्दा छक्क परेर हाँस्छ । मालिकनी भुण्टेलाई देखेर सम्झिन्छन् कि भुण्टेजस्ता असङ्ख्य मधेस भर्ने बालकहरुको आँसु किन मोती हुन नसकेको होला ? यस्ता बालकहरु कोही आइन्सटाइन, कोही भिन्ची, कोही शेहसपियर र कोही खुराना हुन्थे होलान् । तर के गर्ने उनीहरुको प्रतिभा मौलाउन नपाउँदै मरेर जान्छ, पौष्टिक आहारको कमीले रगत सकिए जस्ता देखिन्छन् । एउटा सन्तानविहीन नारी अर्को जुनीमा आफू मोती जनमाउने सिपी भएर जन्मने र भगवानलाई चाहीं नारीका रूपमा जन्म लिउन् भन्ने कामना गर्दछिन् यही अवस्थामा कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.१८.२ मोती हुन नसकेको आँसु कथाको सामाजिक पक्ष

उकातिर निःसन्तान विधवा नारी र अर्कोतिर प्रतिभासम्पन्न भए तापनि गरिवीले खोक्रो पारेको, खान लाउन र नूनको अभावमा आफ्नो जन्मथलो छोड्दा बाध्य भुण्टे जस्ताको यथार्थ चित्रण यस कथामा पाइन्छ । यस कथामा पहाड निम्नस्तरीय जीवनको दुःखपूर्ण चित्र उतार्नुका साथै उउटा सन्तानविहीन विधवाका मनमा सन्तान नहुँदाको वेदनापूर्ण चित्रणका साथै ईश्वरले नारी भएर जन्मनुपर्ने र आफूले मोती जन्माउन सक्ने सिपी भएर जन्मने इच्छालाई यस कथामा देखाइएको छ ।

स्वदेशमा लेखिएको यो सामाजिक व्यङ्ग्यप्रधान कथा हो । यस कथामा प्रायजसो नेपालको तराई प्रदेशको चित्रण बढी देखिन्छ भने कहीं-कहीं पहाडी वातावरणको समेत चित्रण गरेको देखिन्छ । सामाजिक यथार्थवादी एवम् व्यङ्ग्यवादी यो कथाले हाम्रो समाजको यथार्थ चित्रण गरेको देखिन्छ । साहूको ऋण तिर्न नसकेर भएको घरवार सबै साहूलाई जिम्मा लगाएर बसाई हिड्ने परम्परा आज पनि हाम्रो समाजमा देख्न सकिन्छ । प्रतिभासम्पन्न बालबालिकाहरु खाना खान नपाएर अर्काको घरमा नोकर वस्तुपरेको स्थितिको चित्रण गरेको देखिन्छ । यस्ता प्रतिभा सम्पन्न बालकहरुको आँसु जमेर मोती भएको दिन पृथ्वीमा हुने सामन्तीहरुको अन्त्य हुने आशा

यस कथाकी मालिक्नीले गरेको देखिन्छ। समाजमा क्रान्तिको जरुरत छ, क्रान्तिका माध्यमबाट समाज परिवर्तन गरी समानता कायम गर्न उत्साहित भएको यथार्थ भाव यस कथामा समेटिएको छ । अर्थात् यस कथाकी पात्र मालिक्नीलके समाजमा क्रान्ति वा परिवर्तनको अपेक्षा गरेकी छिन् ।

बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथाको पनि कथा वाचक कथाकार स्वयम् भएकोले तृतीय पुरुष शैलीमा लेखिएको देखिन्छ । पहाडी निम्नस्तरीय जीवनको दुःखपूर्ण चित्र उतार्नुका साथै एउटी सन्तानविहीन विधवाका मनमा सन्तान नहुँदाको वेदनापूर्ण अवस्था चित्रण गर्नुका साथै ईश्वरले नारी भएर जन्मनु पर्ने र आफू मोती जन्माउन सक्ने सिपी भएर जन्मने ईच्छालाई यस कथामा देखाइएको छ । सरल, शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरी ठाउ-ठाउँमा अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरी सम्वादात्मक अवस्थामा यो कथा रहेको देखिन्छ ।

५.१९ स्वास्नीमान्छे कथाको विश्लेषण

५.१९.१ स्वास्नीमान्छे कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

‘स्वास्नीमान्छे’ कथाकी मुख्य पात्र केशरी हुन् । उनी स्वतन्त्र विचारकी नारी हुन् । उनी सम्पत्तिको लोभमा नपरी आफ्नो स्वतन्त्र व्यक्तित्वका कारणले एकजना पञ्जाबीसँग बिहे गरेकी थिइन्। आफ्नो बौद्धिकता र विचारसँग सहमत हुने बौद्धिकताको धनी व्यक्तिसँग अन्तरजातीय विवाह गरी सुखमय जीवनयापन गरिरहेको अवस्था देखिन्छ । यस्तैमा एकदिन त्यही बौद्धिकताको धनी लोग्नेबाट आफूले विहे गरेको ठीक १० वर्षपछि नोकनीसँग शारीरिक सम्पर्क गरी बच्चा जन्मेको थाहा पाएपछि केशरी चटककै लोग्नेलाई छोडेर स्वदेश फर्केकी हुन्छिन् । यस्तैमा यस कथाको कथावस्तु घुमेको पाइन्छ ।

५.१९.२ स्वास्नीमान्छे कथाको सामाजिक पक्ष

मुख्य पात्र केशरी भए पनि पञ्जाबी तथा म पात्र पनि यसमा देखिन्छन् । सामाजिक रूपमा अन्तरजातीय विवाह तत्कालीन अवस्थामा सर्वस्वीकार्य थिएन तापनि यस कथाकी पात्र केशरीले समाजलाई चुनौती दिँदै अन्तरजातीय विवाह गरेको देखिन्छ । विवाह संस्कार जन्य विषय नभई दुई आत्माको मिलन तथा विचारको एकरूपता हो भन्ने कुरालाई देखाउन खोजेको छ ।

प्रवासको पृष्ठभूमिमा लेखिएको यो कथा नेपाली केटी र पञ्जाबी केटाको अन्तरजातीय विवाह भएकोले यस कथामा प्रवासी सामाजिक वातावरणको चित्रण भएको देखिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दु अथवा प्रथम पुरुष शैलीमा लेखिएको यो कथामा आदर्शवादी नारीको सफल चित्र उतारिएको छ । यसमा एउटी आदर्शवादी नारीले आफ्नो हृदयमा जुन पुरुषलाई आफ्नो लोग्नेको दर्जा दिएकी थिई, त्यही लोग्नेबाट आफ्नो आत्मसम्मानमा धक्का लागे पछि उसलाई त्याग्न सक्ने आँट भएकी एउटी नारीको चित्रण गरिएको छ । यो कथा नारी- मनोविश्लेषणवादी कथा रहेको देखिन्छ । कथाकारले यस कथामा पनि सरल भाषाशैलीको प्रयोग गरी कहीं कहीं अनुकरणात्मक शब्द पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसमा एउटी स्वास्नीमान्छेको चरित्रलाई केन्द्रीयतामा राखेर उसको चरित्र चित्रण गरेको हुनाले यो 'स्वास्नीमान्छे' शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.२० स्वाद कथाको विश्लेषण

५.२०.१ स्वाद कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा तीनजना पात्रहरू क्रमशः धने, फूलमती र आमा रहेका छन् । फूलमतीकै चरित्रमा कथा अधि बढेको छ । यसमा आमाले धनेलाई उसको पिताको बहादुरीको प्रशंसा गरेर सुनाएकी हुन्छिन् । उसका पिता लाहुरे हुन्छन् । लाहुरमा रहँदा बस्दाको बहादुरी सुनेर धने पनि लाहुरे हुन जान्छ र लाहुरे भएर छुट्टिमा आएको हुन्छ । छुट्टिमा आएको धनेले फूलमतिसँग विवाह गरेर पूनः पलटन जान्छ । धनेलाई आफ्नोपति गएपछि एकदिन सासुले पकुवा बनाएर खान दिन्छिन् तर फूलमतीले उक्त पकुवा खान नसकी वान्ता गरेकी हुन्छिन् । सोही पकुवालाई फूलमतीको ससुराले भने आफ्नो श्रीमतीको प्रशंशा गरी गरी मीठो मानेर खाएका हुन्छन् यस्तैमा पलटने भएको धनेलाई तार आउनासाथ पलटनतिर फर्केको हुन्छ । यता फूलमतीलाई पकुवाको स्वाद थाहा नभएको घटाक्रमसँगै कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.२०.२ स्वादकथाको सामाजिक पक्ष

स्वदेशको पृष्ठभूमिमा लेखिएको यो कथा सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको देखिन्छ । लाहुर जाने लाहुरेहरूको तथा परिवारको दुःखपूर्ण स्थितिको चित्रण यस कथामा गरिएको देखिन्छ । लोग्नेको विछोड नारीले खप्त सक्दैनन् किनभने

उनीहरूले कुनै कुराको स्वाद थाहा पाउन सक्दैनन्, पति प्रेममा जे को पनि स्वाद पाउँछन् भन्ने कुरा चित्रित छ । आमाको छोराप्रतिको मायालाई पनि यस कथामा देखाइएको छ ।

यसमा हाम्रो समाजमा घट्ने यथार्थ घटनालाई मूर्तरूपमा देखाइएको छ । धने जस्ता धेरै सैनिक आफ्नो जवानीलाई त्यागेर लाहुरे जीवन विताउन बाध्य भएका छन् । त्यस्तै फूलमतीजस्ता कैयौं लाहुरेका स्वास्नीले स्वाद गुमाएका र धनेकी आमाजस्ता कैयौं आमाले आफ्नो सन्तानको अभावमा जीवन विताएका छन् । यस्ता चरित्रहरू हाम्रा समाजमा विद्यमान छन् र तिनीहरूकै प्रतिनिधित्व यो कथाले गरेको देखिन्छ । यसरी पतिवियोग वा पत्नी वियोग जे होस हाम्रो समाजमा रहेको गरीबी नै यसको मूल कारण रहेको देखिन्छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा कथाकारबाट वाचन भएकोले तृतीय पुरुष कथन शैलीमा रहेको छ ।

यसमा लाहुरेकी आमा तथा स्वास्नीको मानसिक स्थिति दाम्पत्यप्रेम तथा पुत्रवात्सल्यको चित्रण गरेको पाइन्छ । यसका साथै नारीहृदयले पतिको आभावमा कुनै वस्तुको स्वाद थाहा नपाउने कुराको चित्रण गरेको देखिन्छ । यसमा नेपाली समाजमा रहेका हरेक मानिसमा मानवीय समवेदना तथा मानवतावादी भावना तीब्ररूपमा देखाइएको छ । यस कथामा कथाकारले सरल भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । लाहुरेका स्वास्नीले पति वियोगमा कुनै पनि वस्तुको स्वाद थाहा पाउन नसक्ने स्थितिलाई यहाँ चित्रण गरेकोले यो 'स्वाद' शीर्षक सार्थक रहेको देखिन्छ ।

५.२१ पदच्युत कथाको विश्लेषण

५.२१.१ पदच्युत कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो कथामा ज्योति (बच्चा), कान्छाबा, आमा र बाबु रहेका छन् । ज्यातिको केन्द्रय चरित्रतामा कथा अगाडि बढेको देखिन्छ । ज्योतिले आफ्ना कान्छाबालाई सर्वशक्ति मान (हिरो) ठानेको हुन्छ । उसले कान्छाबालाई 'हिरो' उपाधी दिएर उसकी हृदयको उच्च स्थानमा राखेको हुन्छ । ऊ स्कूलमा पढ्ने विद्यार्थी हो, विद्यार्थी भएकोले स्कूलमा पनि कसैले उसलाई चलाएमा कान्छाबालाई भनिदिन्छु भनेर हाँक दिने गरेको हुन्छ । यसरी उसको हृदयमा कान्छाबा पछि मात्र आमा-बाबुको स्थान रहेको हुन्छ । एकदिन स्कूल छिट्टै छुट्टी भएकोले ऊ घर आउँदा उसको हिरो समानको कान्छाबालाई

यौनसम्बन्ध राख्न आग्रह गरेको आरोपमा आमाले पिटेको देखेपछि उसले त्यो उच्च स्थानमा वीरङ्गना आमालाई राख्छ र कान्छाबालाई पदच्युत बनाउँछ । यसरी कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.२१.२ पदच्युतकथाको सामाजिक पक्ष

स्वदेशको वातावरणमा लेखिएको यस कथामा प्रकृतिको चित्रण राम्ररी गरिएको छ । चैतको बतास, पहाडको टोपी उडाउने चलन, गुराँसको फूल आदिको वर्णनबाट प्राकृतिक चित्रण भल्कन्छ । कान्छाबालाई सर्वशक्तिमान ठानेको तर एक दिन स्कुलबाट छिट्टै घर फर्कदा आमाले कान्छाबालाई भापट हानेको देखेपछि शक्तिको हिसाबले कान्छाबा उसको नजरबाट पदच्युत भएका थिए । सामाजिक रूपमा पनि कान्छाबा पदच्युत भइसकेका हुन्छन् किन भने उनले सामाजिक मर्यादालाई नाघ्दै भाउजुसँग अवैध सम्बन्ध राख्ने प्रस्ताव गर्छन् । उसकी आमा देवरबाट अनैतिक सम्बन्धको आग्रह सुन्नासाथ भापट लगाउन सक्ने समाजको आदर्शकी प्रतिपूर्ति नारी हुन् भने कान्छाबा एउटा दुष्ट र खराब प्रवृत्तिको साथै समाजको कलङ्को प्रतिक वा प्रतिनिधि पात्र रहेको देखिन्छ ।

यसमा एउटा बालहृदयमा ज्यादै प्यारो ठानिएका काकालाई आफ्नै आमाले पिटेको घटनाले चाँडै काकाप्रतिको मन परिवर्तन भई आमाप्रति समर्पित रहेको र अनैतिक क्रियाकलापमा संलग्न हुनेलाई घरनिकाला वा गाउँनिकाला गर्न सक्ने सामाजिक परिपाटीको रूपमा आदर्शवादी नारीको चित्रण यहाँ गरेको देखिन्छ । हाम्रो समाजमा घट्ने घटनाहरूको एक अंश मात्र हो यो कथा। नारी अस्मितामाथि खेलवाड गर्ने पिशाच प्रवृत्तिका पुरुषहरू हाम्रो समाजमा धेरै देखिन्छन् । दिदी, बहिनी, भाउजु, बुहारीको इज्जत आफ्नै परिवारका सदस्यबाट लुटिइएको घटना देखे सुनेकोले यिनै घटनालाई सामाजिक कथावस्तुका रूपमा चित्रण गरेको देखिन्छ ।

यो कथा वाह्य दृष्टिविन्दुमा तृतीय पुरुष कथनढाँचा अँगाली लेखिएको देखिन्छ । यसमा सरल, शिष्ट भाषाशैली तथा छोटो-छोटो वाक्यको प्रयोग ज्यादै राम्रो देखिएको छ । कहीं-कहीं अनुकरणात्मक शब्दको पनि प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसमा एउटा बच्चाले काकालाई उसको हृदयभित्र उच्च स्थानमा राखेकोमा त्यो उच्च

स्थानमा उसकी आमा बसेकीले काका त्यो पदबाट पदच्युत हुन्छन् त्यसैले यो शीर्षक सार्थक रहेको देखिन्छ ।

५.२२ दुई परिस्थिति कथाको विश्लेषण

५.२२.१ दुई परिस्थिति कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा त्यति बढी पात्र देखिदैनन् उषा, उमानाथ, रघु (जेलको केटो) र जेलर रहेका छन्। यो कथाकी मुख्य पात्र उषाको केन्द्रीयतामा कथावस्तु अगाडि बढेको देखिन्छ । उषा घरधन्दादेखि लिएर समाजसेवाको कामना पनि लागेकी हुन्छिन् । विवाह भएको चार वर्षसम्म पनि उमानाथ र उषाका कुनै बालबच्चा भएका देखिदैनन् । बिहे भएको चार वर्षसम्म पनि सन्तान नभएकोले उषा समाजसेवामा लागेको देखिन्छ । समाज सेवाकै क्रममा एक दिन उनी भ्यालखानामा महिला कैदीको स्थिति कस्तो छ भनेर बुझ्न जाँदा एउटा सानो बच्चाले भ्यालखानामा गीत गाएको सुन्छिन् र नेपाली केटो भन्नासाथ जेलरलाई आफ्नो घर पठाउन आग्रह गरेकी हुन्छिन् । बालसल्यले पिरोलिएकी ती नारीको घर भोलिपल्ट त्यो केटो पुगेर ढोका ढकढक गर्दछ । उषाले ढोका खोल्दा भरखर दाही खौरेको लक्का जवान अगाडि उभिएर मुसुक हाँसे मलाई किन बोलाउनु भएको भन्दा उनीभित्र युवकलाई देखासाथ काम भावना जागृत भएको तर उनले आफूलाई सम्हालेको अवस्था रहेको छ । उनले आफूलाई सम्हालेर एउटा चिठी र केही पैसा दिएर ऊ त्यो घरमा जाऊ तिमिलाई काम मिल्छ भनेर हतपत्त ढोका लगाउँछिन् । व्यर्थमा अर्कालाई आशा देखिएकी भन्दै केटो निस्केर गएपछि कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.२२.२ दुई परिस्थिति कथाको सामाजिक पक्ष

स्वदेशमै लेखिएको यो कथा प्राकृतिक सौन्दर्यको वर्णनले अत्यन्तै प्रभावकारी देखिन्छ । चाँप गुराँसजस्ता फूल फूलेर वसन्तको उताउलो यौवन, फूलवारी हिमालको टकुरालाई बादलले अँगालो हालेका जस्ता शब्दको प्रयोगले सामाजिक, प्राकृतिक चित्रण समेत गरेको देखिन्छ । विवाह भएको चार वर्षसम्म पनि सन्तान नहुँदा वात्सल्यले आतुर भएकी उषा, सोभो सीधा अमहत्वकाङ्क्षी पतिबाट आफ्नो इच्छा, कामना पूरा नहुँदा दुःखित रहेकी नारीले हड्ढाकट्टा युवक देख्दा उनीभित्र सुषुप्त रूपमा रहेको कामभावना जागनु स्वभाविक देखिन्छ । तर, सामाजिक रूपमा बहिष्कृत हुने डरले

उनी ढोका थुनेर भित्र पसी युवकलाई केही पैसा र चिठी दिई पठाउँछिन्। यसरी उनको दुईवटा परिस्थितिको चित्रण यहाँ गरिएको छ । उमानाथ भने आत्मसन्तोषी पात्र देखिन्छ ।

यस कथामा सोभो, आत्मसन्तोषी तथा अमहत्वकाङ्क्षी लोग्नेबाट चार वर्षसम्म सन्तान नहुँदा अतृप्त रहेकी र वात्सल्यले तड्पिएकी नारीको मनोचित्र यसमा देखाइएको छ । त्यस नारीको अतृप्त यौन प्रतिक्रिया र वात्सल्यको प्रतिक्रिया एकै ठाउँ मिसिँदा हार्दिक द्वन्द्व चेतना भएको स्थितिको चित्र उतारिएको छ । हाम्रो समाजमा सन्तानविहीन नारीहरूलाई हेर्ने दृष्टिकोण तथा ती नारीहरू लोग्नेबाट आफ्नो इच्छा पुरा नभएपछि दुःखित रहेको स्थितिको चित्रण यस कथामा देखाइएको छ । स्वदेशमा लेखिएको यो कथामा कथाकारले सरल एवम् शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । साथै, यसमा कथाकार स्वयम् कथावाचक भएकोले तृतीय पुरुष कथन ढाँचा अँगाली वाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेको देखिन्छ । छोटो-छोटो वाक्यको प्रयोग र कहीं-कहीं अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथा प्रभावकारी भएको देखिन्छ । यस्तै कहीं-कहीं कथाकारले प्रवासी 'मिम' 'लोटिन' जस्ता बोलीको प्रयोग गरी प्रवासको सामाजिकता समेत प्रकट गरेको देखिन्छ । यस कथामा एउटी नारीले अघिल्लो दिन बालकजस्तो देखेर बोलाएको केटो भोलिपल्ट लक्का जवान देख्दा उनीभित्र रहेको कामवासना जागृत हुनाले वात्सल्य र कामजन्य दुई परिस्थिति देखिएकोले यो शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.२३ मखमली कथाको विश्लेषण

५.२३.१ मखमली कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

'मखमली' कथा चरित्रप्रधान कथा हो । प्रमुख पात्र मखमली र खलपात्रका रूपमा मनबहादुर रहेको देखिन्छ । महाकवि देवकोटाको 'मुनामदन' की मुनाजस्तै सुनमा फूलेकी मखमली पहाडको स्वच्छ हावापानीमा स्वच्छ र पवित्र देखिन्छे । मनबहादुर शहरबाट गाऊँ (भोजपुर) गएको हुन्छ । भोजपुरमा एक साधारण परिवारमा मखमली जन्मेकी थिइन् । उनका आमाबाबु सोभा भएकाले मनबहादुरलाई मखमलीका बाबु-आमाको मन जित्न कतिबेर नलागेको देखिन्छ । मनबहादुरले मखमलीका बाबु-आमाको मन जितेर उनीसँग विवाह गरी शहर ल्याउँछ । भोजपुरको साधारण परिवारमा जन्मेकी, जन्मस्थानबाट कहीं बाहिर नगएकी मखमली बिहे

हुनाथास लोगनेबाट बेचिएकी हुन्छे । रु. बीस हजारमा बेचिएर नरकपूर्ण जीवन बिताउन बाध्य भएको घटना नै यस कथाको कथावस्तु भएको देखिन्छ । मखमली बम्बईको कोठीमा बेचिएपछि कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ।

५.२३ मखमली कथाको सामाजिक पक्ष

स्वदेशको वातावरणमा लेखिएको यो कथामा भोजपुरदेखि कथा सुरु भएर उदयपुर, धरान, जोगवनी हुँदै बम्बईसम्मको परिवेश र सामाजिक अवस्थाको चित्रण देखिन्छ । प्रमुख पात्र मखमलीको चरित्रमा केन्द्रीत यो कथामा सामाजिक मान्यता विपरित भएको कार्यको चित्रण गरिएको छ । प्राकृतिक वातावरणको राम्रो चित्र यस कथामा पाइन्छ । सामाजिक मूल्य र मान्यता अनुकूल बिबाह हुँदा मखमली सारै खुशी देखिन्छे । तर, जब उसलाई उसको पतिले बम्बईमा बेचिदियो उसको मनमा लोग्नेमान्छेप्रति घृणा जागेको देखिन्छ । मखमली सोचेजस्तो लाग्ने पाएँ भनेर मनबहादुरलाई खुबै माया गर्छे र छिट्टै विश्वास पनि गर्छे । तर दुष्ट प्रवृत्तिको उसको लोग्नेले राम्रो लुगा लगाउने र मीठो खान शहर जाने बहानामा बम्बईको कोठीमा लगेर बीस हजारमा बेच्छ र मखमली त्यहाँ जीवन बिताउन बाध्य रहेकी देखिन्छे । मखमली कारुणिक पात्र देखिन्छे भने मनबहादुर खलपात्र देखिन्छ ।

यसमा पहाडी सामाजिक परिवेश, ग्रामीण समाज, पहाडी वातावरणमा हुर्केकी नेपाली छोरी आफ्नै लोग्नेबाट कृपाले बेचिएर बम्बईको बेश्यालयमा नरकपूर्ण जीवन बिताउन बाध्य भएको घटनालाई देखाइएको छ। कथाकारले कथाको माध्यमबाट आजभोलि हाम्रो समाजमा घट्ने घटनालाई देखाइएको छ । कथाकारले आजभोली हाम्रो समाजमा घट्ने घटनालाई चालीस वर्ष अगाडि नै यस कथाको माध्यमद्वारा देखाएकी छिन् । हाम्रो समाजमा चेलीबेटी बेचविखनका घटना दिन-प्रतिदिन सुनिने र कतिपय चेलीबेटीलाई सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाले उद्धार गरेर नेपाल फर्काइएको समाचार सुनिए तापनि यस कथाकी नायिका मखमलीको उद्धार भएको देखिदैन । ऊ त्यहीं नारकीय जीवन बिताउन बाध्य देखिएकी छे ।

यो कथाकारबाट वाचन भएकोले तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुमा लेखिएको देखिन्छ । यस कथामा सरल शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । पहाडतिर बोलिने ठेट नेपाली भाषाको प्रयोग गरेको देखिन्छ साथै अनुकरणात्मक शब्दको पनि प्रयोग गरेको

देखिन्छ । यो कथा 'मखमली' मुख्य चरित्रकै सेरोफेरोमा केन्द्रीत रहेकाले यो कथाको शीर्षक सार्थक रहेको देखिन्छ।

५.२४ खाटा नबसेको घाउ कथाको विश्लेषण

५.२४.१ खाटा नबसेको घाउ कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो कथामा दुई जना पात्र देखिन्छन् । म पात्र र अधवैशे मानिस । अधवैशे मान्छेको जीवनमा घटेको घटनाक्रमलाई कथावस्तु बनाइएको छ । यस कथाको 'अधवैशे' मानिस क्याम्पस पढ्दा पढ्दै उसको बाबुको मृत्यु भएको हुन्छ । बाबुको मृत्युपछि क्याम्पसको पढाई छोडेर ऊ सभक्ति आमाको सेवामा तल्लीन थियो । लोग्नेको मृत्युको केही समयपछि देखि उसकी आमा परपुरुषसँग अनैतिक सम्बन्ध राखेर कलडकको दायरा बढाउँछिन् । यही कारणले उक्त अधवैशे मानिसमा नारीप्रति घृणा भावना जागृत भएको देखिन्छ । यसरी संसारका सबै नारीलाई घृणाको दृष्टिले हेर्ने ऊ रेलको यात्रामा रहेको 'म' पात्रको छेउ पर्न पनि डराउँछ । उसलाई पनि घृणाको नजरले हेर्छ । तर उनि भने उसले नराम्रा कुरा जति गरे पनि सुनिरहन्छिन् र शिक्षित एवम् सहनशील पात्रको रूपमा परिचित देखिन्छिन् । यिनै विषयमा अधवैशे मानिस र म पात्रका बीच भएको कुराकानीसँगै कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.२४.२ खाटा नबसेको घाउ कथाको सामाजिक पक्ष

प्रवासमा लेखिएको यो कथा बम्बई जाने रेलभित्र दुईजना यात्रीबीचको सम्वादलाई देखाइएको छ र यो सामाजिक परिवेशमा चित्रित कथा हो। कथाको मूल पात्र अधवैशे मानिसको जीवनमा घटेको घटना नै वास्तविक सामाजिक रूपमा अमान्य घटनाक्रम देखिन्छ । आफूलाई जन्म दिने आमाबाट धोका पाएपछि ऊ संसारका नारीहरूलाई घृणा गर्छ । नारीलाई देवीको रूपमा पूजा गर्ने नेपाली चलन भए तापनि ती नारीहरूले नै आफ्नो समाज र सामाजिक मूल्यमान्यतालाई तिलाञ्जलीक दिएपछि स्वभाविक रूपमा मानिसहरूमा घृणा पलाउँछ, सोही कुरालाई कथाका माध्यमद्वारा कथाकारले प्रस्तुत गर्न खोजेको देखिन्छ । एउटी सतीसावित्री नारीले सामाज विरुद्ध काम गर्नाले आफूले जनमाएको छोराबाट समेत तिरस्कृत हुनुपरेको तथा छोरोक आमाको मुखसमेत हेर्न नसकी पागल जस्तो भएर हिड्नु परेको जस्ता घटनाक्रमलाई यहाँ देखाइएको छ ।

हाम्रो समाजमा यस्ता घटना त्यति नभएपनि प्रवासी समाजमा हुने गरेको स्थिति देखिएको छ । जन्म दिने आमाबाटै हृदयमा कुठाराघाट परेपछि तयो भन्दा ठूलो दुःखी कोही देखिदैन भने नारीप्रतिष्ठामाथि पनि आँच आउने काम भएको देखिन्छ । यो कथाकी अधवैशे पात्रकी आमा नारी भएर पनि समाजको कलङ्कको रूपमा देखापर्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा म पात्रबाट वाचन भएकोले प्रथम पुरुष शैलीमा लेखिएको देखिन्छ । सरल भाषाशैलीमा लेखिएको यस कथामा कहीं-कहीं हिन्दी शब्दको पनि प्रयोग देखिन्छ साथै कतै-कतै अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले भाषाशैली मिठासपूर्ण छ । यसमा आमाबाट हृदयमा लागेको गहिरो घाउ स्वास्नीमान्छे देखासाथ भन बढ्ने एउटा युवकको चित्रण गरेकोले र उसको मनको घाउ निको नभएकोले उक्त 'खाटा नबसेको घाउ' शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.२५ समुद्रको बालुवा कथाको विश्लेषण

५.२५.१ समुद्रको बालुवा कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा लियाना, कृष्ण सिकफ्रिड तीन जना पात्रहरू छन् । गोपालपुरको समुद्र हेर्न आएको विदेशी महिला लियाना भारतीय युवक कृष्णलाई देखासाथ आकर्षित हुन्छिन् । यी दुवैमा केही समयमै आत्मियता बढ्छ । अन्त्यमा बिहे गर्ने पक्कापक्की गरेर मगनी गर्छन् । मगनी गरेर जर्मनी जान्छिन् ती महिला । यसको ठीक छ महिनापछि कृष्ण मरेको तार पुगेपछि उनी दुःखित हुन्छिन् र फेरि गोपालपुर आउँछिन् । कृष्णको अनुपस्थितिमा उनलाई संसार नै खाल महशुस भएपछि समुद्रको किनारमा दिन कटाएको देखेर अर्को पुरुष सिकफ्रिड उनीदेखि रिसाउँछ, किनकी ऊ उनलाई प्रेम गर्दथ्यो । यसरी लियानाको मन फर्काउन नसकेपछि अन्त्यमा तिम्रो मन समुद्रको बालुवा हो भन्दै स्वदेश फिर्न लागेको बेला लियाना पनि जिउनका लागि प्रेम नै चाहिने रहेछ भनेर सिकफ्रिडलाई जीवनभर साथ दिन्छु भन्छिन् र कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.२५.१ समुद्रको बालुवा कथाको सामाजिक पक्ष

गोपालपुरको समुद्रमा लेखिएको यो कथामा प्राकृतिक वातावरणको चित्रण रहेको देखिन्छ । जसरी कन्याकुमारीको सूर्यास्त क्षणिक र चिरस्मरणीय हुन्छ, त्यसरी नै गोपालपुरबाट पन सूर्यास्त क्षणिक र चिरस्मरणीय देखिने कुरा यहाँ चित्रण गरिएको

छ । यो कथा काल्पनिक वा प्रयोगात्मक कथा देखिन्छ । गहिरो प्रेमको मार्मिक चित्र यसमा उतारिएको देखिन्छ । प्रेमलाई समुद्र भैं विशाल रूप र प्रेमविनाको हृदयलाई समुद्रको बालुवा भनिएको देखिन्छ । यसमा हृदयको विशालता एवम् शुष्कताको व्याख्या गरिएको देखिन्छ । अन्तरजातीय प्रेमको प्रस्तुति यस कथामा देखाइएको छ । अन्तरजातीय विवाहमा हुनसक्ने तित्ततालाई नदेखाएर त्यसप्रति समर्पण र सद्भावनालाई देखाइएको छ ।

बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा कथाकारबाटै वाचन भएकोले तृतीय पुरुष शैलीमा लेखेको देखिन्छ । प्रवासमा लेखिएको कथा भएपनि कथाकारबाट सरल र शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । छोटो-छोटो वाक्यको गठन र सम्वादमय प्रयोगले कथा प्रभावकारी रहेको देखिन्छ । यसमा प्रेमलाई समुद्र भैं विशाल रूप दिइएको र प्रेमविनाको हृदयलाई समुद्रको सुख्खा बालुवा ठानिएको छ । यसमा केटीबाट केटालाई प्रेम नदेखाइएकोले उसको हृदयलाई समुद्रको बालुवा भनिएकोमा यो शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.२६ तिर्खा कथाको विश्लेषण

५.२६.१ तिर्खाकथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथाका पात्रहरूमा लवरी, धने, मालिकनी तथा लवरीको लोग्ने रहेका छन् । लवरीको लोग्ने मरन्च्यासे देखिन्छ । अथवा, यस कथामा एउटा अस्वस्थ मरन्च्यासे र चोरीको काम गर्ने दुर्बल लोग्नेकी स्वस्थ, आकर्षक स्वास्नीको मनभित्रको कामवासनालाई देखाएको छ । लाउडस्पीकर जस्तै ठूलो आवाज निकालेर गाउँलेसँग भगडा गर्ने त्यो लवरी जसले जितिनै गाली गरेपनि रिसाउँदिन । पहाडमा जन्मिएर मालिकनीको नोकर बनेको हट्टाकट्टा धनेलाई देख्दा लवरी भनै आकर्षित हुन्छे । धनेले जितिनै तासा, सूपर्णखा, ठडौरी, काली भनेर गाली गरेपनि रिसाउँदिन हाँसीमात्र रहन्छे । जिति नै दुर्मुखा भए पनि व्याभिचारिणी नभएकी, नदेखिएकी त्यो लवरी मालिकनीको नोकर धने घर जाँदा 'बडो सोभो थियो' भनेर सरलताको परिचय दिन्छ । यस्तैमा कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.२६ तिर्खा कथाको सामाजिक पक्ष

तराईको वातावरणीय परिवेशलाई देखाइ लेखिएको यो कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । लवरी मैथिली भाषी भएकोले मधेशकै परिवेश रहेको बुझिन्छ । यस कथामा आफ्नो मरन्च्यासे लोगनेबाट वासनात्मक तिर्खा मेटाउन नसकेपनि व्यभिचारिणी नदेखिएकी लवरी मालिकनीको नोकर धनेप्रति आकर्षित भएको देखिन्छे भने धने पहाडमा जन्मिएर हुर्केको लप्पन छप्पन नजान्ने युवक देखिन्छ । कथाको वाचन मालिकनीबाट भएको देखिन्छ । नेपाली सामाजिकभित्रका हरेक पक्ष जस्तै धनी, गरीब, टाठा बाठा, सोभ्रासिधा सबैखाले मानिसहरुको चित्रण यहाँ पाइन्छ । धनाढ्यले गरीबमाथि शोषण गर्ने र दास बनाउने प्रवृत्तिलाई पनि यहाँ प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

यस कथामा आफ्नो लोगने मरन्च्यासे, रोगी, चोरीको काम गर्ने एक दुर्बल आपराधिक प्रवृत्तिको हुनाले यौनखिर्ता नमेटिएकी नारीको स्वभावलाई चित्रण गरिएको देखिन्छ । साथै यो यौनतिर्खाको प्रतिक्रिया विकृत रूपमा नभई प्राकृतिक रूपमा रहेको देखिन्छ । सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको यो कथाले नारीको मनोविश्लेषण गरेको देखिन्छ । यो कथामा हाम्रो समाजमा घटने घटनाको एक अंश हो । हाम्रो समाजमा लवरीजस्ता श्रीमती जो आफ्नो पुरुषबाट सन्तुष्ट नभएर परपुरुषलाई आँखा लगाउन खोज्ने तथा लवरीको लोगनेजस्ता व्यक्तिहरु थुप्रै रहेका छन् । जसको कारण समाज यदाकदा विकृत पनि हुन सक्ने देखिन्छ । सरल एवं शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरी लेखिएको यो कथाकी पात्र मालिकनीबाट वाचन भएकोले प्रथम पुरुष कथनढाँचा अँगाली आन्तरिक देष्टिविन्दुम लेखिएको देखिन्छ । साथै ठेट-नेपाली शब्दहरु 'तासा, ठडौरी, सुपर्णा, खुच्चिङ्ग थेततर' को प्रयोग देखिन्छ भने 'रखानमा मुख हाल्नु' जस्तो उखानको प्रयोगले पनि शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोग गरेको बुझिन्छ । यस कथाकी पात्र यौन कामनात्मक तथा वासनात्मक तिर्खाले सताइएकीले यो शीर्षक 'तिर्खा' सार्थक देखिन्छ ।

५.२७ घटना-दुर्घटना कथाको विश्लेषण

५.२७.१ घटना-दुर्घटना कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो घटनाप्रधान कथा हो । यसका पात्रहरुमा श्रद्धा, रिक्साचालक, मोटरसाइकल चालक, रत्नादिदी, सेठ जी तथा श्रद्धाका लोगने रहेका छन् । यस कथामा एउटा

रिक्सा चालकलाई पछाडिबाट मोटरसाइकलवालाले ठक्कर दिएपछि रिक्सावाला तथा त्यसमा चढेकी शिक्षिका (श्रद्धा) भूइँमा लड्छन्। जसको कारण शिक्षिकाको लुगा च्यातिन्छ भने रिक्साचालकको हातबाट रगत आउँछ । त्यसैबेला मोटरसाइकल चालकले गाली गरेको देखेपछि ती शिक्षिकालाई रिस उठ्छ र ट्राफिक प्रहरीकोमा जिम्मा लगाएर उनी जान्छन्।पछि त्यो मोटरसाइकलवालालाई छुटाउन ठूलाबडा तथा नेताहरु नै लागेका हुन्छन् र छुटाउँछन् । यसरी यति सानो घटनालाई दुर्घटना पारेर ठूला-ठूला नेता, नेतृ पनि यसको पछि लागेको देखेर धनीमानीका बिग्रेका छोराहरुलाई घुस खाएर बचाउन खोज्ने नेताको चरित्रलाई उदाङ्गो पाउँँ कथाको अन्त्य भएकोछ ।

५.२७.२ घटना-दुर्घटना कथाको सामाजिक पक्ष

नेपालको तराईको भू-भाग अर्थात विराटनगरस्थित मोरङ क्याम्पस अगाडिको परिवेशलाई कथाको वातावरण बनाएको छ । मोरङ क्याम्पस अगाडिको घटना नै कथावस्तु भएकोले यो सामाजिक यथार्थवादी कथा हो भन्न सकिन्छ । यो घटनाप्रधान कथा हो । हाम्रो समाजमा खासगरीकन ठूला वा धनीका छोराहरु बढी बिग्रने र आफू बिग्रेपछिअरुलाई पनि आफ्नो ढङ्गले अधि बढ्न (गरिखान) नदिने परिपाटी रहको छ । यस्तै खालको घटनालाई कथावस्तु बनाइएको कथा हो यो । एउटा धनीमानीको बिग्रेको छोराले गरीब रिक्साचालकलाई लडाएर उल्टै गाली गरेको देखेर श्रद्धा (शिक्षिका) ले ट्राफिक प्रहरीमा जिम्मा लागएको घटनालाई भन ठूलो बनाएर र त्यो धनीको छोरालाई बचाउन समाजका ठूला भनाउँदा नेता लागेको देखेर पछि त्यस्तो काम गर्नेलाई नराम्रो नजरले हेरिएको छ । ‘जो चोर उसैको ठूलो स्वर’ भन्ने उखान नै यस कथामा चरितार्थ भएको देखिन्छ ।

सानो कुरालाई ठूलो पार्ने प्रवृत्तिले गर्दा हाम्रो समाजमा भन नराम्रो प्रवृत्तिको विकास भएको छ र यस कथामा सानो घटनालाई नेताहरुले ठूलो दुर्घटनाको रूप दिएको देखिन्छ । तिलको गेडोलाई पहाड बनाउने प्रवृत्ति हाम्रो समाजको ठूलो रोगको रूपमा अहले पनि बढी रहेको देखिन्छ ।हुनेखाने परिवारका बिग्रिएका छोराहरुको निष्फूरताले गरीब मारमा परेको सामाजिक स्थितिको चित्रण यस कथामा गरिएको छ । नेताहरु सानो घटनालाई ठूलो दुर्घटनाको नाम दिएर घुस लिई बोलबाला,

धनाढ्यहरूलाई आफ्नो पक्षमा लिई उनीहरूलाई बचाउन वकालत गर्ने परिपाटीलाई प्रस्तुत गरिएको छ।

कथाकारबाट कथा वाचन भएकोले तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यस कथाको भाषाशैली सरल देखिन्छ । विराटनगर वरिपरिको वातावरणमा लेखिएको यो कथामा केही हिन्दी बोलीको पनि प्रयोग देखिन्छ, जस्तै 'देख के रिक्सा चलाना चाहिए, लाइसेन्स है।' शिष्ट भाषाको प्रयोगका साथमा अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग समेत गरेको देखिन्छ । यस कथामा घटना भएको हो कि दुर्घटना भएको हो त्यो कुरा स्पष्ट नभएको स्थितिको चित्रणले 'घटना-दुर्घटना' शीर्षक सार्थक देखिन्छ।

५.२८ लोग्नेमान्छेको उमेर कथाको विश्लेषण

५.२८.१ लोग्नेमान्छेको उमेर कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा दुईजना पात्रहरू देखिन्छन् । एउटा अधवैशे (५५-६० वर्षको) अमर रम पात्र । अमरकै चरित्र केन्द्रीत यस कथामा एउटा यात्रामा गाडी भिड भएको सम्वादलाई कथावस्तु बनाइएको छ। अमर ५५-६० वर्षको बूढो भएपनि ऊ भित्र कामुक भावना जागृत भएको र गाडीभित्र भेटिएका तरुनी युवतीहरूलाई चिमोट्ने, स्पर्श गर्ने, सुम्सुम्याउनेप्रवृत्तिको देखिन्छ । ऊसँगै यात्रा गर्ने सहयात्री ठिटाले बाजे भनेर सम्बोधन गर्दा फतक्क भएर गल्छ । आफूलाई सधैं युवक समझ्ने र भरखर जवानीमा प्रवेश गरेको नवयुवकजस्तो सम्झ्ने अधवैशे पुरुषलाई गाडीमा सँगै यात्रा गर्ने केटीले सहजै 'बाजे' भनेर सम्बोधन गर्दा त्यो पुरुषलाई करेन्ट लागे जस्तो भएको हुन्छ । यस्तैमा कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.२८.२ लोग्नेमान्छेको उमेर कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथाको परिवेश काठमाण्डौं जाने गाडीभित्र भएको घटनाको सम्झना हो । एउटा अधवैशे पुरुषले यात्राका क्रममा आफ्नो जीवनमा घटेको घटनालाई सहयात्री साथी 'म' पात्र समक्ष भनेको अवस्थाको चित्रण छ यस कथामा । सामाजिक परिवेशको चित्रण देखिन्छ । छोराको बिहे गरेर बुहारी भित्र्याउने उमेरमा आफू भरखर जवानीमा चढेको नवयुवक जस्तो केटो जिस्क्याउन पछि नपर्ने पात्र देखिन्छ। यो पुरुष मनोविश्लेषणात्मक कथा देखिन्छ । यस कथामा लोग्नेमान्छेहरू जति नै बूढो भए पनि जहिल्यै पनि तन्नेरी हुने मनस्थितिको चित्रण गरिनुका साथै आफ्ना साथमा रहेका

महिला तथा केटीहरूलाई चिमोटेर, स्पर्श गरेर गाला निचोरेर आफूभित्र दमित कामनालाई तृप्त पार्ने स्थितिको चित्रण यहा अमरका माध्यमद्वारा गरिएको देखिन्छ ।

हाम्रो समाजमा छोराछोरीको विवाह गरी बुहारी ज्वाइँ भित्र्याई नाति नातिनीको धनी हुँदासम्म लोग्नेमानिसहरु आफू भर्खरको तन्नेरी भएजस्तो गर्ने स्थितिको चित्रण देखाइएको छ। सामाजिक यथार्थतालाई कथामा सवल ढंगले प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।सामाजिक यथार्थवादी कथा हुनाले अमर जस्ता कैयौँ पुरुषहरु यो समाजमा रहेका छन् र त्यस्तो चरित्रका कारण पतन हुन सकिने अवस्थालाई समेत कथामा देखाइएको छ । यसका साथै मानिस बुढो भए पनि मन बुढो नहुने कुरा यस कथामा देखाइएको छ । गाडीको केटीले 'बाजे' भन्दा निराश हुने अमर आफू साठी वर्ष पुग्दा पनि अझै आफूलाई केटो नै देख्छन् ।

आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा, प्रथम पुरुष शैलीमा रहेको देखिन्छ। सरल भाषाशैलीका साथ 'पो, तर, रे, नि' जस्ता निपातको प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाइएको छ । चरित्रप्रधान कथा हुनाले र लोग्नेमान्छेकै चरित्र केन्द्रीत रहेको कथा हुनाले यो शीर्षक 'लोग्नेमान्छेको उमेर' सार्थक रहेको देखिन्छ ।

५.२९ गाँठो फुकेपछि कथाको विश्लेषण

५.२९.१ 'गाँठो फुकेपछि' कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा आशा, प्रकाश, मनोवैज्ञानिक डाक्टर,प्रशिक्षक तथा खेलाडीहरु पात्रको रूपमा देखिएका छन्। एउटी चौध वर्षीय छात्रा आशालाई आफ्नै प्रशिक्षकबाट बलात्कार गरिएको हुन्छ । यो बलात्कारको घटनाले आशाभित्र लोग्नेमान्छेप्रति अत्यन्त नराम्रो छाप पछिसम्म परिरहेको देखिन्छ । उनी कसैको स्पर्शसम्म पनि सहन सक्दैनन् । यही कारणले पछि गएर प्रकाशसँग वैवाहिक सम्बन्ध गाँसिएपछि पनि उनको त्यो मानसिक तनाव यथावत रहेको देखिन्छ । उनी सर्वगुणसम्पन्न देखिए तापनि जुन पति-पत्नीबीचको सम्बन्ध हो,पतिलाई दिनुपर्ने सुख त्यो उनीबाट प्राप्त हुन सक्दैन । उनलाई पतिको स्पर्श हुनासाथ कामज्वरो आए जस्तो गरेर काप्दै दाहा किट्टन थाल्छन् । प्रकाश -आशाको लोग्ने) शिक्षित, भद्र र सभ्य व्यक्ति देखिन्छ । ऊ भद्र, सभ्य र शिक्षित हुनाले आफ्नो श्रीमतीलाई मनोवैज्ञानिक डाक्टरको उपचारार्थ लगेको देखिन्छ । मनोवैज्ञानिक डाक्टरले आशाको जीवनमा घटेको घटनाको गाँठो

फुकाउन सफल भएपछि श्रीमती निको भएपछि उनलाई त्याग नगरीकन बढो प्रेमपूर्वक समझाउँछन् र यसपछि दुवैले सुखी र खुशी जीवन विताएको घटनासँगै कथाको अन्त्य हुन्छ ।

५.२९.२ गाँठो फुकेपछि कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथाको वातावरणीय परिवेश हेर्दा नेपालदेखि लिएर दिल्ली, बैककसम्म रहेको देखिन्छ । दिल्लीको सांस्कृतिक झलक तथा बैङ्ककमा साँझमा देखिने रमणीय दृष्यको पनि चित्रण यहाँ गरिएको देखिन्छ । मुख्य पात्र आशाको जीवनमा घटेका घटनालाई कथावस्तु बनाएको देखिन्छ । बाबु, समानको प्रशिक्षकबाट आफू बलात्कृत भएपछि कसैको स्पर्श सहनु गर्न नसक्ने उनको वैवाहिक जीवन कष्टपूर्ण देखिन्छ । तर उनको अवचेतन मनको गाँठो मनोवैज्ञानिक डाक्टरबाट फुकेपछि उसको उपचार हुन्छ र खुसीयालीले प्रवेश गर्छ । यस कथाका पुरुष पात्र प्रकाश आदर्श पुरुष देखिन्छन् । स्वास्नी विवाहपूर्व नै कसैबाट बलात्कृत भएको घटना थाहा पाउँदा पनि उनले स्वास्नी त्याग्नुको सट्टा प्रेमपूर्वक अपनाउँछन् । अर्को पात्र प्रशिक्षक गुरुको नाममा कलङ्कक देखिन्छ । ऊ दुष्ट प्रवृत्तिको चरित्र भएको पात्र देखिन्छ । यसरी नेपाली समाजमा असल र खराब दुवै प्रवृत्तिका मानिस प्रशस्त छन भन्ने कुरा कथाले देखाउन खोजेको छ ।

यो कथामा एउटा सभ्य, शिक्षित, विद्वान लोग्नेको सद्बुद्धिबाट एउटी स्वानी परित्यक्ता हुनबाट बचेको देखिन्छ र एउटा सुन्दर सुखी परिवारको जन्म भएको देखिन्छ । शिक्षकजस्तो उच्च गरीमामय पढ्दा रहेका मानिसहरु मौका पाउना साथ आफ्नो छोरा छोरी समानका छात्राहरुको इज्जतमाथि खेलवाड गर्ने हाम्रो समाजका पुरुषहरुलाई यस कथाले व्यङ्ग्य प्रहार गरेको देखिन्छ । साथै सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको देखिन्छ यो कथा । नेपा, भारत तथा बैककसम्मको परिवेशका कारण प्रवासमा लेखिए जस्तो देखिए पनि नेपाली पात्रहरुको प्रयोगले स्वदेशमै लेखेको जस्तो देखिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा डाक्टर पात्रबाट वाचन भएकोले प्रथम पुरुष शैलमा रहेको देखिन्छ । सरल तथा शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोगले साथै अनुकरणात्मक शब्द र निपातको प्रयोगले कथा प्रभावकारी देखिन्छ । यसमा

मानसिक डाक्टरले रोगीको अवेचेतन मनको गाँठो फुकाएपछि मात्र उसको उपचार भएकोले यो शीर्षक 'गाँठो' सार्थक देखिन्छ ।

५.३०. भोक्तृप्ति कथाको विश्लेषण

५.३०.१ भोक्तृप्ति कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा दुईजना पात्र देखिन्छन् माग्ने आइमाई र उसको मरन्च्यासे छोरी । माग्ने आइमाईकै चरित्रमा यो कथा अघि बढेको देखिन्छ । एउटी माग्ने आइमाई आफ्नो मरन्च्यासे छोरोलाई साथमा लिएर माग्न हिडेको देखिन्छ । माग्दै जाँच शहरका फटाहा केटाहरुले नानाथरी अशिलल शब्दको प्रयोग गर्ने तथा खराब दृष्टिकोणले हेर्ने गरेका हुन्छन् । तर आफ्नो दिनचर्या नै मागेर जीवन गुजारा गर्नुपर्ने भएकोले त्यस्ता कुनै पनि कुराको वास्ता गरेको देखिदैन । एकदिन मागेर ल्याउने क्रममा अघाउन्जेल खान पुग्ने ल्याएर आमा छोरा बसेर खान्छन् । छोराको पनि पुन्टे भुँडी टन्न भरिने गरी खाएको देखा उनलाई आत्म सन्तुष्टि हुन्छ । यस्तैमा कथाको कथावस्तु सकिएको हुन्छ ।

५.३०.२ भोक्तृप्ति कथाको सामाजिक पक्ष

प्रस्तुत कथा प्रवासी कथाकार स्वदेशमा आएपछि लेखेकी हुनाले स्वदेशकै वातावरणीय परिवेश देखिन्छ । सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको यो कथाले हाम्रो समाजको निम्नवर्गको स्थितिलाई चित्रण गरेको देखिन्छ । कहिल्यै अघाउने गरी खान नपाएको त्यो बच्चाले आमाले ल्याएको भाडो देखासाथ आँखै नहेरी खाएको देखेर छोरोलाई “कस्तो हन्तकाली, हरे कसरी हसुर्न सकेको” भनेर गाली गर्दछे र यो गालीमा पनि उसको छोरोलाई पेटभरि खुवाउन पाएकोमा अपार सन्तुष्टि देखिन्छ ।

यसमा निम्नवर्गीय जीवन चित्रण देखिन्छ । दीनहीन माग्ने र उसको सन्तानलाई रातदिन भोकले सताएको र खान पाएको दिनपनि आँखै नहेरी खाएको स्थितिको चित्रण देखाइएको छ भने त्यो सन्तान पनि माग्ने आइमाईको भोककै तृप्त स्वरूप रहेको प्राकृतिक सत्यलाई देखाइएको छ । हाम्रो समाजको यथार्थ घटनालाई कथाकारले यस कथामा कथावस्तु बनाएको देखिन्छ । साथै, निम्नवर्गका मानिसलाई सबैले हेप्ने, दबाउने, प्रकृतिलाई पनि कथाकारले यसमा यथार्थ चित्रण गरेको देखिन्छ । यस कथामा सरल एवम् शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ साथै

कथाकारबाट स्वदेशमा लेखिएको हुनाले हाम्रो समाजमा बोलिने ठेट नेपाली भाषा-चित्रो चोलो, ट्याम्के भुँडी, बुचे, हन्तकाली, हसुने जस्ता शब्दको प्रयोग देखिन्छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा तृतीय पुरुष कथन शैलीमा रहेको देखिन्छ । यस कथामा दिनभरि माग्दा पनि बेलुका छाक टार्न नसक्ने एउटी महिलाले एकदिन माग्ने भाँडोमा खानेकुरा हुँदा आफू र आफ्नो छोराले पेटभरी खान पाएको स्थिति यहाँ प्रस्तुत गरिएकोले शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.३१ अचानो कथाको विश्लेषण

५.३१.१ अचानो कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा त्यति धेरै पात्र देखिदैनन् । प्रमुख पात्र 'म' रहेकी छिन् । यो कथाले समसामयिक घटनालाई चित्रण गरेको देखिन्छ । हामी नेपालीहरू व्यापार गर्ने कलामा धेरै पछाडि परेका छौं । विदेशीहरू व्यापारले गर्दा नै धेरै अगाडि बढेका छन् भन्ने कुरा चित्रित गरेको देखिन्छ । अङ्ग्रेजहरू व्यापारको नारा लिएर भारत पसेका पछि त्याँको शासक भए भन्ने कुरा इतिहासले देखाएपनि हामी चुप लागेर बसेका छौं । विदेशीले व्यापार गर्दै नेपाली सम्पत्ति सोहोरेर उनीहरूको देशमा भित्र्याएको देखेर पनि केही गर्न नसक्ने हाम्रा देशका नेताहरू मात्र कुसी ओगट्न सक्छन् भन्ने कुरा पनि कथाकारले यस कथामा देखाउन खोजेको देखिन्छ । साथै जनता भेडाबाखा सरह सोभा सीधा भएर बसेको स्थितिलाई पनि यसमा देखाइएको छ । यसै सिलसिलामा कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.३१.२ अचानो कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथाको परिवेश काठमाण्डौं तथा मोरङ रहेको देखिन्छ । हाम्रो सहरी इलाकामा नेपाली भन्दा भारतीय व्यापारी धेरै देखिनाले पनि कथाकारले यो कथा सिर्जना गरेको देखिन्छ । वर्तमान काठमाण्डौंमा भारतबाट पैठारी भएका साना व्यापारीको जगजगी रहेको, मन्त्रीहरूका भोजका निमित्त खसी कारमा ओसारिएको तर मान्छे खसी बाखा भैं गाडीमा खाँदिएर यात्रा गर्नुपर्ने, नेपाली गीत बजाउनु पर्नेमा हिन्दी गीतलाई देशमा प्रोत्साहन गरिएको, आफ्नो संस्कृति तथा सामाजिक चालचलनलाई बेवास्ता गरिएको जस्ता समयसायिक घटनालाई कथाकारले यस कथामा देखाउन प्रयत्न गरेकी छिन् । यस्तो समस्याको परिणाम पहाडी जनताहरूको लागि

अचानो समान हुने सम्भावनालाई पनि कथाकारले देखाएकी छिन् । नेपाली समाजमा बढ्दै गएको पश्चिमी संस्कृतिप्रति कथाकारलाई चिन्ता लागेको देखिन्छ ।

कथामा 'म' पात्र विदेशीले नेपालमा व्यापार गरेर नेपाली सम्पत्ति विदेश भित्र्याएकोमा दुःखित देखिएकी छिन् । देशमा भइरहेको राजनैतिक उतार-चढावलाई देखेर 'म' पात्र अचम्म भएकीले उनी राष्ट्रप्रेमी पात्र देखिन्छिन् । हाम्रो समाजमा घटेका समसामयिक गतिविधिलाई कथाकारले कथाको माध्यमद्वारा यहाँ देखाएको देखिन्छ । तसर्थ यो सामाजिक व्यङ्ग्यवादी कथाको रूपमा रहेको देखिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा 'म' पात्रबाट वाचन भएकोले प्रथम पुरुष शैलीमा रहेको देखिन्छ । यस कथामा सरल र शिष्ट भाषाको प्रयोग भएको देखिन्छ । कहीं-कहीं अङ्ग्रेजी शब्द 'एपल-एपल' भनेको भारतीय व्यापारीको बोली सुनिन्छ भने "मेरे महेबुब तुझे.....।" जस्ता हिन्दी गीतको प्रयोग पनि देखिन्छ । यस्तै अनुकरणात्मक शब्दको पनि प्रयोग भएको देखिन्छ । यो राजनैतिक व्यङ्ग्यवादी कथा भएको हुनाले यसमा नेताहरू देशको विकासमा लाग्नुभन्दा भोजभतेरमा मात्रै सामेल हुने र विदेशी व्यापारीले सोझा जनतालाई ठगेको देखा जे कुराको मार पनि जनताले खाने हुँदा जनतालाई अचानोको प्रतीकका रूपमा देखाइएको हुनाले शीर्षक 'अचानो' सार्थक देखिन्छ ।

५.३२ सम्बन्ध कथाको विश्लेषण

५.३२.१ सम्बन्ध कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा तीनजना पात्रहरू रहेका देखिन्छन् । स्वास्नीमान्छे, कर्ण र मारुत मूलपात्रको रूपमा स्वास्नीमान्छे रहेकी देखिन्छ । उसकै केन्द्रीयतामा कथा अगाडि बढेको देखिन्छ । यस कथाको पात्र मारुत आफूभन्दा केही जेठी स्वास्नीमान्छेप्रति आकर्षित हुन्छ र उनीसँग बिहे गर्ने कुरा गर्छ तर ती स्वास्नीमान्छेले त्यो युवकको भावनालाई एउटा सस्तो मनोरञ्जनको साधन खोज्ने युवक सम्भेर उसलाई अपमान गर्छिन् । उसको गालामा भापट हालिन्छन् । तर पन्ध्रवर्षपछि युवकले लेखेको चिठी र उनलाई पठाएको डायरीबाट सत्य कुरा खुल्छ कि युवक साँच्चिकै उसलाई माया गर्छ भनेर । यसरी डायरी र चिठीको माध्यमबाट सत्य कुरा खुलेपछि ती महिलाको मन पश्चातापले जल्छ । यसरी यो कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.३२.२ सम्बन्ध कथाको सामाजिक पक्ष

प्रवासमा लेखिएको यो कथाको वातावरणीय परिवेश दार्जिलिङ रहेको देखिन्छ । साथै दार्जिलिङको सामाजिक परिवेशको चित्रण देखिन्छ । यस कथामा एउटा भावुक युवकले आफूभन्दा जेठी महिलासँग प्रेमको प्रस्ताव राख्दा त्यस महिलाले उसलाई अपमान गरेर घरबाट निकालिन्छन् भने पछि चिठी र डायरीबाट सत्यकुरा थाहा पाउँदा पछुताएको अवस्थाको चित्रण हुनुका साथै प्रेमको लागि खासै उमेरको महत्व नरहने कुरा पनि देखाएको छ । आफूभन्दा सानो उमेरको पुरुषले प्रेम गर्छु भन्दा उसलाई गालामा पिट्दै “शहरतिर जानु नि यस्ताले” भन्दा ती स्वास्नीमान्छे घमण्डी चरित्रकी देखिन्छिन् र पछि सत्यकुरा थाहा पाउँदा पछुताव पनि गर्छिन्। मारुत असल चरित्रको देखिन्छ । हृदयमा सजाएर राखेकी भावी जीवनसाथीलाई देख्दा प्रेमको भाव व्यक्त गर्दछ र पछि अपमानित भएपछि जीवनभर बिहे नगरी बसेको देखिन्छ । यसरी हाम्रो समाजमा साँचो प्रेम गर्नेहरू प्रेमप्रति त्याग पनि गर्न सक्छन् भन्ने कुरा मारुतको चरित्रबाट स्पष्ट हुन्छ । कर्ण पनि असल चरित्र भएको युवकको रूपमा देखिन्छ ।

सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको यो कथामा साँचो प्रेम कहिल्यै पनि मर्दैन भन्ने कुरा देखाउनुको साथै प्रेमको निमित्त उमेरको खासै महत्व हुँदैन भन्ने कुरा पनि देखाइएको छ । यस्ता घटनाहरू हाम्रो समाजमा प्रसस्तै हुने गरेको पाइन्छ । त्यसैले यो कथाको घटनाक्रम पनि हाम्रो समाजमा घटने घटनाहरूकै प्रतिनिधि घटना हो भन्न सकिन्छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथामा कथाकारबाटै कथाको वाचन भएकोले तृतीय पुरुष कथनढाँचामा रहेको देखिन्छ । सरल शिष्ट भाषाको प्रयोग भएको यस कथामा कतै-कतै अनुकरणात्मक शब्द र कतै “आफू मरे जुमै राजा” जस्तो उखान तथा नि, है, पो जस्ता निपातको प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसमा पन्ध्र वर्ष अगाडि प्रेम प्रस्ताव राखेर सम्बन्ध स्थापित गर्न खोजेको युवकले युवतीबाट अपमान पाए पनि मनमनमा उसैलाई जीवनसाथ मानेर स्थिति देखाइएकोले यो शीर्षक ‘सम्बन्ध’ सार्थक देखिन्छ ।

५.३३. चर्केको छाना कथाको विश्लेषण

५.३३.१ चर्केको छाना कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथामा दुईजना पात्रहरू देखिएका छन् लोग्ने र स्वास्नी । यो सामाजिक समस्यामूलक कथा देखिन्छ। यस कथाकी महिला पात्र पढेलेखेकी र समाजसेवामा लागेकी हुन्छन् । उनी त्यति घरमा बस्दिनन् । घरमा त्यति समय पनि दिन्नन् र लोग्नेलाई अलि हेलाको दृष्टिकोणले हेर्ने गर्छिन् । यता लोग्नेपनि को भन्दा को कम को स्थितिमा हुन्छन् । तसर्थ दुवै लोग्ने-स्वास्नीका बीच राम्रो सम्बन्ध हुँदैन र घरको अवस्था पनि लथालिङ्ग, भताभुङ्गको अवस्थामा देखिन्छ । यसरी दीनहीन हुन पुगेको पारिवारिक जीवनको चित्रण यहाँ देखिएको छ । पढेलेखेकी र समाजसेवी स्वास्नी भएकोले घरमा त्यति नबस्ने हुनाले र आफूलाई हेपी भन्ने भावनाले गर्दा दुवै लोग्ने स्वास्नीका बीच सामञ्जस्यता हुन सक्दैन । यसरी यस कथामा दाम्पत्य जीवन भित्रको खल्लोपनलाई देखाइएको छ । घरायसी बेमेलको अवस्थाले घर लथालिङ्ग भएको देखाउँदै कथाको अन्त्य भएको छ ।

५.३३.२ चर्केको छानाकथाको सामाजिक पक्ष

स्वदेशमा लेखिएको यो कथामा प्राकृतिक वातावरणको चित्र राम्ररी उतारिएको देखिन्छ । दर्केपानी परेको अवस्था, लामखुट्टेले अति दुःख दिएको अवस्थाले गर्दा तराईको परिवेशभित्र रहेर लेखिएको कथा हो भन्न सकिन्छ । लोग्ने र स्वास्नीबीच तँ भन्दा म के कम भन्ने अहमताको भावनाले र घमण्डी प्रवृत्तिले गर्दा पारिवारिक स्थिति डामाडोल हुनुका साथै घरमा पानी चुहिएर सम्पूर्ण सामान भिज्दापनि स्वास्नी एकातिर र लोग्ने अर्कातिर लागेको देखिन्छ । दुवै पात्रको अमहवृत्तिको पराकाष्ठालाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यसमा पढेलेखेकी र समाजसेवी स्वास्नीदेखि विरक्तिर व्याकुल भएको लोग्ने र छानो चर्किएर पानी चुहुने अवस्थाका घरको चित्र उतारिएको देखिन्छ । अनमेल दाम्पत्य जीवनबाट हुने घरायसी व्यवहारको दुःखपूर्ण चित्र यसमा देखाइएको छ । लोग्नेस्वास्नीको बेमेलका कारण तथा असामञ्जस्यताले घर-व्यवहार नै लथालिङ्ग रहेको सामाजिक अवस्थाको एउटा ज्वलन्त उदाहरणको रूपमा यो कथालाई लिइएको देखिन्छ ।

हाम्रो समाजमा लोगनेस्वास्ती मध्ये लोगने उच्च पदमा छ भने स्वास्तीलाई नराम्रो दृष्टिले हेर्ने र स्वास्ती उच्च पदमा छे भने लोगनेलाई हेप्ने कार्यले गर्दा दुवैमा सामञ्जस्यता हुन सक्दैन र घर व्यवहार पनि भताभुङ्गको स्थितिमा पुगेको हुन्छ । यसले गर्दा परिवारलाई मात्र होइन समग्र समाजलाई नै नराम्रो असर परेको देखिन्छ । यो कथा हाम्रो समाजको घटनालाई यथार्थ रूपमा चित्रण गर्ने कथा देखिन्छ । यस्ता मन नमिल्ने लोगनेस्वास्ती धेरै देखिन्छन् हाम्रो समाजमा । त्यस्तो परिवारमा हुर्केका छोराछोरीले पनि पछि समाजलाई केही दिन सक्दैनन् भन्ने कुरा पनि कथाको माध्यमबाट देखाउन खोजेको देखिन्छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथामा कथाकार नै वाचक भएकोले तृतीय पुरुष कथनढाँचा अँगालिएको देखिन्छ । स्वदेशमा लेखिएको यो कथामा सरल भाषाशैलीको प्रयोग बीच सामञ्जस्यता कायम हुन नसकेकोले तहसनहस भएको पारिवारिक अवस्था र चर्केको छानाबाट पानी चुहुनाले ढलन आँटेको घरको चित्रणमा यो शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.३४ मोहको एउटा क्षण कथाको विश्लेषण

५.३४.१ मोहको एउटा क्षण कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथाको मुख्य पात्र 'म' हो भने अर्को पात्रको रूपमा एउटी सभ्य नारी देखिएकी छिन् । यसमा पुरुषको नारीप्रतिको एकतर्फी प्रेमको आवेगलाई झल्काइएको देखिन्छ । युवकको प्रेमलाई नारीबाट अस्वीकृत गरिए पनि उनीहरूबीचमा बनधुत्वको भावना रही नै रहेको देखिन्छ । युवकले ती नारीलाई कहिल्यै पन बिर्सन सक्दैन । अधवैशे उमेरमा ती दुईजनाको फेरि भेट भएको देखिन्छ । त्यो पुरुषले नारीलाई जीवनको अन्तिम अवस्थामा समेत सहाराको खाँचो भएमा कसैलाई नसम्झी आफूलाई सम्झनु भन्ने प्रतिज्ञा गराएको हुन्छ । तर ती महिलाले भने त्यस्तो अवसर कहिल्यै नआओस भन्ने कामना गरेकी हुन्छिन् । यस्तैमा कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.३४.२ मोहको एउटा क्षण कथाको सामाजिक पक्ष

प्रवासमा लेखिएको यो कथाको वतावरणीय परिवेश बम्बई तथा दार्जिलिङ्ग रहेको देखिन्छ । नारी पात्रले लगाएको जोगी रङ्गको साडी र खयर रङ्गको जुहु तथा समुद्र किनारले प्राकृतिक वातावरणको झलक देखाउँछ । एउटी पढेलेखेकी, सभ्य नारीलाई देखासाथ म पात्र आकर्षित भएको देखिन्छ र एकतर्फी प्रेम गर्न थालेको हुन्छ

। म पात्रले प्रेमको प्रस्ताव राख्दा 'क्षमा गर्नुहोला म कसैलाई प्रेम गर्छु' भनेर स्पष्ट रूपमा आफ्ना भावना ती नारीले व्यक्त गरेकी हुन्छिन् । म पात्रका घरमा स्वास्थ्य र छोरो हुँदा पनि ऊ अरप्रति आकर्षित भएको देखेर ती महिलाले तपाईंको पत्नी र छोरा तपाईंको जीवनको आवश्यकता हो भनेर कर्तव्यबोध गराएकी छिन् । यस कथामा एकोहोरो प्रेमको चित्रण गरिएको छ । एकोहोरो आशक्तिप्रति सहानुभूतिको प्रस्तुति हुनुका साथै मोहको क्षणिक आवेगलाई तीब्र रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

हाम्रो समाजमा घरमा स्वास्थ्य, छोराछोरी भैसकेको बूढो उमेरको मानिस पनि केटीप्रति आकर्षित हुने घटनालाई यहाँ देखाइएको छ । क्षणिक उन्मादका कारण उसको घरायसी अवस्था तथा सामाजिक प्रतिष्ठानलाई समेत मान्छेले भुल्ने गरेको यथार्थलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यसका साथै पहिलो प्रेम चाहे एकतर्फी वा दुईतर्फी होस् त्यसलाई मान्छेले कहिल्यै भुल्न सक्दैन भन्ने कुरा यहाँ देखाइएको छ । समाजमा प्रायः भइरहने घटनाक्रमलाई यो कथाले यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गर्न खोजेको देखिन्छ । प्रवासमा लेखिएको हुनाले प्रवासी सामाजिकताका साथै भाषाशैलीमा समेत प्रवासीपन देखिन्छ । यसमा 'साहव गजरा चमेलीका, मे आई जस्ता शब्द देखिन्छन्' यस्तै सरल भाषाशैलीको प्रयोग हुनुका साथै अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग र 'चालीस वर्षे जोवनलाई सलाम' नियतिलाई सुम्पेको छु 'जस्ता उद्यान', गीतको पनि प्रयोग देखिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दु अथवा प्रथम पुरुष कथन शैलीमा लेखिएको यो कथाको शीर्षक 'मोहको एउटा क्षण' एउटा पुरुषले नारीप्रति देखाएको आशक्तिपूर्ण एकक्षणको आवेगलाई देखाइएकोले सार्थक रहेको देखिन्छ ।

५.३५ कथा कथाको विश्लेषण

५.३५.१ कथा कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यो कथाकी मूलपात्र बुढी आमै देखिन्छिन् । बुढीआमैले आफ्ना नातिनातिनीलाई जीवनका तीता-मीठा घटनाहरूलाई कथा बनाएर सुनाएको कुरालाई यसमा कथावस्तु बनाइएको छ । यस कथामा नेपालीहरू प्रवासिनु पर्ने कुराहरू यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । आमैबाट आफ्ना नाति-नातिनीलाई जाडोमा मकलको आगो तापेर जीवनमा भएका अतितका तीता मीठा अनुभवलाई कथा बनाएर सुनाएको देखिन्छ । आफू प्रवासिनु पर्ने कारण गाईको बाच्छाको घाँटी हजुरबाले छिनाएको

घटनाले गर्दा हो भन्छिन् । यसका साथै चिया पकाउन घिउको भुटुन हालेर परपरी भुटेको घटनालाई नाति-नातिनी समक्ष बताउछिन् । यसरी कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.३५.२ कथा कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथामा नेपालीहरू स्वदेशबाट प्रवासिनु पर्ने कारण देखाइएको छ । नेपालको तीन नम्बर ओखलढुङ्गाबाट गाई मारेको सजायका डरले दार्जिलिङ्ग गएकोले दुवैतिरको वातावरणलाई देखाइएको छ । यसका साथै सामाजिक तथा प्राकृतिक वातावरणलाई पनि राम्ररी देखाइएको छ । सामाजिक संस्कारलाई मान्दामान्दै पनि एकैछिनको रिसका कारण लक्ष्मीको प्रतीक तथा राष्ट्रिय जनावरको हत्या गरेको अवस्था र सो को सँजायबाट बच्न पर्देशिएको घटनाक्रम यहाँ देखिएको छ । हजुरआमाले नाति-नातिनीहरूलाई जीवनका तीता-मीठा, आश्चर्यमय घटनालाई साथै पहाडीया सामाजिक परिस्थितिका बारेमा अगेनाको डीलमा बसेर सुनाएको कुरा यहाँ प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । हाम्रो समाजमा विद्यमान सामाजिक तथा धार्मिक कारणले गर्दा आफूले प्रवासी हुनु परेको कुरा नानीहरूलाई सुनाउँछिन् । तिनै बूढीआमैका जीवनमा भएका घटनाहरूको केही अंश यस कथाम देखाइएको छ ।

यस कथामा सामाजिक र धार्मिक कारणले प्रवासिनु परेको र प्रवासको वातावरण र त्यहाँको समाजमा घुलमेल हुन निकै समस्या परेको देखिन्छ । कथाका माध्यमबाट एउटा परिवेशको समाजबाट अलगिएर अर्को परिवेशको समाजमा आफूलाई प्रवेश गराउन ज्यादै कठिन परेको वास्तविक परिस्थितिलाई कथाकारले यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यसप्रकार यो सामाजिक यथार्थवादी कथा हो भन्न सकिन्छ । हाम्रो समाजमा देखिने घटनालाई यथार्थ रूपमा यहाँ प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । आज पनि पहाडमा जाडो मौसममा मकल तापेर कथा भन्ने चलन छ भन्ने देखाइएको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको यो कथा तृतीय पुरुष कथन ढाँचा अँगाली लेखिएको छ । नेपाल र दार्जिलिङ्गको परिवेशमा लेखिएकोले यस कथामा पहाडी भाषाको प्रचुर मात्रामा प्रयोग देखिन्छ । दोरलिङ्ग, गाडधन, फिलुङ्गेअचार, मकलमा आगो ताप्नु जस्ता साथै 'धनको मुख कालो हुन्छ' 'खसी टिउरी नगर्नु' जस्ता उखान र अनुकरणात्मक शब्द तथा सरल भाषा शैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसमा एउटी

बूढीआमैले नाति-नातिनी समक्ष आफ्ना जीवनमा भएका घटनालाई कथाको माध्यमद्वारा सुनाइएको 'कथा' शीर्षक सार्थक देखिन्छ ।

५.३६ बलेको आगो कथाको विश्लेषण

५.३६.१ बलेको आगो कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथाका मुख्य पात्रहरूमा विजयसिंह खत्री र ड्राइभर माइला रहेका छन् अन्य पात्रहरूमा मालिकनी, माइली, मालिकका छोरा तथा ड्राइभरको छोरा विजय रहेका देखिन्छ। यस कथामा एउटा धनी एवम् सम्भ्रान्त परिवारका सन्तानहरू कुवाटोतिर लागेर नराम्ररी बिग्रेपछि पतृक सम्पत्ति पनि बेच्नु परेको स्थितिको चित्रण गरेको देखिन्छ । काज विजय सिंह खत्री खान्दानी परम्पराका, नोकर चाकर, ड्राइभर घरभरी भएका व्यक्तित्व हुन्। अनुशासनको अभावले उनका चारैवटा छोरोले नपढेको हुनाले आर्थिक स्थिति खस्कदै जान्छ । कमाउने कोही नभएपछि छोरा छोरी जस्तै गरी पालेका नोकर, चाकर र ड्राइभरलाई विदा दिएका र घरबाट विदा दिँदा दुवै बुढाबुढी तिनीहरू कहाँ गए, के खाए भन्ने कुराले पिरोलिएका देखिन्छन् । केही वर्षपछि आफ्ना छोरोले कमाउन पट्टि होइन भएको सम्पत्ति पनि सक्ने भए भन्ने चिन्ताले उनीहरूलाई अंश दिएर आफू छुट्टै बस्ने विचारले पत्रिकामा घर बेच्ने विज्ञापन छपाउँछन् । यसरी घर बेच्ने खबर थापा पाएपछि ड्राइभर माइलो सो घर खरिद गर्न आउँछ । घर किन्न आएको मान्छे आफ्नै घरको ड्राइभर भएको थाहा पाएपछि उनी खुसी देखिएका हुन्छन् । घर पास गर्न मालपोत कार्यालय जाँदा सबैले ड्राइभर माइलासँग लामाजी के छ भन्दै कुरा गरेको तर आफूलाई कसैले नचिनेको देखेर आफ्नो जल्दोबल्दो समयको कल्पना गर्दै सबैले बलेकै आगो ताप्ने रहेछन् भन्छन् र यस्तैमा कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.३६.२ बलेको आगो कथाको सामाजिक पक्ष

यस कथा सामाजिक परिवेशको चित्रण देखिन्छ । यसको मुख्य क्षेत्र काठमाण्डौ उपत्यका देखिन्छ । सम्भ्रान्त परिवारमा सामाजिक आचरण तथा अनुशासनको अभावले गिर्दै गएको आर्थिक अवस्थाको चित्रण छ यहाँ । यसका साथै प्रजातन्त्रको उदय सँगसँगै सामन्तहरूको आर्थिक अवस्था एवम् रवाफ गिर्दै गएको स्थितिलाई देखाइएको छ । छोराहरूको नराम्रो चालाले गर्दा उनीहरूबाट छुट्टै बस्नका

लागि अंश दिनलाई पुरानो घर बेच्ने निर्णयमा पुग्दछन् काजी विजयसिंह खत्री । विज्ञापन गरेपछि घर किन्न उनैको ड्राइभर माइलो आएको देखेपछि राम्रो मान्छेको हातमा पैत्रिक सम्पत्ति पर्ने भयो भनेर मालिक खुसी देखिन्छन् । यसबाट पनि थाहा हुन्छ पैतृक सम्पत्ति गलत मानिसलाई सकेसम्म नबेच्नु भन्ने सामाजिक परम्परा । अर्कोतिर ड्राइभर माइलोको घर किनेर स-सम्मान मालिक र मालिकनीलाई राख्छु भन्ने भावनाले गर्दा समाजभित्र आदर्श व्यक्तित्वहरु पनि हुन्छन् भन्ने कुरा भल्किएको छ । मालिकका छोरा बिग्रेको देखेर नै आफ्नो छोरालाई अमेरिकामा डाक्टर पढाएको देखिन्छ ड्राइभर माइलोले । मालिकनी र माइली भने सामाजिक मूल्य र मान्यतालाई बुझ्ने आदर्श महिलाका रूपमा देखिएका छन् ।

पुरानो सम्भ्रान्त कुलका सन्तानहरु बिग्रेको कारणले पैतृक सम्पत्ति पनि बेच्नु पर्ने स्थिति भएको, कुलीन व्यक्ति विजयसिंह खत्रीको सामाजिक प्रतिष्ठा गिदै गएको र त्यही घरको पुरानो ड्राइभरले घर किनेपछि ड्राइभरको मालिक मालिकनीप्रतिको सद्भावले गर्दा आज हराउँदै गएको मानवीय गुण तथा समाजको इज्जतलाई कथाकारले सफलता पूर्वक देखाएकी छिन् । देशमा प्रजातन्त्र आएपछि ठूला-ठूला सामन्ती परिवारको खस्कंदो आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थाको कारणले भइरहेको आफ्नो सम्पत्ति बेच्नुपरेको स्थितिको यथार्थ चित्रण यहाँ गरिएको छ । धनीको मात्र सबै कुरामा सधैं पहुँच हुने होइन । गरीबको दिन आउँछ, उनीहरु पनि धनी हुन सक्छन् भन्ने कुरा पनि देखाइएको छ । हाम्रो समाजको आँखा हुने खानेमा मात्र हुन्छ हुँदा खानेको मा जाँदैन अर्थात् मानिसहरु बलेको आगो मात्र तापछन् निभेको आगोको कुनै महत्व हुँदैन भन्ने कुरा पनि यस कथाको माध्यमबाट देखाउन खोजिएको छ ।

बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग साथै तृतीय पुरुष कथनढाँचामा लेखिएको यो कथाको वाचन कथाकारबाटै भएको देखिन्छ । काठमाण्डौंको परिवेशमा लेखिएको यो कथामा सम्भ्रान्त परिवारको चित्रणले पनि यहाँ शिष्ट र सभ्य भाषाको प्रयोग देखिन्छ । कहीं-कहीं अनुकरणात्मक शब्द तथा निपातको प्रयोगले कथा रोचक बनेको देखिन्छ । “बलेको आगो सबैले तापछन्, निभेको आगो कसैले ताप्दैनन्” भन्ने उखानलाई चरितार्थ गर्ने यो कथाको शीर्षक ‘बलेको आगो’ सार्थक देखिन्छ ।

५.३७ सूत्र वाई कथाको विश्लेषण

५.३७.१ सूत्र वाई कथाको सङ्क्षिप्त कथावस्तु

यस कथाको मुख्य पात्र डा. जय हो । अन्य पात्रहरूमा जयन्ती, आमाबाबु, प्र.जि.अ., प्रहरी आदि रहेका छन् । डा. जयको केन्द्रीयतामा कथा अधि बढेको देखिन्छ । आफ्नी प्यारी दिदी जयन्तीले 'छोरीमात्र पाउने खलक' को आक्षेप सुन्न नसकेर आत्महत्या गरेर मरेको देखेपछि जयले समाजलाई नै छोरीबाट बञ्चित गराईदिन्छु भनेर प्रतिज्ञा गरेर मानिसको प्रजनन वीर्य तथा डिम्बकोषमा शोधकार्य सुरु गरेको देखिन्छ । उनले पुरुषको क्रोमोजोममा 'एक्स' (छोरी) मात्र भए कसरी 'वाई' (छोरा) तत्व प्राप्त गर्ने भन्ने कुरा पत्ता लगाएर छोरा पाउने फर्मूला (वाई तत्व) बनाएपछि उनको क्लिनिकमा डाक्टर, विरामी सबैको भीड लाग्न थाल्यो । उनको फर्मूलाले देशमा ७० प्रतिशत महिला घटेर गएपछि क्लिनिक बन्द गर्ने सरकारबाट आदेश आउँछ । उनले नारीप्रति सरकारले अन्याय गर्नु हुँदैन र छोरी धेरै जन्मदा आमालाई दोष दिने प्रचलन हटाउनु पर्छ भन्ने आवाज दिए । यसरी सरकारबाट नारीको सम्मान गर्ने वचन पाएपछि र विशेष अवस्थामा जय फर्मूला लागु गर्ने, दाइजो प्रथाको उन्मूलन गर्ने आदेश पाएपछि डाक्टर खुसी हुन्छ । यसका साथै कथाको अन्त्य भएको देखिन्छ ।

५.३७.२ सूत्र वाई कथाको सामाजिक पक्ष

यो कथा प्रवासमा लेखिएको देखिन्छ । सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको यो कथामा वैज्ञानिक खोज, अनुसन्धानका कुराहरूलाई देखाइएको छ । डा. जयले आफ्नी दिदीमाथि भएको अन्याय खप्न नसकेर छोरा पाउने फर्मूलाको आविष्कार गरेको देखिन्छ । छोराको बिहे गर्ने धोको बोकेरै उनका आमा बुबा मर्छन् तर उनी बिचलित नभई आफ्नो फर्मूला समाजमा ल्याएर छोरामाथिको अन्यायका लागि गतिलो भापट दिन्छन् । उनी समाजको एक क्रान्तिकारी पात्र देखिन्छन् जसले समाजमा नारीमाथि भएको अन्याय विरुद्ध आवाज दिएका छन् । जयन्ती एउटी निरिह पात्र हुन जो आफूमाथिको अन्यायको विरोध गर्न नसकी आत्महत्या गरेको देखिन्छ । जे होस् दिदीको आत्मालाई शान्ति दिलाउन डा. जयले समाजमा आफ्नो सूत्र 'वाई' लाई प्रयोग गरेर अन्त्यमा सरकारलाई समेत घुँडा टेकाएका हुन्छन् ।

शोधकार्य गर्ने हाम्रा प्रतिभाहरुको समर्पण र उच्च बौद्धिकस्तरलाई चिन्न नसकेर कसरी त्यत्रो ठूलो आविष्कारलाई भण्डै बन्द गर्नु परेको देखिन्छ र पछि त्यसो हुन नपाएर व्यक्तिले नभई समाज र राष्ट्रले नै ठूलो उपलब्धी चिकित्सा विज्ञानको क्षेत्रमा हासिल गरेको देखिन्छ । आफ्नी दिदीको आकस्मिक मृत्युले भाईभित्र भएको आक्रोशले पछि गएर ठूलो उपलब्धी हाँसिल गरेको कुरा यस कथामा चित्रण भएको छ । हाम्रो समाज छोरा पाउँदा खुसी हुने, मीठाई बाड्ने तर छोरी पाउँदा ओठ लेप्पार बस्ने बाबु-आमालाई कथाले व्यङ्ग्य गरेको देखिन्छ । यसमा धेरै सामाजिक अन्तरविरोध देखिन्छ छोरा र छोरीको बीचमा सामाजिक विभेदको एउटा नमूना पनि हो यो कथा । छोरा र छोरी बीचमा ठूलो भिन्नता कथाको सुरुवातमा भएपनि कथाको अन्त्यमा छोराछोरी दुवै बराबर हुन भन्ने कुरा देखाइएको छ । आज पनि हाम्रो समाजमा छोरी पाएमा आमालाई दोष दिने परम्परा चलिनै रहेको हुनाले सामाजिक यथार्थवादी कथा देखिन्छ ।

यो वैज्ञानिक उपलब्धीमूलक कथा हो । यस कथामा कथाकारबाट सरल, शिष्ट भाषाशैलीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसमा धेरै वैज्ञानिक शब्दहरु स्लाइड, माइक्रोस्कोप, आविष्कार, क्रोमोजोम्स, एक्स तत्व, वाई तत्व जस्ता शब्दको प्रयोग गरेको देखिन्छ । वाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी तृतीय पुरुष कथनढाँचामा लेखिएको यस कथाको वाचन कथाकारबाटै भएको देखिन्छ । यसमा शोधकर्ता डा. जयले छोरा पाउने सूत्र 'वाई' फर्मूलाको आविष्कार गरेकोले यो कथाको शीर्षक 'सूत्र वाई' सार्थक देखिन्छ ।

अध्याय- पाँच

६. विषय परिचय

६.२ अध्ययनको निष्कर्ष

देवकुमारी थापा वि.सं. २००३ सालमा 'पतन' कथा लिएर नेपाली साहित्यको यात्रामा देखा परेर जीवन पर्यन्त साधनारत रहेकोले उनको कथात्मक योगदान उल्लेनीय रूपमा देखापर्दछ । उनका सात वटा कथासङ्ग्रह, पाँचवटा बालकथा सङ्ग्रह, एउटा निबन्ध सङ्ग्रहका साथै विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा अनेकौं लेख, कथा निबन्ध प्रकाशित भएको देखिन्छ । आफूले देखे, भोगेका यथार्थ घटनालाई कथाका माध्यमद्वारा पाठक समक्ष पुऱ्याउने उनी एक सफल कथाकार हुन् । उनको वि.सं. २०१५ को 'भ्रमलको' कथा सङ्ग्रहका नौवटा कथाहरू र वि.सं. २०२१ मा प्रकाशित 'सेतो बिरालो' कथा सङ्ग्रहबाट १० वटा कथाहरू तथा अन्य पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित कथाहरूलाई समेटेर 'टपरी' (२०२७) कथा सङ्ग्रह प्रकाशित गरेका देखिन्छ भने प्रतिनिधि कथा सङ्ग्रहमा उनका सम्पूर्ण कथा सङ्ग्रह भित्रका उत्कृष्ट कथाहरू तथा विभिन्न पत्रिकामा प्रकाशित उत्कृष्ट कथाहरू जारी जम्मा ३७ वटा कथाहरू समेटेर यो प्रतिनिधि कथाको प्रकाशन वि.सं. २०५१ मा गरेको देखिन्छ । (चापागाई, २०५१)

यस प्रतिनिधि कथाको सङ्ग्रहमा कतिपय कथाहरू पूर्व प्रकाशित र कतिपय कथाहरू प्रकाशित नभएका देखिन्छन् । यो सङ्ग्रह भित्रका सबै कथाहरू उनको प्रतिनिधिकारूपमा रहेका देखिन्छन् । यस भित्रका ३७ वटा कथाहरू कतिपय सामाजिक धरातलमा उभिएका छन् त कतिपय मनोवैज्ञानिक धरातलमा र कतिपय कथाहरू भने समसामयिक घटनालाई केन्द्रित पारेर लेखिएका देखिन्छन् । चाहे जुनसुकै धरातलमा उभिएका हुन सबैले कुनै न कुनै समाजको प्रतिनिधित्व गरेकै हुन्छन् । उनका यी कथाहरूले पनि विभिन्न सामाजिकता बोकेकै छन् । सामाजिक यथार्थवादी होस वा मनोविश्लेषणवादी वा समसामयिक घटना जे भए पनि यिनीहरू भित्रको शाशवत यथार्थतालाई देखाउनमा कथाकार पछि परेकी देखिन्छन् । उनको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा चर्चित बन्न सकेको 'भविष्य निर्माण' जस्तो कथा पनि यस भित्र सङ्ग्रहित रहेको देखिन्छ । यो कथा अङ्ग्रेजी, जर्मनी, बङ्गाली, मराठी जस्ता विदेशी भाषामा अनुमोदित

भएको पाइन्छ । यसका साथै उनका अन्य चर्चित कथाहरू पनि यस सङ्ग्रहमा रहेका छन् । यस सङ्ग्रहभित्रका कतिपय कथाहरूमा मानवमनमा लुकेर बसेका सर्वकालिक प्रवृत्ति र प्रकृतिलाई देखाउनुका साथै ती प्रवृत्तिहरूभित्र रहेका रहस्यहरूलाई पनि चित्रित गरेको देखिन्छ । मान्छेका बाह्य समस्याहरूलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गर्न सक्ने कथाकार थापाको कथाकारिता आफ्नै किसिमको देखिन्छ । उनलाई समाजमा घटेका घटनाहरूले मुटुमा गहिरो स्पर्श गरेपछि त्यसबाट निस्केका भाव तरङ्ग नै कथाहरूमा प्रस्तुत हुन जान्छ । उनका कथाहरूमा प्रवासी तथा नेपाली जनजीवनलाई वास्तविक रूपमा देखाएको देखिन्छ ।

नेपाली कथा साहित्यमा मनोवैज्ञानिक धारा भित्र्याउने पुरुष कथाकारहरूमध्ये विश्वेश्वरप्रसा कोइरालाको पहिला नाम लिइन्छ । त्यसपछि गोविन्द गोठाले, विजय मल्ल, भवानी भिक्षु जस्ता कथाकारले यो धारालाई अगाडि बढाए भने नारी कथाकारहरूमा सर्वप्रथम मनोविश्लेषणवाद कथा लेखने श्रेय देवकुमारी थापालाई जान्छ । उनका प्राय जसो कथाहरूमा नारी-मनोविश्लेषण, बाल-मनोविश्लेषण र पुरुष-मनोविश्लेषणको छाप देख्न सकिन्छ । उनका कथामा मनोप्रकृतिकै चित्र भल्केको देखिन्छ । उनका सबैजसो कथामा मानिसका चेतन, अर्धचेतन र अचेतन मनमा रहेका मानवीय सत्यलाई कहिल्यैपनि उल्लङ्घन गरेको देखिँदैन । यस सङ्ग्रहभित्रका सबैजसो कथाहरू छोटो जीवनको एक पक्षलाई लिएर लेखिएका ज्यादै रसिला र पढ्न योग्य छन् ।

थापाका यस सङ्ग्रहभित्रका कथालाई सरसर्ती हेर्न यिनीहरूको वस्तु संयोजनमा प्राय : जसो सबै कथामा प्रारम्भबाट थालनी भएर त्यसपछि विकास पक्ष अन्त्यमा कथाको समाप्ति देखिन्छ । कुनै - कुनै कथामा मात्र यो नियम लागू भएको देखिएको छैन । छोटो कथाहरूको बाहुल्यता रहेको यस सङ्ग्रहमा देवकोटाले ‘छोटा किस्सा सानो आँखिभूयाल हो, जहाँबाट सानो संसार चियाइन्छ’ भने भैं कथाकार थापाका छोटो कथामा विस्तृत संसारको रूप देख्न सकिन्छ । कथावस्तु छोटो भएपनि कथाले दिन खोजेको कुरा सुरुमै थाहा पाउन सकिन्छ । उनका कथाभित्र वस्तु तथा शैलीलाई पनि प्रमुखता दिएको देखिन्छ । वस्तु र शैलीको मेल नभएमा कथा उच्चस्तरको देखिँदैन भन्ने कथाकार थापाका प्रायः जसो कथामा वस्तु र शैलीको मेल देख्न सकिन्छ

भने कुनै कुनै कथामा भने सो देख्न पाइदैन । उनले यस सङ्ग्रहका कथामा अन्तरमन र वाह्यमनको द्वन्द्वलाई पनि सजिलै देखाउन खोजेकी छिन् । यी कथाहरूमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक परिवेशभित्र मानवीय मूल्य र मान्यताको खोजी गरेको देखिन्छ । उनका यी छोटो तर हृदयस्पर्शी कथाहरूलाई देखेर नै इतिहासकार सूर्यविक्रम ज्ञवालीले- छोटो कथामा सोभो वर्णनबाहेक मनस्तत्वका आधारमा उभिएको जो एउटा अर्को चित्र पाइन्छ त्यो अत्यन्तै मनोरम तथा चित्ताकर्षक कुरो हो । त्यो चित्र उहाँले लामो वर्णनद्वारा हाम्रा सम्मुख उपस्थित नगरे पनि एउटा सानो कुरो अथवा भनाईबाट छर्लङ्ग पार्नुहुन्छ भनेर उनका छोटो कथाभित्रको कथावस्तुको चित्रण गर्नुभएको छ । यस्तै छोटो कथाको कथावस्तुलाई नाटककार बालकृष्ण समले पनि 'छोटो कथाको माध्यमले नै यस्तरी धक्का दिने गरी हृदय र मष्तिष्कलाई छुन सफल हुनुभएको छ' भनेर उनका छोटो कथाको प्रशंसा गरेको देखिन्छ । उनले महत्वपूर्ण घटना र विचारलाई प्रस्तुत गरी, विविध किसिमका र प्रभावकारी कथावस्तुको संयोजनलाई पनि छर्लङ्ग पारेकी छिन्क । उनका सामाजिक यथार्थवादी कथाहरूमा समाजको यथार्थ चित्र अङ्कित गरेको देखिन्छ । सहरीया परिवेशको मात्र प्रयोग गर्ने कथाकार थापाले यस सङ्ग्रहभित्र कतिपय कथाहरूमा ग्रामीण परिवेशलाई पनि देखाइएको देखिन्छ । यस्तै उनका मनोवैज्ञानिक कथाहरूमा मानवमनमा लुकेर रहेका कामनाहरूलाई प्राकृतिक रूपमा प्रस्तुत गरेर पाठकहरू समक्ष राख्न सफल देखिन्छिन् ।

भविष्य निर्माण कथाको समाज दार्जिलिङ्गको टुडसुड बस्ती रहेको देखिन्छ । यसमा युद्धको चपेटाले विश्व नै खतरापूर्ण स्थितिमा रहेकोले जति युद्धले हामीलाई सताएको छ र त्यसको छाप हाम्रो सन्तानमा नपरोस भन्ने भावना समाजमा बस्ने प्रत्येक आमाबाबुलाई परेका स्थितिको चित्रण एउटी पार्वतीको चरित्रबाट देखाइएको छ । फीज कथामा समाजमा घट्नो घटनालाई यथार्थरूपमा कथाकारले प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । शहरीया परिवेशमा हुर्केकी नारी र ग्रामीण परिवेशमा हुर्केकी नारीको तुलनात्मक चित्रण यसमा गरिएको छ । शहरमा बस्ने नारी आफूमा रहेको पुरानो मान्यताले आधुनिक बन्न नसकेको र ग्रामीण समाजमा हुर्केकी नारी आदर्श रूपमा प्रस्तुत हुन सकेको देखिन्छ ।

‘मुक्ति’ कथा हाम्रो समाजमा देखिने घटनाकै एउटा अंश हो । एउटी पतिपरायण नारीले आफ्नो लोग्नेका लागि लामो आयुको कामना नगरी लोग्नेलाई दुःखबाट छुटकारा दिन मुक्ति दिएको देखिन्छ । यसरी आफूले दुःखको सहारा लिएर लोग्नेको इच्छा पूरा गरेकी नारीको चित्रण छ यहाँ ।

‘प्रलयप्रतिक्षा’ कथामा हाम्रो समाजमा घट्ने घटना नै एउटा अंग हो यो कथा । गाउँमा घट्ने घटनालाई यार्थ रूपमा कथाकारले प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । अशिक्षाले गर्दा जनता दुःखित रहेकाले देशको प्रत्येक गाउँमा शिक्षाको अपेक्षा राखेकी छिन् कथाकारले ।

‘जीवन फेरि पलाउन सक्छ’ कथामा मानिस भएर जन्मेपछि एकलै बाँच्न सकिँदैन र बाँच्नको निमित्त केही न केही विकल्प रोज्ने पर्छ भनेर यस कथाकी शीलाले आफ्नो फूलवारीमा रोपेर त्यही फूलको स्याहार सम्भारबाट उनी बाँचेकी देखिन्छिन् । यसरी मान्छेले जस्तो सुकै दुःख पीर परे पनि जीवनयात्राको नाउ खियाउनु नै पर्दछ भन्ने कुरा शीलाबाट चरितार्थ भएको देखिन्छ ।

‘अवचेतन मन’ कथामा बङ्गाली पात्रलाई राखेर बङ्गाली परिवेशको यो कथा भए पनि हाम्रो समाजमा घट्ने घटनाहरूको एउटा रूप नै यस कथामा दिइएको देखिन्छ । समाजको यथार्थ कुरालाई कथाकारले यस कथामा देखाएकी छिन् ।

‘परदेशी’ कथा यथार्थवादी कथा हो । बाबुको छोराछोरीप्रतिको प्रेम स्नेह अवचेतन अवस्थामा पनि त्यत्तिकै प्रवल देखिन्छ जति चेतनअवस्थामा रहेको हुन्छ । साथै नर्स पनि सेवा भावनाले ओतप्रोत भएकीले रोगीको शारीरिक एवम् मानसिक दुवै प्रकारले सेवा गरेको देखिन्छ ।

‘कुकुरको छाउरो’ कथामा हाम्रो समाजमा घट्ने यथार्थ घटनालाई कथाकारले यस कथाको विषयवस्तु बनाएको देखिन्छ । लोग्ने मान्छेले रक्सी खाएर घरमा सबैलाई दुःख दिँदा ऊ प्रतिको प्रेम हराउँन सक्छ भन्ने कुरा यस कथामा देखाइएको छ र पशुप्रतिको निश्छल सत्यता पनि उद्घाटित भएको देखिन्छ । त्यो उपहार कति बहुमूल्य थियो कथामा देव बहादुर जस्ता कतिपय बालकहरू खान लाउन नपाएर अर्काको घरमा नोकर भएर रहे पनि उनीहरूभित्रकको सीप, जाँगर कला भने मर्न नसक्ने स्थितिकोचित्रण छ यस कथामा । आफूभन्दा ठूला मान्छेको आदर सत्कार गर्न

कुलमै जन्मेको बालकले पनि जान्दछ भन्ने हाम्रो समाजको यथार्थलाई चरितार्थ गरेको देखिन्छ ।

‘हिङ्गको गन्ध’ कथामा देशमा प्रजातन्त्र आएपछि राणाशाहीको बिग्रँदो आर्थिक स्थितिको यथार्थ चित्रण गरिएको देखिन्छ । ती खानदानी व्यक्तिहरूले विवश र बाध्यतापूर्वक जीवन निर्वाह गर्नुपर्ने स्थितिको चित्रण देखिन्छ ।

गति अगति कथामा समाजमा घट्ने घटनालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । धनीवर्गले गरीबवर्गलाई हेप्ने, शोषण गर्ने प्रकृति आज पनि हाम्रो समाजमा विद्यमान छ । सन्ते जस्ता कति बालकहरूको शोषण भैरहेको छ र विभिन्न कारखाना, उद्योगमा बालमजदुरका रूपमा यिनीहरूको प्रयोग गरिएकोले पनि कथाकारले यो वर्गभेदमाथि व्यङ्ग्य गरेको देखिन्छ ।

‘मन मान्दैन’ कथामा लाग्नेलाई आदर्श, पुरुष बनाउन नसके पछि स्वैच्छाले उसको घर छोड्न बाध्य भएकी एउटी नारी जो राष्ट्रप्रेमी, आदर्शवादी र आत्मनिर्भर रहेकी देखिन्छिन् । यसरी राम्रो चरित्रको मान्छे आजको धूर्त समाजमा टिक्न सक्दैन भन्ने कुरा पनि चित्रण गरेको देखिन्छ । यस कथाले हाम्रो समाजमा घट्ने घटनालाई कथावस्तुका रूपमा ग्रहण गरेको पाइन्छ ।

एउटा अर्को वर्णसङ्कर कथामा हाम्रो समाजमा उच्च, मध्ययम वा निम्नवर्ग आफ्ना सन्तानलाई राम्रो शिक्षा दिनाका लागि बोर्डिङ स्कुल पढाएको देखिन्छ । बोर्डिङ पढेपछि पश्चिमी संस्कृतिमा छोराछोरी ढल्के भनेर तिनै बाबु अमा दुःखी हुन्छन् । यस्तै स्थितिको चित्रण यस कथामा गरेको पाइन्छ ।

भ्रुल्लको कथाम वीर गोर्खालीका सन्तान हुनाले नेपालीहरू नेपालमा मात्रै हैन प्रवासमा रहे पनि लाहुर जाने प्रचलन आज पनि उत्तिकै चलेको देखिन्छ । यसरी लाहुर जाने लाहुरेका पत्नीहरूको बेदनापूर्ण जीवनको चित्रण यसमा देखाइएको छ ।

‘सेतो बिरालो’ प्रवासमा लेखिएको भए तापनि हाम्रो नेपाली समाजमा घट्ने घटनालाई देखाइएको छ । ड्रग्स, स्म्याक्स, हेरोइन, खाने, इन्जेक्सनको प्रयोग गर्ने हाम्रा समाजका युवा वर्गलाई यस्तो नराम्रो कामले पछि नराम्रो परिणाम हुन्छ र मृत्युको मुखमा पर्ने कुरा एउटा ‘सेतो बिरालो’ को माध्यमद्वारा कथाकारले देखाएकी छिन् ।

‘रिट्ठेको प्रश्न’ कथामा दार्जिलिङ्गमा प्रवासी जीवन विताउन बाध्य भएका मागी खाने निम्न अवस्थाका नेपालीहरूको चित्रण गरिएको छ । यस कथामा मान्ने भए पनि जवनको उकालोमा चढ्ने आकाङ्क्षा राखेको ठिटोको कथा देखाइएको छ । छोरा छोरी जस्ता भए पनि आमाबाबु उनीहरूप्रति स्वाभिमानी देखिन्छन् , गौरव गर्छन् भन्ने कुरा यसबाट भल्कन्छ ।

‘पिँढीको फाँट’ कथामा आध्यात्मिकवादी समाज र वैज्ञानिक समाजको चित्रण गरेको देखिन्छ । ‘मोती हुन नसकेको आँसु’ कथा सामाजिक यथार्थवादी एवम् व्यङ्ग्यवादी यो कथाले हाम्रो समाजको यथार्थ रूपमा चित्रण गरेको देखिन्छ । साहूको ऋण तिर्न नसकेर भएको घरबार सबै सहूलाई जिम्मा लगाएर बसाई हिँडने परम्परा आज पनि हाम्रो समाजमा देख्न सकिन्छ । प्रतिभासम्पन्न बालबालिकाहरू खान नपाएर अर्काको घरमा नोकर बस्नु परेको स्थितिको चित्रण गरेको देखिन्छ । यस्ता प्रतिभासम्पन्न बालकहरूको आँसु जमेर भोती भएको दिन पृथ्वीमा रहेका सामन्तीहरूको अन्त्य हुने आशा यस कथाकी मालिकनीले गरेको देखिन्छ । साथै समाजमा परिवर्तन अथवा कान्तको अपेक्षा गरेकी छिन् । स्वास्नीमान्छे कथाकी प्रमुख नारीपात्र केशरी त्यस बेलाको रुढिवादी समाजमा अर्न्तजातीय विहे गर्ने र आफ्नो आत्मसम्मानमा धक्का लगासाथ त्यस्तो पतिलाई छोड्न सक्ने एउटी क्रान्तिकारी विचारकी देखिन्छे ।

स्वाद हाम्रो समाजमा घट्ने घटनालाई यथार्थ रूपमा यसमा देखाइएको छ । धनेजस्ता धेरैसैनिक आफ्नो जवानीलाई त्यागेर लाहुरे जीवन विताउन बाध्य भएका फूलमती जस्ता कयौं लाहुरेका स्वास्नीले स्वाद गुमाएका र धनेकी आमाजस्ता कयौं आमाले आफ्नो सन्तानको अभावमा जीवन विताएका चरित्रहरू हाम्रो समाजमा रहेका छन् र ठगीहरूकै प्रतिनिधित्व यो कथाले गरेको छ ।

पदच्युत कथा हाम्रो समाजमा घट्ने घटनाको एउटा अंश हो यो कथा । नारी अस्तित्वमाथि खेलवाड गर्ने पिचास प्रवृत्तिका पुरुषहरू हाम्रो समाजमा धेरै देखिन्छन् । दिदी, बहिनी भाउजू, बुहारीको इज्जत आफ्नै परिवारका सदस्यबाट लुटिइएको घटना देखे सुनेकोले यिनै घटनालाई कथाकारले चित्रण गरेको देखिन्छ ।

दुई परिस्थिति कथा हाम्रो समाजमा सन्तानविहीन नारीहरू लाग्नेबाट आफ्नो इच्छा पूरा नभएपछि दुःखित रहेको स्थितिकोचित्रण यस कथामा देखाइएको छ ।

मखमली कथामा हाम्रो समाजमा चेलीबेटी बेचविखनका घटना दिन प्रतिदिन सुनिनेर कतिपय चेलीबेटीलाई सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाले उदार गरेर नेपाल ल्याइएको समाचार सुनिए तापन यस कथाकी नायिका मखमलीको उद्धार भएको देखिदैन । ऊ त्यहीं नरकमा जवन विताउन बाध्य देखिन्छे ।

खाटा नबसेको घाउ हाम्रोसमाजमा यस्ता घटना त्यति नघटे पन प्रवासी समाजमा घटन सक्ने स्थिति देखिन्छ । जन्मदिने आमाबाटै हृदयमा कुठाराघाट परेपछि त्यो भन्दा ठूलो दुःखी अरु कोही देखिदैन भने नारी प्रतिष्ठामाथि नै आँच आउने काम भएको देखिन्छ यो कथाको अधवैशे पात्रकी आमाबाट ।

‘समुन्द्रका बालुवा’ कथाम अन्तर्जातीय प्रेमको प्रस्तुति यस कथामा देखाइएको छ र अन्तर्जातीय विवाहमा हुनसक्ने तीब्रतालाई नदेखाएर त्यसप्रति समर्पण र सद्भावनालाई देखाइएको छ ।

‘तिर्खा सामाजिक यार्थवादी धरातलमा उभिएको यो कथाले नारीको मनोविश्लेषण गरेको देखिन्छ । यो कथा हाम्रा समाजमा घटने घटनाको एक अंश हो र लावरी जता पात्र हाम्रो समाजमा रहेका देखिन्छन् । खराब प्रवृत्तिको मान्छेले समाजलाई नै खराब बनाईछन् भन्ने सामाजिकता यस कथामा देखिन्छ ।

‘घटना दुर्घटना’ कथा नेताहरु यति ठूलो घूसखोर भैसकेको घुसको निमित्त सानो घटनालाई दुर्घटनाको संज्ञा दिएर घूस लिने स्थितिको सामाजिकता यस कथामा प्रकट भएको देखिन्छ ।

‘लोगनेमान्छेको उमेर’ कथा हाम्रो समाजमा छोराको बिहे गरेर बुहारी भित्र्याउने उमेरका बूढाहरुमा आफू भर्खरको तन्नेदरी भएजस्तो गर्ने स्थितिको चित्रण देखाइएको छ र सामाजिक यथार्थवादी कथा हुनाले अमरजस्ता पुरुषहरु हाम्रो समाजमा रहेका छन् र यस कथामा मान्छे बूढो भएपनि मन बूढो नहुने कुरा देखाइएको छ । गाडीको केटीले ‘बाजे भन्दा निराश हुने अमर आपू ६०वर्ष पुग्दा पनि अभै केटो देख्छन्’ ।

‘गाँठो फुकेपछि’ कथामा शिक्षकजस्तो उच्च गरिमामय पदमा रहेका मानिसहरु मौका पाउनासाथ आफ्ना छोराछोरी समानका छात्राहरुको इज्जतमाथि खेलवाड गर्ने

हाम्रो समाजमा पुरुषहरूलाई यस कथाले व्यङ्ग्य प्रहार गरेको देखिन्छ साथै कथा सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएको देखिन्छ ।

भोक तृप्ति कथामा हाम्रो समाजको यथार्थ घटनालाई कथाकारले यस कथामा कथावस्तु बनाइएको देखिन्छ । साथै निम्न वर्गका मानिसलाई सबैले हेप्ने, दबाउने प्रवृत्तिलाईपनि कथाकारले यसमा यथार्थ चित्रण गरेको देखिन्छ ।

अचानो हाम्रो समाजमा घटेका सामयिक गतिविधिलाई कथाकारले कथाको माध्यमद्वारा यहाँ देखाइएको छ । त्यसैले यो सामाजिक व्यङ्ग्यवाद कथाको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

‘सम्बन्ध’ कथा सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा उभिएकोयो कथामा साँचो प्रेम कहिल्यै पनि मरेर जाँदैन भन्ने कुरा देखाउनुको साथै प्रेमको निमित्त उमेरको खासै महत्व हुँदैन भन्ने कुरा पनि देखाइएको छ र यो हाम्रो समाजमा घट्ने घटनाको एउटा अंश हो ।

‘चर्केको छाना’ कथा हाम्रो समाजमा लोग्ने उच्च पदमा छ भने स्वास्थ्यलाई नराम्रो दृष्टिले हेर्ने र स्वास्थ्यी उच्च स्थानमा छे भने लोग्नेलाई हेप्ने कार्यले गर्दा दुवैमा सामाज्यस्यता हुन सक्दैन र घर-व्यवहार पनि लथालिङ्ग हुन्छ । यो कथा हाम्रो समाजको घटनालाई यथार्थ रूपमा चित्रण गर्ने कथा देखिन्छ । यस्ता मन नमिल्ने लोग्ने स्वास्थ्यी धेरै देखिन्छन् हाम्रो समाजमा । मोहको एउटा क्षण कथा हाम्रो समाजमा घरमा स्वास्थ्यी छोराछोरी भैसकेको बूढो उमेरको मानस पनि केटीप्रति आकर्षित हुने घटनालाई यहाँ देखाइएको छ र पहिलो प्रेम चाहे एकतर्फी होस चाहे दुईतर्फी हो त्यसलाई मान्छेले कहिल्यै भूल्न सक्दैन भन्ने कुरा यहाँ देखाइएको छ ।

‘कथा’ कथा हाम्रो समाजमा देखिने घटनालाई यथार्थ रूपमा आर्थिक, सामाजिक तथा धार्मिक कारणले आफ्नो जन्मभूमि छोडेर प्रवासिन बाध्य हुनुपरेको छ । यस्तै प्रवासिएका दुःखी नेपालीको चित्रण यस कथामा कथाको माध्यमद्वारा गराएको देखिन्छ । आज पनि पहाडमा जाडोमा मकल तापेर कथा भन्ने चलन छ भन्ने देखाइएको छ ।

‘बलेको आगो’ कथामा देशमा प्रजातन्त्र आएपछि ठूला-ठूला सामन्ती परिवारको खस्कँदो आर्थिक अवस्थाको कारणले भैरहेको आफ्नो सम्पत्ति बेच्नु परेको स्थितिको कथाकारले यथार्थ रूपमा यस कथामा चित्राङ्कन गरेकी छिन । साथै धनीको

मात्र सधैँ दिन आउने हैन गरीब पनि धनी हुन सक्छन् भन्ने कुरापनि देखाएकी छिन भने मान्छेहरुले बलेको आगो मात्र ताप्छन निभेको आगो कसैले छुँदैनन् भन्ने कुरा पनि यस कथाको माध्यमद्वारा देखाएकी छिन्।

सूत्र बाई कथा हाम्रो समाजमा छोरा पाउँदा खुशी हुने मिठाई बाड्ने तर छोरी पाउँदा ओठ तेप्राएर बस्ने बाबुआमालाई यो कथाले व्यङ्ग्य हानेको देखिन्छ । छोरा र छोरी दुवै बराबर हुन् भन्ने कुरा यस कथाको निष्कर्ष देखिन्छ र आज पनि हाम्रो समाजमा छोरी पाएमा आमालाई दोष दिने परम्परा चलि नै रहेको हुनाले यो सामाजिक यथार्थवादी कथा देखिन्छ ।

यसरी हेर्दा उनका यस सङ्ग्रहभित्रका कथाहरुको समाज हृदा प्रवासमा लेखेका कथाको प्रवासी समाज, सैनिक जीवनलाई देखाएको छ भने स्वदेशमा लेखिएका कथाहरुमा नेपाली समाजको चित्रण देखिन्छ । उनको 'भविष्य निर्माण' कथामा दार्जिलिङ्गको सैनिकको पारिवारिक स्थितिलाई देखाएको छ । यस्तै प्रवासका अन्य कथाहरुमा 'अवचेतन मन' कथाको समाज बङ्गाली चरित्र भउकोले बङ्गालको देखिन्छ । 'भ्रमलको' कथामा घुमपहाडको ग्रामीण समाजको चित्रण देखिन्छ । 'रिट्टेको प्रश्न' कथामा प्रवासमा निम्नस्तरको जीवन बिताउने नेपालीहरुको चित्रण देखाएको छ । प्रवासलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएका सबै कथामा प्रवासी जीवन विताउन बाध्य भएका नेपालीहरुको दयनीय अवस्थाको चित्रण उनले आफ्ना कथामा देखाएकी छिन् । स्वदेशलाई केन्द्रमा राखेर लेखिएका कथाहरुमा कि सहरीया जीवनको चित्रण देखिन्छ कि ग्रामीण समाजको चित्र उतारिएको पाइन्छ । उनका यस्ता सामाजिक चित्रण भएका कथाहरुमा 'प्रलय प्रतीक्षा' मा सोभा-सिधा गाउँलेलाई धर्मको नाममा ठगी गर्ने सन्तबाट ठगिएको र दुःखित भएका जनताको यथार्थ चित्रण गरेको देखिन्छ । 'हिङ्गको गन्ध' कथामा प्रजातन्त्र आएपछि सामान्तहरु आर्थिक अवस्था खस्कदै गएर मार्ने हुन पुगेको समाजको चित्रण देखाइएको छ । 'भोक तृप्ति' कथामा प्रत्येक दिन भोकले सताएको निम्न वर्गका नेपालीहरुको चित्रण देखाइएको छ । 'बलेको आगो' कथामा ठूलाबडाका उँधोमति लागेका छोराछोरीले गर्दा पैतृक सम्पत्ति समेत बेचन बाध्य परिवारको चित्रण गरिएको छ । 'घटना-दुर्घटना' मा हाम्रो देशका नेता भनाउँदा मान्छेले साना-साना घटनालाई दुर्घटना र ठूला दुर्घटनालाई घटना बनाएको स्थितिको

चित्रण गरेको देखिन्छ । ‘कथा’ कथामा हाम्रो लोप हुन लागेको संस्कृति र नेपालीहरू विभिन्न सामाजिक कारणले प्रवासिन बाध्य भएको स्थितिको चित्रण देखिन्छ । यसरी कथाकार थापाले हाम्रो समाजमा घट्ने घटनालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यसरी कथाकार देवकुमारी थापाको ६६ वर्षको साहित्ययात्राको निरन्तरता ८४ वर्षको उमेरसम्म रह्यो (उप्रेती ;२०६९:७)।

उनले आफ्नो कथा यात्रामा सामाजिक यथार्थवादी, मनोविश्लेषणवादी, प्रयोगवादी राजनैतिक व्यङ्ग्यवादी आदि विभिन्न विधामा कलम चलाएको देखिन्छ । तर पनि उनले मनोविश्लेषणवादलाई नै बढी प्रयोग गरेको देखिन्छ । यस भित्रका नारी-मनोविश्लेषणवादी कथाहरूमा नारीका प्रकृतिजन्य समस्याहरूलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । त्यस्तै बाल-मनोविश्लेषणवादी कथामा बालबालिकाका इच्छा, चाहना तथा उनीहरूको मनलाई दखाउने चेष्टा गरेको देखिन्छ । उनका कथागत विशेषतालाई औल्याउँदा कथावस्तुको विविधता, परिमार्जित भाषाशैली, प्रभावकारी कथावस्तु, सामाजिक तथा मनोविश्लेषणात्मकता तथा छोटो कथावस्तु आदि देख्न सकिन्छ । साहित्यकार थापाले नेपाली साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएर, विभिन्न पत्रपत्रिकाको सम्पादन गरेर साथै नेपाल तथा भारतमा नेपाली भाषा र साहित्यको क्षेत्रमा अमूल्य योगदान दिएकी देखिन्छ । उनी बहुमुखी प्रतिभाकी धनी व्यक्तित्व हुन् । भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेलले भने भैं देवकुमारी थापाले नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा नारी लेखिकाको खाँचो मात्र नटारेर नेपाली साहित्य मन्दिरमा थप फूलपाती चढाउनु भएको छ ।

‘कथाकार थापा बालमनोवैज्ञानिक कथा र नारी मनोवैज्ञानिक कथाहरू लेखेर सामाजिक धरातललाई परिमार्जित गर्न र अनेकौँ सामाजिक संघ संस्थाहरूमा अहर्निष सम्लग्न रहेर सामाजिक सेवामा जीवन समर्पण गर्नुहुने ‘निर्मल मन र सुन्द अनुसार’ भएकी हुनुहुन्थ्यो (सुवेदी;२०४५) ।

देवकुमारी थापा नेपाली साहित्यको विविध विधाकी सफल स्रष्टा हुन् । छ दशकभन्दा बढी साहित्य सिर्जना र समाज सेवामा उनले अतुलनीय योगदान दिएको देखिन्छ । उच्चतम जवनयापानको अवस्था भए पनि सादा जीवन बाँचेर बरु सेवार्ग रचाउने थापा यो समाजकै उदाहरणीय व्यक्तित्वका रूपमा रहेको देखिन्छ । आस्था,

त्याग र एकचित्त समर्पणका साथै अनुशासित व्यक्तित्वका कारण उनी सबैकी आदर्श बन्न सकेको देखिन्छ (उप्रेती ; २०६९:७७)।

यसरी नेपाली साहित्यको कथा विधामा पहिलो नार स्रष्टा राजनैतिक व्यङ्ग्यवादी कथाकार हुँदाहुँदै पनि विशेषतः मनोविश्लेषणवादी कथाकार भएर नेपाली साहित्यमा पक्रिएको देखिन्छ। यसका साथै उनले कविता, निबन्ध बालकथा, सम्पादक, समालोचक तथा समाजसेवाको क्षेत्रमा उल्लेखनिय योगदान पुऱ्याएकोले बहुमुखी प्रतिभाकी प्रतिमूर्ति भनदा अतिशयोक्ति हुँदैन भन्ने कुरा देखिएको छ । यस्ती नेपाली साहित्यमा अद्वितीय व्यक्तित्व रहेकी देवकुमारी थापाको वि.सं. २०६८ साल वैशाख २२ गते अक्षय तृतीयाका दिन निधन भएको देखिन्छ ।

सन्दर्भ सूची

- उप्रेती, लक्ष्मी, (२०५९) साहित्यकार देवकुमारी थापा व्यक्तित्व/कृतित्व, विराटनगर वनिता प्रकाशन
- कोइराला कुमार प्रसाद (२०६९) साहित्यकार देवकुमारी थापा जीवनी : वनिता प्रकाशन
- घिमिरे भीम (२०६८) सम्भ्रनामा देउकी दिदी: कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक (कोशेली)
- (२०४३) देवकुमारी थापाका दुई कथा सङ्ग्रह र उनको कथाकारिता केही सृष्टि केही दृष्टि, काठमाण्डौ साभा प्रकाशन
- (२०५१) देवकुमारी थापाको कथाकारिता देवकुमारी थापाका प्रतिनिधि कथा विराटनगर, पूर्वाञ्चल साहित्य प्रतिष्ठान
- (२०५५) परिचय पुस्तिका साहित्यकार देवकुमारी थापा विराटनगर , नागरिक अभिनन्दन समारोह समिति पूर्वाञ्चल समालोचना सङ्ग्रह
- चापागाडूँ, नरेन्द्र र सुवेदी,दधिराज थापा, देवकुमारी (२०४४) कथाको बटुलो 'कथा सङ्ग्रह' पूर्वाञ्चल साहित्य प्रतिष्ठान, विराटनगर
- (२०५१) भविष्य निर्माण 'कथा', नेपाली पाठ्यविषय कक्षा ९, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र,सानो ठिमी भक्तपुर
- (२०४२) सुन पखेटी चरी : बालकथा सङ्ग्रह: साभा प्रकाशन
- (२०४४) प्रलय प्रतीक्षा : कथा सङ्ग्रह विराटनगर , पूर्वाञ्चल साहित्य प्रतिष्ठान
- थापा, धर्मराज (२०६७) गुरुप्रसाद मैनालीका कथाहरुको 'सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन' विराटनगर, त्रि.वि. स्नातकोत्तर क्याम्पस
- पोखरेल बालकृष्ण (२०२७) टपरी कथा संग्रहको भूमिका

पोखरेल, विवश (२०६८)	“मृदु सम्भनाभिन्न देवदिदी श्रद्धाञ्जली देवकुमारी थापा” गरिमा अङ्क ७ पृष्ठ (३५-३९)
प्रधान, प्रमोद (२०४४)	देवकुमारी थापासँग एउटा क्षणमा आफूले अनुभव गरेका अनुभूति कसैसँग बाढूजस्तो लाग्यो भने म लेख्छु (भेटवार्ता) काठमाण्डौ , गरिमा साभ्रा प्रकाशन
→(२०५६)	देवकुमारी थापाका क्षण विचार र स्मृतिहरू विराटनगर, सृष्टि प्रकाशन गृह
शर्मा रजिता	देवकुमारी थापाका थापाका प्रतिनिधी कथाको विश्लेषण (अप्रकाशित शोध पत्र)
सम बालकृष्ण (२०२१)	सेतो विरालो कथा संग्रहको भूमिका
सुवेदी ददिराज (२०४५)	प्रतिभा र प्रस्तुति विराटनगर प्रतिभा पुरस्कार प्रतिष्ठान
ज्ञवाली सुर्यविक्रम (२०१५)	भक्तिको कथा संग्रहको भूमिका